STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00107

A GESL IN VARSHE

Paul Trepman

•

Permanent preservation of this book was made possible by
Eliezer Trepman
in memory of
Paul Trepman

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פּאָול טרעפּמאַן

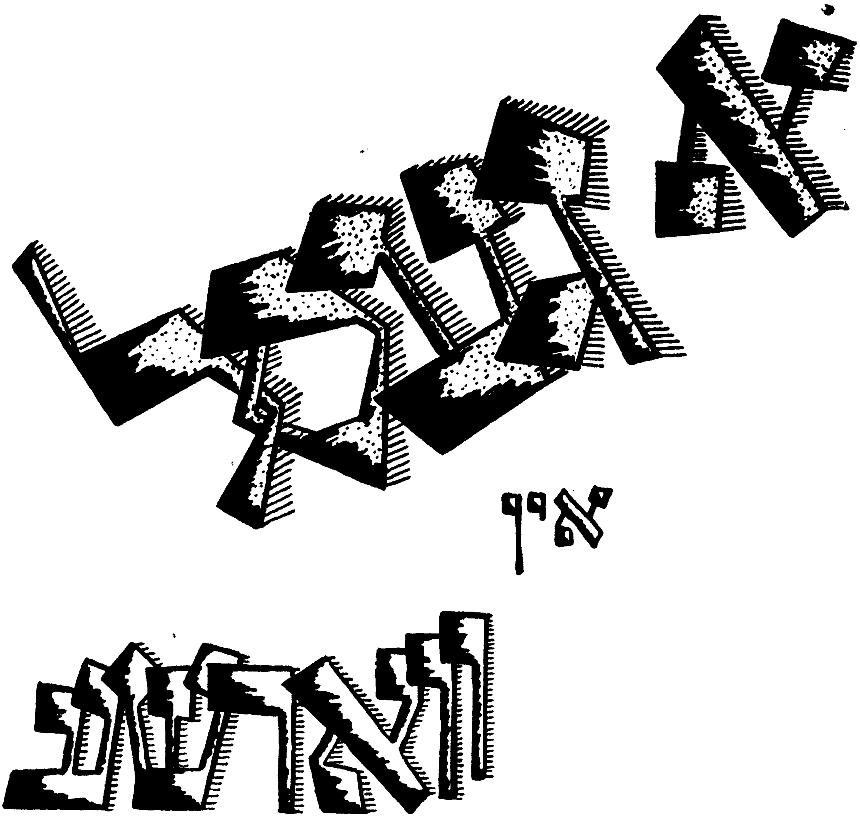

ארויסגעגעבן פון א קאָמיטעט אין מאָנטרעאַל, קאַנאַדע
מאָנטרעאַל PRINTED IN CANADA 1949

AN ALLEY IN WARSAW

Copyright 1950
by PAUL TREPMAN
Montreal, Que., Canada

Printed in Canada
by the NORTHERN PRINTING & STATIONERY
Montreal, Que.
27

— דאָס שער־בלאַט האָט געצייכנט דער סקולפּטאָר בצלאל מלחי. —

דרוקעריי נאָרטערן פּרינטינג און סטיישאָנערי, 4844 סט. לאָרענס בלווד.

א געסל אין ווארשע

יאָסל בערגנער

מיין טייערער, אומפאַרגעסלעכער מאַ-
מען — טשאַרנע בת יוסף, — וואָס איז
דערשטיקט געוואָרן אין אַ טויטן-וואַגאָן
אויפן אומשלאַג-פּלאַץ אין וואַרשעווער
געטאָ; דעם אָנדענק פון דער איידעלער
פרוי, וואָס איז געווען אַ מאַמע צו
פרעמדע פאַר איר, עלנטע קינדער און
אַ טייערע חברטע פאַר איר אייגענעם
זון, ווידמע איך דאָס דאָזיקע בוך.

אינהאלט:

זייט

1) אנשטאָט אַ פאָרוואָרט 5

2) גנאָינע גאָס 9

3) חנה דזשיאַבאַק 19

4) ר' אַרעלע קאָזשעניצער 31

5) דער דריילינג 43

6) פאָרטרעטן פון אַן אָפּגעמעקטער וועלט 55

7) זיין מאיעסטעט — לייזער וואַרשאַווסקי און משפחה 69

8) יוקל גנב 81

9) דער דערנער־יועג פון אַמאָליקן חדר 93

10) הערשעלע היימלאָזער מיט זיין קאָמפּאַניע 105

11) נאַכט־געשטאַלטן 119

אַנשטאָט אַ פאָרוואָרט

אין איינער פון די וואַנדער־נעכט אויפן נערגן־בעלזענעם צעווייטיקטן און צעבלוטיקטן באָדן, האָט אַ חלום פאַר מיר אַוועקגעשטעלט מיין קינדער־וויג. עס האָבן זיך איבער מיין אייזערן בעטל באַוויזן די אביונישע מויערן פון גנאַינע גאַס, די מענטשן אירע, וואָס האָבן מיט זייער לעבנס־שטייגער באַוואָרפן יענעם ברוק מיטן כאַראַקטעריסטיש־ספּעציפישן ריח פון יידישן געפּלאָגטן קיום אין מדינת פוילן.

אין חלום בין איך צום צווייטן מאָל געבוירן געוואָרן, נאָכאַמאָל גע־גאַנגען אין חדר אריין, נאָכאַמאָל געפריייט זיך מיט דער משפּחה מיינער, צום לעצטן אפשר מאָל איינגעזאַפּט אין זיך דעם גערוך פון די גנאַינע טרעגערס, גנבים, חסידים, האַנדלאַרקעס און קרעמערס.

דער חלום האָט מיך צוריקגעפירט צו מיין פאַרגאַנגענער וועלט.

צומאָרגנס האָט מיין פאַרשטאַנד בשום אופן נישט געקאָנט תופס זיין, אַז זיי אַלע זיינען שוין מער נישטאָ.

איך בין געוועזן אַזוי קרוב צום גנאַינער מלכות, אַזוי צוזאַמענגעוועבט מיט זייערע צעריסענע און פאַרשמוציקטע בגדים, אַזוי באַהאָפטן מיט זייערע ליידן און שמחות, צרות און דערהויבונגען, אַז אויסגעוועפט איז פון מיר געוואָרן דער חורבן, דאָס אַלץ, וואָס האָט מיך פאַרוואַנדלט אין אַ שטיין־עלנדיקן יתום.

ווען דער חלום איז צערונען געוואָרן, האָט גראַד דער מאָרגנשטערן אָנגעזאָגט אַ נייעם טאָג. אַלע אין אונדזער באַראַק זיינען נאָך פעסט גע־שלאָפן, אפשר אויך ווי איך פאַרטיפט אין מורא'דיקע, זיסע חלומות, וואָס

האָבן אונדז אַלעמען אָנגעפאַנגען צו מאַטערן גלייך נאָך דער באַפרייונג פון די היטלעריסטישע קאַצעטן.

אַ פאַרשלאָפענער נאָך, אינעם נאַכט־העמד, האָב איך פאַרשריבן מיין חלום — די „גנאָינע גאַס״, וואָס געפינט זיך אינעם דאָזיקן בוך אַלס קאַפּיטל נומער איינס.

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט אין מיין בעלזענער שטוב געוויילט דער דיכטער יצחק פּערלאָוו מיט זיין פרוי לאַלאַ פאַלמאַן, די באַקאַנטע און זייער באַגאַבטע פאָלקס־זינגערין.

איבערלייענענדיק די „גנאָינע גאַס״ האָט פּערלאָוו אָנגעהויבן צו וויינען מיט אַ מענעריש געוויין — ער האָט געווישט די נאַס געוואָרענע אויגן.

„דו מוזט ווייטער שרייבן וועגן דיין גאַס, ווייל יעדער טיפּ אירער איז אַ וועלט פאַר זיך; יעדער שטיין איז אַ וואָרשעווער שטיין, אַ שטיין פון אונדזער צעפאַלענעם בנין״.

סטימולירט פון מיין חברס און פריינדס אַנרעגונג, האָב איך זיך גענומען צום באַשרייבן די גנאָינע גאַס, הגם אויף מיין טיש האָט זיך גע־פונען אַן אַנדערע אַרבעט, אַן אַרבעט וועגן די יאָרן אין געטאָס, קאָנצענ־טראַציע־לאַגערן און אַרישער זייט.

זייער שווער איז מיר אָנגעקומען אַרויסצוברענגען מיט דער פּען דאָס אַלץ, וואָס האָט זיך אַמאָל געפונען אין מיין סביבה. בעתן שרייבן האָב איך זיך געוואָרפן אין שווידערלעכע נשמה־שמערצן, אין ווייען, וואָס האָבן צום וויפלטסטן מאָל פאַרוואונדעט מיין אינגעווייד. באַגלייט האָבן מיין שרייבן ציגאַרעטן און טרערן. דער ציגאַרעטן־רויך האָט באַטויבט מיין באַוווסטזיין, אַז דאָ ברענג איך צום לעבן קדושים, וועמען מען טאָר נישט מאַטערן; די טרערן, ווידער, האָבן זיך צונויפגעמישט מיטן טינט און גע־שאַפן אַ סובסטאַנץ, וואָס וועט קיינמאָל נישט קענען אָפּגעווישט ווערן. נאָך יעדע פּאָר שורות פלעג איך טיף אָפּזיפצן, זיפצן און ווייטער שרייבן, ביז עס איז אַרויסגעקומען דאָס, וואָס ליגט היינט פאַרן לייענער.

אין לויף פון דער צייט האָבן זיך די באַזונדערע קאַפּיטלעך פון דעם בוך באַוויזן אויף די שפּאַלטן פונעם מאָנטרעאַלער „קענעדער אַדלער״ און מינכענעם „אונדזער וועג״ — אָרגאַן פון צ״ק פון דער שארית־הפליטה אין דער אַמעריקאַנער זאָנע פון דייטשלאַנד.

איצט דערשיינט „אַ געסל אין וואַרשע״ אין בוך־פאָרם.

מיין דאַנק קומט קודם־כל און אויסשליסלעך דעם קאָמיטעט פונעם בוך, וואָס אַ גרופּע פריינט מיינע און ליבהאָבער פונעם יידישן וואָרט האָט געשאַפן. זאָלן זייערע נעמען טאַקע דערמאָנט ווערן מיט שבח פאַר זייער איבערגעגעבענער און איידעלער טרחה, וואָס נאָר אַדאַנק איר האָבן מיינע שילדערונגען דערזען די ליכטיקע שיין. דער קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון די ח׳ח יצחק איילי, ווילי אָסטרעגער, רחל אייזענבערג, יצחק בלאַט, יוסף דאַנילאַק, פּנחס טענדלער, הערשל מעטאַלאָוויטש, יאָסל קאַן, ה. מ. קייזערמאַן, שלום קרישטאַלקע, יצחק צוקערמאַן, ישראל ראַבינאָוויטש, מלך ראַוויטש, מרס. ראַשקאָווסקי, אברהם שוויצמאַן, חיים שפּילבערג, מרדכי פּיטערס. אויך דער קאָנסול פון וואַרשעווער לאַנדסלייט, דער ועד־העיר אין מאָנטרעאָל ווי אויך די יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק האָבן מיט זייער אונטער־שטיצונג צוגעהאָלפן ביים דערשיינען פונעם בוך.

פּ. ט.

מאָנטרעאָל, דעם 1טן נאָוועמבער, 1949.

גנאַינע - גאַס

זי האָט דאָס מיך אויסגעוויגט און אויסגעצערטלט, געהאָדעוועט און דערצויגן, די גנאַינע גאַס, וואָס איז פאַרבייגעלאָפן, ווי אַ גוטער ייד אין דער מקוה אַריין ערב שבת, פון דער גזשיבאָווסקע ביז די מיראָווער האַלעס; אויף איר האָב איך דאָס אויסגעשפּילט מיינע קינדערישע יאָרן, דאָרט האָב איך געליטן און געפרייט זיך, דערזען די ערשטע שטראַלן פון אַ יידיש לעבן, אַריינגעדרונגען אין די באַהעלטעניש: פון יידישער געראַנגל־עקזיסטענץ, צווישן אירע מויערן האָב איך אָנגעפאַנגען צו באַנעמען דעם מקור פון יידישע ליידן און שמחות און דאָרט האָב איך באַגלייט דאָס וואָר־שעווער יידנטום צו דער אייביקער רו, צו קבורה.

היינט, ווען יענע וועלט פון מיין קינדהייט איז באַדעקט מיט רויכערדיקע וואָלקנס, ווען איך זיץ דאָ אין דער פרעמד און מיין זכרון בלאָנדזשעט, זוכנדיק אַ סימן, אַ מינדעסטע שפּור פון יענע צייטן, טויכט אויף פאַר מיר מיין ליב און האַרציק געסל, ווו איך האָב מיין יוגנט פאַרבראַכט. עס לעבט אויף אין מיר די פאַרשיידנפאַרביקייט פון דער גנאַינע גאַס מיט אירע רבנים, רביים, גוטע יידן, רייכע סוחרים, בעטלערס, גנבים, גאַסן־פרויען, אַלפאַנסן, טרעגער־יונגען, גאַסן־הענדלערס, וואָס אַלע צוזאַמען האָבן זיי געשאַפן דאָס יידישע לעבן אינעם אַמאָליקן וואַרשע, אין דער געגנט פון דער פּוילישער הויפּט־שטאָט, וועלכע מען האָט גערופן „פאַרן אייזערנעם טויער״.

ס׳איז גענוג געווען אַ שפּרונג צו געבן, מען זאָל אַדורכשפּאַנען די גאַנצע גנאַינע גאַס — אַזוי קליין איז זי געווען. ממש אַ גענעץ פון אַ געסל. זיבן הייזער, דרייצן נומערן — דאָס איז געווען איר גאַנצער גוף, וועלכער איז אָבער מעכטיק געווען אין אַ ווירבלדיק יידיש לעבן. ממש אַ בינשטאָק פון יידישן שאַפן, לייסטונגען און אויך שוואַרצע, חרפּה׳דיקע מאָמענטן.

אַלע, יידן פון גאַנץ וואַרשע, פּאַליאַקן פון זשאַליבאָזש און קאַשיקאָווע, יידן פון נאַדזשין און בלוינע, פון לעמבערג און קאַלאַ, אַלע האָבן זי געקאַנט, די גנאַינע גאַס. די יידישע הורט־סוחרים און קליינהענדלער פון די ארומיקע שטעטלעך, וואָס פלעגן קומען נאָך וואַרשע אויף אויסגעדאַרטע קליאַטשעס און צעפּאַרענע וועגעלעך, האָבן געמוזט באַלייגן אַ וויזיט דעם דאָזיקן געסל, וואָס האָט זיך וויליונגערייש אויסגעצויגן אַרום וויעלאַפּאַלע. אפילו די, וועלכע האָבן נישט געהאַט וואָס צו דערלידיקן אויף גנאַינע, נאָר זיינען געקומען נאָך אַלומיניום געפעס אויף פטאַשע, צי נאָך פּאַרצעלאַן, אָדער פּאַיאַנס אויף זשימנע, אָדער גאָר נאָך דרום־פּירות אויף פשעכאַדנע, זיינען געווען פאַרפּליכטעט מיט אַ ני־שט־געשריבן געזעץ, אָפּצולייגן אַ וויזיט אויף גנאַינע.

געראַיעט האָט עס זיך דאָרט, ווי נאָר ס׳קאָן זיך ראַיען אין אַ יידישער געגנט, וואָס איז דער נערוו פון האַנדל און האַנטווערקערטום. די גנאַינע גאַס האָט נישט געוווּסט פון קיין שלאָף. דאָ האָט די נאַכט נישט געהאַט איר ממשלה. בייטאָג זיינען די געשעפטן פול געווען מיט קונים, מיט טרעגערס, וואָס האָבן אויף זייערע מעכטיקע פּלייצעס געטראָגן זעק, קאַסטנס, באַלנס־סחורה, גאַנצע הייזער . . . די טראַטואַרן זיינען שוואַרץ געווען פון באַגינען אָן מיט דורכגייערס, בייגל־הענדלערס, סאָדע־וואַסער־פּאַרקויפערס, מיט קוישן רעבע־ניסלעך, ביליקע צוקערלעך, קערן, העפטן, ליכט, הושענות און אַנדערע מציאות, וואָס זיינען אָנגעבאָטן געוואָרן, מיט חשק׳דיקע לידלעך, צו די פאַרבייגייערס דורך באַרימערייען פון די אָפּ־געריסענע און אָפּגעשליסענע ראָגאָווע סוחרים. דאָ האָט אַ פּראָווינצער ייד געקלאָגט נאָך אַ פעקל, וואָס ס׳איז אים אָקאָרשט אָוועקגעקומען; דאָרט האָט אַן אָפּגעקומענער גביר געבעטן זיך מיט רחמים אַ נדבה; אביסל ווייטער האָט איין פערדן־טרייבער געזידלט דעם צווייטן מיט אַלע תוכחה־קללות אוןביים ראָג האָט אַ „מענטע״, אַ פוילישער פּאָליציאַנט, געיאָגט אַ יידישן גאַסן־הענדלער. יידן מיט פוילישע היטעלעך און קאַפּאָטעס, אין מאַטשיעיוווקעס און אין הוילע האָר, פרויען עלעגאַנטע און פשוט געק־ליידעטע, אין אויסגעבעטלטע בגדים און אין שמאַטעס, קינדער פאַרשמור־ציקטע און זויבערע, גוט געפּלעגטע און אויסגעמאָגערטע — אַלץ האָט איר דאָ געזען.

און אינעווייניק, אין די זיבן הייזער, האָט געשטורעמט אַ יידיש לעבן, מיט אַלע זיינע העלע און טונקעלע אָפּשיינען, מיט חכמה, מיט סוחרישער געניאַליטעט, מיט וועלטלעכער באַהאָווענטקייט, מיט אַלע מצוות און

עבירות, וואָס זיינען געשטאַנען אין צענטער פונעם גרעסטן און פּאַר־וואָרצלטסטן יידישן קבוץ אין מזרח אייראָפּע, אין וואַרשע.

דאָס איין־הויפּיקע הויז פון גנאַינע איינס איז אַלעמאָל געווען טונקל, אַפילו אין די תמוז־טעג. לינקס אויפן ערשטן שטאָק האָט רעזידירט דער באַקאַנטער וואַרשעווער רב שכנה ריטשיוואָל ז״ל. א ייד אַ זקן, מיט א שניי־ווייסער באָרד און אַ הדרת־פּנים, פלעגט ער אַלעמאָל דורכשפּאַצירן דעם הויף מיט אַ שמייכל צו די קינדערלעך, וואָס האָבן אים אַרויסגעוויזן דעם געהעריקן יראת־הכבוד. זיין פּנים האָט זינט יאָרן באַדעקט אַ סודות׳פולער טרויער. זיין בקיאות און למדנות האָבן געשמט ווייט ארויס פון דער גנאַינע גאַס. איך זע אים נאָך היינט, ווי ער גייט צו דער גזשיבאָווסקע גאַס, צום בית־דין, וואָס האָט זיך געפונען אין בנין פון דער יידישער גמינע און וועמענס אָנגעזעענער חבר ער איז געווען; איך זע נאָך איצט זיין געזיכט, אַן אַראָפּגעלאָזטס איבער אַ ספר, וואָס פלעגט ווי אַ נר תמיד לויכטן אין זיין פענצטער און באַלייכטן דעם טונקעלעם הויף נומער איינס. —

אויף דער רעכטער זייט פון הויף איז ווי אַ קאַרמענדיקע מאַמע גע־שטאַנען דאָס שפּייז־געוועלבל פון ר׳ פלאַם, אַ דאַרינקן ייד, אַ מטופל מיט קינדער, וואָס האָט אַן אביונישן קונה געגעבן צו עסן אויף באָרג, און קיינמאָל קיינעם נישט געמאָנט קיין חובות. זיינע קינדער האָבן תמיד גע־צויגן די מאַמע ביי דער פּאָלע, וויינענדיקע און שטענדיק שרייענדיקע. אַ גוטער ייד, ר׳ פלאַם, אַ גוף אָן א גאַל, אַ האַרץ און א האַנט פון א גוטן גביר, כאָטש זיין קבצנות האָט געגרייכט מהודו ועד כוש. —

אויפן צווייטן שטאָק האָט דאָס קול־תורה אַריינגעבראַכט אַביסל לעבן אין דער תהומות׳דיקער איינזאַמקייט. דאָ האָבן קאַפּלאַן און קאַרנפעלד גע־קנעלט מיט יידישע קינדער חומש און רש״י, געאָגראַפיע און אַריטמעטיק. דאָס מאָדערנע חדר פון קאַפּלאַן־קאַרנפעלד האָט זיך קונה שם געווען אַלס דער בעסטער נאַציאָנאַלער לערן־אַנשטאַלט אין דער גזשיבאָווער געגנט. —

אויפן פּראָנט האָט געוווינט די באַרימטע צאָן־אַרצטין אפרת. אַ נידע־ריקע פרוי, וואָס האָט געהאַט אַ הויכן מאָן און זין ווי די טיגערן, איז די אפרת ארומגעגאַנגען צווישן אירע אָרעמע פּאַציענטן ווי אַ מאַמע אַרום אירע אייגענע קינדער. זי האָט געהיילט, געטרייסט און אונטערשטיצט מיט אַ גראָשן אויך, און אויסגעהיילט טויזנטער פּאַרפוילטע ציין, וואָס האָבן טאָג־איין טאָג־אויס געגריזשעט האַרט ברויט, ביליקע ביינער אָן פלייש און פּאַראייליצטע הערינג. אפרת איז דאָ געווען זייער פּאָפּולער. די גאַנצע קראָכמאַלנע, גנאַינע, רייכע און אָרעמעלייט האָבן זיך ביי איר געריסן ציין.

שטיל איז געווען אין דעם דאָזיקן הויף, שטיל און רויק, ווי דער מלאך המות אליין וואָלט דאָ פאַרזיית טויט. פון צייט צו צייט איז עמיצער געשטאָרבן, אָדער געבוירן געוואָרן, אָדער חתונה געהאַט און דעמלט איז געוואָרן אַ געוויין, א גערודער, אַ שמחה.

טומלדיק איז דערפאַר געווען אויף גנאַינע נומער דריי. אן אכסניה פאַר פראָווינצער פורלעך, אַ מדינה פון גרויסע קעלערן מיט זויער־קרויט, הערינג, בלוי־געפעס, סמאַלע, פעדערן, איז קרעלס־הויף געווען אַ מין סאָפּעדיקער מאַטאַר, וואָס פלאַצט שיעור נישט אויף פון אַן איבערפלוס פון פאַרע. דאָ איז געבוירן געוואָרן פרידע לעסעלבוים, די פרוי פון זרובבל, פונדאַנען איז אַרויס אַ דור געוּער הסידים, דאָ האָט יאָרן־לאַנג געפּאַטשט זיינע חסידים און געוואָרפן דורכן פענצטער זייערע היטלעך דער קאַזשעניצער רבי ר׳ אַרעלע. ווער ס׳האָט געוואָלט שבת אויסטרינקען אַ פאַר גלעזער ביר אָן געלד איז אַהערגעקומען צו ר׳ מנשה דעם שענקער. ווער ס׳האָט געוואָלט געפינען אַ גנבה איז געקומען צו מלכ׳ל פאַסער, וואָס האָט אָפּגעהיטן דאָס טויער פון גנאַינע דריי ווי א קעניג היט אָפּ זיין מלוכה. דאָ האָט געוווינט יוקל גנב מיט זיינע זין־גנבים, וועלכע האָבן נאָר באַארבעט גבירים און טייער באַצאָלט די ענדעקישע סטודענטן, ווען די האָט זיך פאַרגלוסט צו קומען אויף גנאַינע גאַס שלאָגן יידן. דאָ האָט געוווינט עפעס אַ רבי פון גאַליציע, וועלכער האָט צונויפגעזאַמלט זיין פרנסה ביי פראָסטע יידן, דאָ האָט געהערשט דער קעניג פון די טרעגערס — הערשל היימ־לאָזער, וועלכער האָט געשפּרודלט מיט הומאָר און זאַרגלאָזיקייט. אַנהענ־גען אַ הערינג אַ פראָווינצן ייד אויף דער פלייצע, אריינגיסן אַ חסיד וואַסער הינטערן העמד — אויף דעם איז הערש׳ל היימלאָזער און זיינע שותּפים, נאָטע הויקער און אברהם פעלטע געווען מומחים. — יידישע גראָבע יונגען, פּראָסטאַקעס, נח־פּאַנדרעס, וואָס האָבן אָבער געוויטיקט מיט אַ יידישער צרה און געטאַנצט אויף אַלע יידישע שמחות. און די אַריסטאָקראַטן פון גנאַינע דריי — די וואָלפשטיינס, לאַנג־יאַריקע אַדמיניסטראַטאָרן פון וואַרשעווער הייזער; די קאַמיענס, מאַגנאַטן און גרויסע קאָלאָניאַל־סוחרים; די געסטעלס, אַנגעזעענע גערער חסידים און גרויסע גבירים, און קראַטקע, קאַרגע מענטשן, אַזוי קאַרג ווי גרויס ס׳איז געווען זייער עשירות. אָבער דעם גרעסטן פראָצענט־זאַץ פון גנאַינע דריי האָט פאַרנומען דאָס דלות — אַ שווינדזוכטיקער טרעגער, אַן אויסגעבלאַסטע גאַסן־פרוי, „חסד׳לעך״, וואָס האָבן פאַרקויפט „דריי פאַר אַ צענער״. און ווען ס׳איז אַנגעקומען דער הייליקער שבת אָדער דער פייערלעכער פסח, האָבן די שמוציקע מויערן באַצירט זיך מיט אַ יום־טוב׳דיקייט, די קינדער־קעפּעלעך זיינען

אויסגעצוואָגן געוואָרן און אַלעמען, די רייכע און אָרעמע, האָט ארומגענומען די שכינה פון יידישער אייביקייט, וועמענס לעבעדיקע סימבאָלן זיי אַלע זיינען געוועזן. אין ערגעץ־ווו איז נישט געיועזן אַזאַ יום־טוב ווי אויף גנאַינע דריי, אין דעם הויז, וועלכעס האָט אויסגעקאָרמעט דריי דורות וואַרשעווער יידן.

פריוועסעס שול האָט פאַרנומען דאָס גאַנצע הויז גנאַינע פינף. פון דער גאַס זיינען געוועזן עטלעכע געשעפטן מיט מעל פון די גאָלדמאַנ׳ס, מיט ליכט און פאַרבן פון פריד און מענדראַווסקי און מיט שאָקאָלאַד פון גאָלד־בערג. אינעווייניק האָט זיך מאַיעסטעטיש פונאַנדערגעשפרייט די שול און דער בית־מדרש פון ר׳ שאיע פריוועס, דעם רייכן אייזן־סוחר, וועמענס נאָמען די שול האָט געטראָגן. אין דער ״אַזיקער שול האָבן געדאַווענט די שענסטע יידן פון דער גאַנצער געגנט, אָדער ס׳זיינען געקומען ״זאָגן קדיש די ״דייטשישע״ יונגעלייטלעך, וואָס א גאַנץ יאָר האָבן זיי נישט אריינגעשמעקט אפילו אין אַ שול אַריין. ביי דער מזרח־וואַנט זיינען געזעסן גבירים און ביי דער טיר — אָרעמעלייט, טרעגערס און פורמאַנעס. דאָ האָבן זיך אָפּגעשפילט מחלוקות, קריגערייען, סיכסוכים. אויפן שול־הויף האָט אַ געוויסער סאָרט מתפללים באהאַנדלט וועלט־פּאָליטישע געשעענישן און פון צייט צו צייט פלעגט אַרויסקומען אַ פאַרברוגזטער ייד מיט אַ געשריי ״שקצים, פושעים — דאַווענען און נישט שמועסן!״. דער בית־מדרש איז געוועזן אַ מקום־מנוחה פאַר היימלאָזע, קאַליקעס, בעטלערס, וועלכע האָבן אָבער געמוזט פאַרלאָזן דאָס בית־התפילה 10 אַזייגער ביינאַכט און לויפן אויף דער דזשיקע גאַס צום באַרימטן ״צירק״, ווו זיי האָבן דורכגעשלאָפן די נאַכט פאַר א פּאָר גראָשן. אין בית־המדרש האָט ר׳ איטשע־מאיר געהאַט זיין ישיבה, אין וועלכער איבער 60 פראַווינצער בחורים האָבן זיך מתעסק געוועזן אין לערנען יומם ולילה. און ווען ס׳איז אָנגעקומען ערב יום־כפור האָבן איבערן גרויסן הויף זיך צעקלונגען פושקעס, וועלכע האָבן אַראָפּגעשלונגען נדבות פאַר הכנסת־כלה, פאַר בית־לחם אָדער גלאַט פאַר אַ משפחה ״וואָס גייט אויס פון הונגער״. און די פושקעס זיינען פאַרפולט געוואָרן. יידן האָבן געגעבן נדבות, נישט נאָר די קאָמיענ׳ס און די געסטעל׳ס, נאָר אויך די ״חסד׳לעך״ און די אָרעמסטע צווישן די אָרעמע האָבן זיך באַשטייערט, ווען זיי האָבן נאָר פאַרדינט אויף אַ ביסן ברויט. אין די ימים־טובים איז די שול און דער בית־מדרש געוועזן איבערפולט, אָנגעפּאַקט מיט מתפללים, אַז די ווענט האָבן זיך געקרישלט. ווער אין וואַרשע האָט דאָס נישט געקאַנט גנאַינע פינף, די שול פון ר׳ שאיע פריוועס. דער מושל און אלמעכטיקער פונעם בית־מדרש איז פון אַלמעכטיקן אַליין

זיכער באשטימט געוואָרן ר׳ מענדעלע זייגערמאַכער, וואָס האָט אין די קאַלטע ווינטער־טעג פאַראַכטן זייגערלעך ביי אַ קאַרביד־לעמפּל אין זיין קליין געשעפטל אין וויעלאַפּאָלע און זומער צייט האָט ער מיט זיין טאַכטער פאַרקויפט סאָדע־וואַסער מיט סאָק פאַר צוויי גראָשן אינעם זעלביקן געוועלבל זיינעם. אַ ייד, אַ בעל־מדות טובות, שטענדיק מיטן קאַפּל הינטערן פוילישן היטעלע און מיטן גאַרטל אַפילו אינדערוואָכנס, אַ ווייסע באָרד, הויך־געוויקסיק, מיט אַ ניגונדל — האָט ר׳ מענדעלע זייגערמאַכער ווי אַ טיגער געקעמפט קעגן די האַרן פון דער שול, וואָס האָבן געשטרעבט אַרונטערצונעמען אונטער זייער השגחה אויך דאָס קליינע בית־מדרש׳ל. אָבער ר׳ מענדעלע האָט געהאַט הינטער זיך אַ גרויסן צד, פיל אַנהענגער, וועלכע זיינען גרייט געווען צו לויפן אין פייער אריין אויפן באַפעל פון זייער מלך. ס׳פאַלק איז געווען מיט ר׳ מענדעלען — די גבירים מיט די מושלים פון דער שול. מיר קינדער האָבן געהאַלטן מיטן בית־מדרש־בלאָק, אַלזאָ מיט ר׳ מענדעלע זייגערמאַכער, דעם גבאי פון בית־מדרש אויף גנאָינע פינף. פון בית־מדרש האָט מען אונדז נישט געיאָגט, דאָרט האָט תמיד שימערירט אַ בין־השמשות הינטער וועמענס פליגלען מיר האָבן זיך אַרומגעשפּילט און געשטיפט; שבת־צו־נאַכטס האָט מען אויך אונדז „מכבד״ געווען מיט שטיקלעך לעקעך אָדער הערינג פון דער מלוה־מלכה, וואָס ר׳ מענדעלע האָט וואָך־איין וואָך־אויס פאַטריאַכאַליש געפּראַוועט. —

זייערע שאָטנס שוועבן איצט אַרום מיר; זיי, די בלינדע בעטלערינס, דער אינוואַליד אָן הענט און אָן פיס, דער ריטשנדיקער זיך אויף אַלע פיר, די געזונטע בעטלערס, די ליידיקגייערס, וואָס אַלע צוזאַמען האָבן זיי געשאַפן די אביונים־אַרמיי, וועלכע האָט טאָג־טעגלעך זיך אויסגעשטעלט אין אַ שפּאַלער, נישט דורכלאָזנדיק קיין שום מתפלל, אויב ער האָט פריער נישט אַריינגעוואָרפן אַ צווייערל אָדער פיינפערל אין דעם בעטלער־טעלערל. גנאָינע פינף, די רעזידענץ פון רייכע, פרומע, פרייע, יונגאַטשעס, סתם גראָבע יונגען און בעטלערס, שנאָרערכּ אָן אַ שיעור, אַט דער שול־הויף איז געווען אַ שטיק יידישע געשיכטע פונעם חסידיש־נגידיש־אביונישן וואַרשע.

אין די דעמפּיק־הייסע זומער־באַגינענס, וואָס זיינען געווען אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר די יידישע קוואַרטאַלן, איז די גנאָינע גאַס איבער־געוועקט געוואָרן פון אַ הויכן, קלינגנדיקן הוסט. די גנאָינע האָט זיך דעמלט אויפגעכאַפּט פון איר שווערן שלאָף, וואָס איז בשום אויפן קיין שלאָף נישט געווען. יאָסל די בעטשקע, אָדער ווי ער איז נאָך באַקאַנט געווען אַלס דער „גראָבער יאָסל״ האָט דאָס געוועקט די פאַרהאָרעוועטע יידן צו עבודת

טשאַרנע טרעפּמאַן (וואַרשאַווסקי) הי״ד

חורבות פון דער „גרויסער שול״ אויף טלאָמאַצקע גאַס

דער איבערבלייב פון קראָכמאַלנע גאַס

היום. דער גראָבער יאָסל איז געווען אייגנטימער פון אַ קנאַיפּע אין טויער פון גנאַינע זיבן. צוויי קליינע צימערלעך האָט זי' פאַרמאָגט. יאָסל'ס קנאַיפּע — און אַזויפיל היסטאָרישע איבערלעבונגען און באַזוכער. שטענדיק האַלב־פינצטערלעך מיטן כאַראַקטעריסטיש־איינגעבאַקענעם גערוך פון ביליקע מאכלים איז זי אָבער געווען די פיליאַלע פון פוילישן קריגס־מיניסטעריום... „אידזשיעמי דאָ יאַסקאַ" איז געווען די פּאַראָל ביי פוילישע הויכע מי־ליטער־שררים נאָך דער לאָזונג „אידזשיעמי נאָ וואראָגאָ". אין יאָסל'ס צוויי־צימערדיקן שענק האָט איר געטראָפן דעם גענעראַל וויעניאַוואַ־דלוגאָ־שעווסקי — פוילנס טאַפּפערן זון פון 1918, אַמבאַסאַדאָר ביים וואַטיקאַן אין רוים און ערשטער שיכור פון דער זשעטש־פּאָספּאָליטאַ. פונדאַנען האָט מען פיל מאָל ארויסגעפירט אין אַ נישט קלאָרן צושטאַנד הויכע גענעראַלן, דיפּלאָמאַטן און פּאָליטיקער. ביי יאָסלען זיינען עטלעכע מאָל געווען צו־גאַסט וואַלערי סלאַוועק — פּרעמיער פון פוילן, מיעדזשינסקי — באַ־קאַנטער פּאַרלאַמענטאַריער און אָנפירער פון דער פּולקאָווניקעס־גרופּע. דאָ אויף גנאַינע זיבן האָבן הויך־געשטעלטע פוילישע פירסטן און גרעפינס אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם הערב פון זייער שטאַם און באַוויזן זיך אין דער נאַקעטער, וווּלגאַרער נאַטירלעכקייט פון אַ צעהוליעטן שלאַכטשיץ. די קנאַיפּע פון גראָבן יאָסל איז געווען די צווייטע היים פאַר די פוילישע רודערער פון דער מלוכישער שיף. און יאָסל, דיק, רונדיק, מיט אַ בויך אויף וועלכן מען האָט געקאָנט אַרומטאַנצן, האָט זיך געמיטלעך געפּאָרעט אַרום זיינע חשובע געסט, געקלאַפּט זיי אין פּלייצע, דערציילט פּעטע וויצן און צונויפגעשטעלט מיט זיין פּעט הענטל די לאַנגע רעכענונגען... וועגן גראָבן יאָסל האָט וואַרשע געזונגען לידלעך, שלאָגערן. גרויסע מענטשן זיינען צו אים געקומען, באַדאַי איבערגעצאָלט די פרייזן, אָבער אַלעמען האָט געפרייט, וואָס זיי זיינען געווען אין דער רומרייכער, באַרימטער קנאַיפּע אויף גנאַינע זיבן. —

ערב שבת האָט איר אויף גנאַינע זיבן געזען הונדערטער טשאָלנטער, וואָס זיינען ווי זעלנער געשטאַנען אויסגעשטעלט אינדרויסן צוליבן מאַנגל אין פּלאַץ ביי געדאַלע בעקער. גאַנץ גנאַינע האָט געטראָגן די טעפּ מיט טשאָלנט צו געדאַלען, וועלכער האָט באַשיינט זיין בעקער־אויוון מיט דער הויכער געשטאַלט, מיט דער לאַנגער באָרד און מיט זיינע העלדישע זין פון וועלכע ער האָט קיין צופּיל נחת נישט געקליבן. ווען די שבת מלכתא האָט אַראָפּגענידערט אויף גנאַינע גאַס, זיינען די טעפּ פאַרשוווּנדן אין אויסגעהוילטן אויוון־בויך פון געדאַלעס בעקעריי, וועלכע האָט געהערט צו די גרעסטע אין אונדזער געגנט. און ווען ס'איז אָנגעקומען פּסח, די

וואָך פאַרן פייערלעכן יום־טוב, איז געדאַלע ווי א פעלדמאַרשאַל ארומגע־גאַנגען צווישן זיינע רעדל־דרייערס, וועלגערער, נאמנים, וועלכע האָבן זיך דאָ פאַרדינט אויף פסח. אַ טייערער ייד איז ער געווען, געדאַלע בראַנד־שטעטער. אַ ייד מיט באָרד און פאות, כאָטש אין די קליינע אותיות האָט ער זיך קנאַפּ וואָס פונאנדערגעקליבן. אָבער זיין געשטאַלט, זיין אויסזען האָט זיך אַזוי שטאַרק צוזאַמענגעוואַקסן מיט אונדזער געסל, אַז ווען געדאַלע איז אַוועק אויפן עולם האמת, האָט די גאַנצע גאַס אויסגעזען ווי אַ קערפּער ביי וועמען מ׳האָט אַראָפּגענומען אן אבר. —

און די מקוה אויף גנאַינע זיבן, דאָס חדר, דאָס גערער שטיבל, די אביונים און רייכע יידן — אַ צווייטע גנאַינע דריי, אַ יינגערער ברודער פון אים.

גייענדיק ווייטער איז אייך אַנטקעגנגעקומען גנאַינע ניין מיט די גרויסע הינער־קאַמער; און נאָך ווייטער — גנאַינע עלעף, ווו ס׳האָט אַרויסגעשיינט דאָס באַרימטע וורשטן געשעפט פון אסתרל לאַוטערשטיין, וועמענס ריזיקע געשטאַלט האָט זיך יעדן טאָג, צוויי מאָל אין טאָג, אדורכ־שפּאַצירט מיט מאַיעסטעטישע טריט אויפן שמאָלינקן טראָטואַר. גנאַינע עלעף, יאַנאַשעס הויף, אַ באַזאַר, ווו איר האָט געקאָנט איינקויפן פון כל־טוב — פיש, לעבעדיקע און טויטע, פלייש, מעל, פּוטער, געפעס, וויין און וואָס דען נישט. דאָ האָט מען אַזוי שטאַרק געשריען, געקוויטשעט, גע־זידלט זיך און גלייך זיך צוריק איבערגעבעטן, אַז ס׳האָט זיך אייך אויס־געדוכטן ווי גאַנץ יאַנאַשעס הויף איז באַגאַסן געוואָרן מיט קאָכעדיק וואַסער. דאָ האָבן „געאַרבעט״ די קראָכמאַלנער גנבים, די טרעגערס פון גאַנצן אַרום און הענדלערס פון יעדן שטאַנד און קאַטעגאָריע.

דאָס לעצטע געשעפט פון גנאַינע גאַס האָט געהערט צו מ. ב. פּראַנט, אַ גרויסער קאָלאָניאַל סוחר, א ייד אַ מאַגנאַט ביי וועמען די קונים זיינען געלעגן ממש אויפן טיש, בעטנדיק זיך וואָס שנעלער דערליידיקט צו ווערן. פּראַנט׳ס סחורות האָבן געשמ׳ט פון זייער הויכער קוואַליטעט. פּראַנט און זיינע זין און טעכטער, בכלל די גאַנצע משפחה, האָט געהערט צום אדל פון וואַרשע.

און וויפל פאַמיליעס האָבן אָפּגעלעבט יאָרן אויף דער גנאַינע גאַס ווי מייז אין די לעכער, אויף די בוידעמס און אין די קעלערן, און קיינער האָט גאַרנישט וועגן זיי געוווּסט? — מען האָט נישט געזען זייער געראַנגל

פֿאַרן טעגלעכן ברויט, מען האָט נישט געפֿילט זייער הונגער־שמערץ און נישט אינטערעסירט זיך מיט זייער גורל.

*

װוּ איז איצט מיין גנאַינע געסל?

װוּ זיינען אַוועקגעקומען אירע שוואַרצע, אָפּגעשליסענע מויערן; װוּ זיינען איצט אירע מכל המינים יידן, װעלכע האָבן באַקרעפּטיקט דעם קיום פֿון פּוילישן יידנטום; װוּ זיינען פֿאַרוואָגלט געוואָרן די צװיי בלינדע הויף־מוזיקאַנטן, װאָס האָבן געזונגען װעגן אסתר־רחל קאַמינסקיס טויט, װעגן זישע ברייטבאַרטס טראַגישן סוף אָדער װעגן אַ מיידל, װאָס האָט זיך אַראָפּגעוואָרפֿן פֿון דריטן שטאָק, װייל איר זהתן איז אַוועק נאָך אַמעריקע; װוּ געפֿינט זיך דער ייד מיטן רענצעלע געציייג, װאָס האָט איבער די הייף גערופֿן „זייגערס צו פֿאַרעכטן״; װוּ זיינען די „גוט־שבת־יידעלעך״, װעלכע האָבן געזאַמלט אין די שבתדיקע פֿרימאָרגנס חלה אָדער פֿלייש, צוקער אָדער פֿיש פֿאַר די אָרעמע קראַנקע פֿון טש׳יסטער שפּיטאָל; װוּ זיינען די „האַנדי, האַנדי יידעלעך״, װאָס האָבן ביי אייך אָפּגעקויפֿט אַלע שמאַטעס און אַלט שיכוואַרג — װוּ זיינען זיי אַלע אַט די טייערע, האַרציקע, נישט־פֿאַרגעסלעכע געשטאַלטן, װאָס לעבן אין אייער בלוט, אין מוח, אין די געדאַנקען אייערע און װאָס באַשיינערן דעם שוואַרצן יידישן אָרום פֿון דער גנאַינע גאַס.

דאָרט װוּ זיי האָבן געלעבט, דאָרט װוּ זיי האָבן זיך געמאַטערט און געיובלט, דאָרט װוּ זייערע טריט האָבן באַרירט דעם ערדישן טאָל, דאָרט שטאַרצן היינט אַרויס הויפֿנס גרוז צווישן װעלכן ס׳יאָגן אַרום אויסגע־הונגערטע שטשורעס, װעלכע באַלעבאַטעווען אויפֿן מורא׳דיקן יידישן בית־עולם פֿון גנאַינע גאַס, פֿון יידישן װאַרשע.

חנה דזשיאַבאַק

חנה דזשיאַבאַק — אַזוי האָט מען זי גערופֿן, אָט די קאָזאַצקע יידענע, וואָס האָט פֿאַרן טויער פֿון גנאַינע דריי פֿאַרקויפֿט ביליקע קיכלעך צו פֿינף גראָשן, פֿאַנטשקעס געקאָכטע אין שוואַרץ־סאַדזשעדיקן אייל און מאָן־קיכלעך פֿון וועלכע ס'האָט אַ גאַנצן מעת־לעת געברענט אויפֿן האַרצן.

איר געשעפֿט האָט זיך אויסגעשפּרייט אויף אַ פֿיר־קאַנטיקער, שוואַרצער בלעך, וואָס איז געלעגן אין געהאַקטע צרות אויף אַ ליידיק קעסטל פֿון ציטרינען אָדער פּאָמעראַנצן.

— אַ גוטן מאָרגן אייך חנה'לע, זייט געזונט חנה'שי, לייזט אַ סך געלד חנה'לעבן — האָבן זי באַגריסט די בעסערע לאָקאַטאָרן פֿונעם הויף, די סמעטענע און די אַריסטאָקראַטן פֿון צווישן די הונדערט־פֿינף־און־פֿערציק איינוווינער פֿון קרעל'ס ממשלה.

און ווי איז געווען צו דעם יעניקן, וועלכער האָט אַמאָל פֿאַרגעסן זי צו באַגריסן.

יידן אין שטראַמלעך האָבן איר אָפּגעגעבן אַ ברייטן „גוט שבת"; פֿריי־ליינס האָבן זיך אויף אַ ווײַלע ביי איר אָפּגעשטעלט און אַרומגערעדט ווייבערישע ענינים; יונגערמאַנטשיקעס האָבן פֿאַר איר מאַיעסטעטיש גע־בויגן די קעפּ. אַלע האָבן צו איר געלאַכט, געשמייכלט און געווען צופֿרידן, ממש גליקלעך, אַז דאָס באַגעגעניש מיט איר איז גלאַטיק אַדורך, אַן אַ צוואַמענשטויס. מען האָט געדאַנקט און געלויבט דעם בורא־עולם, ווען חנה איז געווען פֿאַרטאָן מיט אַ קונה — אָדער, ווען זי האָט צוריקגעשמייכלט אויף אַ באַגריסונג.

פאַרשיידענע קונים האָט חנה דזשיאַבאַק באַדינט. געקויפט האָבן ביי איר אַזעלכע, וועלכע האָבן געציטערט פאַר איר לשון־הרע, וואָס איז אין איר געטאָקט מיילעכל געוואַקסן ווי שוואָמען נאָך אַ רעגן. ביי חנה'ן אויס־צוטראַכטן, אַז דאָס מיידל שוואַנגערט, אָדער אַז די טאָכטער פון אַ באַ־קאַנטן חסיד וווינט מיט אַ שגץ, אָדער אַז גרשון גרינבלאַט האָט באַגנבעט זיין בעל־הבית, אָט אַזעלכע פאַנטאַסטישע אויסטראַכטונגען האָבן ביי איר געהערט צו די לייכטסטע זאַכן, צו די, וואָס מען שלינגט זיי אַראָפּ מיט איינמאָל. דעריבער, שטרעבנדיק אויסצומיידן אַ שם־רע, האָבן זיי איר געגעבן צו לייזן און שפּעטער, אַוועקגייענדיק אין דער צווייטער גאַס אַריין, האָבן די דאָזיקע קונים אַוועקגעוואָרפן חנה'ס סחורה, וואָס האָט געשמעקט מיט זויערקייט און סאַכאַרינישער זיסקייט און וועלכע איז זיי נישט גע־גאַנגען אין מויל אַריין.

זייער אָפט פלעגן זיך ביי איר „געשעפטן" אָפּשטעלן אויסגעפּראַצעוועטע אַרבעטער, וועמענס פּנימער ס'האָט באַהערשט אַן אויסגעמאַטערטע מידקייט פון שווער־פאַרהאָרעוועטע טעג. זיי האָבן אַרויסגעקראַצט פון די צעריסענע רעקלעך גראָשנס, צונויפגעקליבן זיי, אָפּגעציילט און איינגעקויפט ביי חנה'ן אַ פרישטיק, אַ מיטיק צי אַן אָוונט־ברויט, וואָס איז אין גרעסטן טייל באַשטאַנען פון עטלעכע דאַרינקע פּלעצלעך. פון צייט־צו־צייט איז צו איר קראָם צוגעלאָפן אַ יונג, איינגעהיילט אין שמאַטעס און געבעטן זיך מיט אַ וויינענדיקער שטימע:

— חנה, נאָך איינמאָל, גיט אַ קיכל, ס'האַרץ גייט אויס. מאָרגן גיב איך צוריק, כ'דאַרף פאַרדינען, מ'האָט צוגעזאָגט. יאָך זאָל אַזוי לעבן.

חנה'ס האַרץ האָט דעמאָלט אָנגעהויבן צו טריפן. איר קערפּער איז אַרומגעכאַפּט געוואָרן פון אַ ברויזנדיקן רחמנות־געפיל. איז גראָד אין יענעם מאָמענט אַדורכגעגאַנגען אַ באַקאַנטער סוחר צי סתם אַ פאַרמעג־לעכער שכן, האָט זי אים איינגעהאַלטן און גלייך אַרויף אויף אים:

— ר' משה פאַדלעץ, איר גייט זיכער אויף מיטיק, האַ? איר'ט זופן די יויך און אַריינהאַקן אַ פאַלקע אָדער אַ שפּאַנדרע. און אפשר וועט איר פאַר דעם־אַ איבערלאָזן אַ פּאָר גראָשן. ער גייט דאָך אויס פון הונגער, איר זעט? — שלעפּט נאָר אַרויס אַ פּופּציקער, אויב נישט וועט אַ רוח אין אייער טריפה'נער נשמה אַריין.

האָט ר' משה געגעבן דעם הונגעריקן אַ נדבה, האָט חנה אים אַוועק־געשיקט גלייך אין גן־עדן אַריין. אויב אָבער איז זיין האַרץ נישט ווייכער געוואָרן, אויב איז דער גביר געגאַנגען ווייטער זיין וועג און זיך נישט

צוגעהערט צו חנה׳ס מוסר־רייד, האָט אָט די פּראָסטאַטשקע און אונטער־וועלטס־פרוי פאַרשאָלטן אים, זיין פרוי און זיינע קינדער. זי האָט דאָן אַרויסגענומען פון דער בלעך עטלעכע געבעקס־שטיקלעך און דערלאַנגנדיק אים די מתנה האָט זי צוגעגעבן:

— אַ קרענק אים וועל איך דערלאָזן, אַז דו זאָלסט שטאַרבן. פּרעס און פאַשאַל וואָן פונדאַנען.

דעם מיאוסטסטן סוף האָבן ביי איר אָפּגעשניטן די פּרייערס, די, ביי וועמען ס׳איז געווען ליידיק אין מוח און נאָך ליידיקער אין דער קעשענע און וואָס האָבן זיך, צו איר פּאַרדרוס, געצויגן ווי בלומען צו דער זון. אַזאַ איינער, נישט קענענדיק חנה דזשיאַבאַק, איז צוגעקומען צו איר בלעך, אַנגעהויבן צו קווענקלען זיך איבער דער סחורה, אויסגעטאַפּט און אויס־געקנייטשט אַ טוץ קיכלעך און גערדרייט מיט דער נאָז, באשר די פּאַנטשקעס זיינען צו קליין אויסגעוואַקסן, אָדער די ליפּעץ־בלעטלעך זיינען צו וויניק זיס. נישט גענוג, וואָס דער דאָזיקער קונה האָט מיט זיין באַנעמונג מוראדיק באַליידיקט חנה׳ס סוחרישן שטאָם, איר וואַנדערנדיק געשעפט און בכלל איר גאַנץ וועזן, האָט ער זיך נאָך צום סוף אָנגעהויבן אזוי שטאַרק דינגען וועגן די פּרייזן, אַז חנה דזשיאַבאַק איז פּשוט אַרויס פון די כלים:

— הער נאָ דו, פּענטאַצקע זריעה, ביי דיין מאַמען דעם שליאַך האָסטו געגעסן בעסערע קיכלעך? קוק דיך נאָר אָן ווי דו זעסט אויס, דו אויסגע־ווייקטער אוליק, דו ליידיקער שקאַרמעץ. ס׳געפעלט אים נישט מיין קיכל; און ביי באַמאָוויטש׳ן אָדער ביי הירשפעלד׳ן וועט מען דיר געבן עפּעס בעסערס? וועסט דיר באַלד דאָ אויסרעכטן אַלדע שווארץ יאָר! זע נאָר טויבע, האָט זי זיך געוואַנדן צו איר שכנטע, אויך אַ גאַסן־הענדלערין, ווי געפעלט דיר עפּעס דער יאָלד. דאָס פּאַקראַטשנע באַשעפעניש? אָן אַנשי־קעניש גלייך צומאַרגנס, האָ? — ס׳זאָל אויסגיין צו זיין קאָפּ און צו זיין לייב און לעבן — האָט זי פאַרענדיקט, נישט קוקנדיק שוין מער אויף אים.

אָפּגעזאָגט אויף שנעל איר תפילה איבערן דערשראָקענעם קונה, האָט זי אים דערלאַנגט אַזאַ האַסטיקן שטויס, אַז יענער האָט פאַרלוירן דאָס גלייכגעוויכט און איז אומגעפאַלן. און חנה דזשיאַבאַק האָט זיך אַזוי שטאַרק צעלאַכט פון איר העלדישער טאַט און פון יענעמס אומבאַהאָלפנקייט, אַז די גאַנצע גנאַינע האָט געקלונגען פון איר געלעכטער.

עטלעכע מאָל אין טאָג האָט זי אָפּגעפערטיקט אויף אַזאַ אופן אומשול־דיקע, אָרעמע קונים, וועלכע האָבן נישט געוווסט מיט וועמען זיי האָבן צו

טאָן און נאָר דערפאַר האָבן זיי זיך דערלויבט אויף אַזאַ לייכטקייט אינעם שמועס מיט חנה.

נאָר אייגענע האָבן זיך געקאָנט דערלויבן אַ שפּאַס צו טאָן מיט איר. פרעמדע האָבן געמוזט מיט איר זיין ערנסט, באַהאַנדלען מיט פּיעטעט איר סחורה און זיך רעכענען מיט יעדן וואָרט, ווייל אין קעגנפאַל האָט געוואָרט אויף זיי אַ שרעקלעכער פּסק, אַ שוואַרצע קאַץ אין ־דער געשטאַלט פון דער דזשיאַבאַטער קיכלעך־הענדלערין פון גנאַינע נומער דריי.

*

אויסגעזען האָט זי ווי אַ נישט־ערדיש באַשעפעניש, וואָס איז פאַרשאַ־ געשיקט געוואָרן צו שרעקן דעם מענטשלעכן מין.

דאָס פּנים ביי איר איז געווען געשטופּלט און דאָס אויסגעריסענע פלייש האָט די צייט און עלטער פאַרפולט מיט טונקעלע פלעקן. אַ לעכער־דיקער זאַק איז דאָס געווען און נישט קיין געזיכט. אַ האַלבע נאָז איז ערגעץ ווו אַוועקגעקומען. דאָס האָבן אַמאָל אירע קינדערישע הענטלעך אַראָפּגעריסן אַ שטיק נאָז־פלייש, ווען די מאַמע, בעת די פּאָקן־קראַנקהייט האָט געמאַטערט איר קערפּער, האָט פאַרגעסן צו פאַרבינדן זיי. חנה׳ס קאָפּ־האָר זיינען געווען עפּעס משונה׳דיק שטייפע און האָבן געשטאַרט אַלעמאָל אויף איר גראַד־ווינקלדיקן קאָפּ ווי שטאַלענע דראָטן. די הענט — צוויי שפּאַדלס, באַוואָרפענע מיט מאַזאָליעס און שטענדיק שוואַרצע. די שוואַרצקייט האָט נישט געהאַט קיין שייכות מיט שמוץ, דאָס האָט איר פינצטערער גורל געוואָרפן אויף זיי דעם חושכ׳דיקן אָפּשיין פון דער גרויסער קבצנישער הערשאַפט. אירע הענט האָבן אייך אַלץ דערציילט וועגן דער קיכלעך־הענדלערין חנה דזשיאַבאַק, וואָס האָט פאַרמאָגט אַ האַרץ פון אַ רוצח און פון אַ צדקנית אין איין גוף.

חנה דזשיאַבאַק האָט זיך קיינמאָל נישט אויסגעטאָן — אַזאַ איינדרוק האָט זי אויף מיר איבערגעלאָזט זייט מיין קינדהייט, זייט יענעם טאָג, ווען כ׳האָב מיך צום ערשטן מאָל מיט איר באַגעגנט, ביזן לעצטן מאָמענט, ווען די דייטשן האָבן זי אַוועקגענומען נאָך טרעבלינקע. תמיד איז אויף איר געלעגן אַ גראָבע שיכט בגדים, וועלכע האָט זי נאָך דיקער און אַגרעסיווער געמאַכט אין די אויגן פון אירע באַקאַנטע. די קליידער זיינען געווען איר פאַנצער קעגן פראָסט, ווייל אויך אין די בייסיקע ווינטער־טעג און אונטן האָט זי נישט פאַרלאָזט איר פּאָזיציע. די קליידער האָבן אויך געשיצט

איר קערפּער פון שטעקנס, אָפּגעשוואַכט די קלעפּ, וואָס חנה האָט הויפּטווייז אײַנקאַסירט פון די פּוילישע פּאָליציאַנטן, וואָס האָבן געיאָגט די גאַסן־הענדלערס.

אַ שווער און ביטער לעבן האָט געפירט חנה דזשיאַבאַק. גאַנץ פרי, ווי ס'האָט נאָר אָנגעהויבן צו בלויען, פלעגט זי אויפשטיין, בכדי אָפּצוּוואַרטן די בעקער־יונגען פון קראָכמאַלנע גאַס, וואָס האָבן איר צוגעשטעלט די סחורה. נאָך די דאָזיקע טראַנזאַקציעס האָט זי זיך אַוועקגעזעצט אין טויער פון גנאַינע דריי און אָנגעהויבן זינגען כלערליי פּאָסקודנע לידלעך. חנה האָט זיך פאַר קיינעם נישט געשעמט. אויף דער העכסטער אָקטאַווע האָט זי אויסגעזונגען די הימנען פון דער יידישער אונטערוועלט, וועלכע האָבן אין איר אויספירונג באַקומען דעם טעם פון די וואַרשעווער יידישע פיש, אַזוי זאַפטיק, זיס, פעט און באַשמאַלצן האָט זי ווי ארויסגעברענגט פאַר אירע צוהערערס. און צוהערערס האָט זי פאַרמאָגט אָן אַ שיעור. נישט איין חזן אָדער זינגער וואָלטן זי מקנא געווען. בעת אירע „אויפטריטן" אינעם טויער פלעגן זיך אַרום איר זאַמלען די טרעגערס, די סאַמע פירערס פונעם גנאַינע טרעגערטום, די קעשענע גנבים, פורמאַנעס און סתם ווילע־יונגען, וועלכע האָבן געשטראַלט פון איר געזאַנג. מען האָט זי נישט אָפּגעלאָזט, זי זאָל מאריך זיין איר שירה. די שירת חנה האָט שוואַך געמאַכט אפילו דעם גרויסן, דיקן, דעמבענעם חיים פּאַלושעק, וואָס צוליב זיין מעכטיקייט האָט ער באַקומען דעם צונאָמען פּאַלושעק — פינגערל.

נאָכן געזאַנג איז זי אַוועק צו דער פּרנסה, צו איר שוואַרצער בלעך מיט קיכלעך. אָבער נישט יעדן טאָג האָט זנה דזשיאַבאַק געזונגען.

אַ ביטערע פּרנסה איז דאָס געווען, אָט דאָס מכלומרשט אומשולדיקע שטיין מיט דער בלעך ביים טויער.

אַ גאַנצן טאָג אַרומיאַדען זיך מיט קונים, מיט אביונישע קונים, וואָס האָבן פשוט ביי איר געוואָלט אַ קיכל אומזיסט. עס האָט אויך פּאַסירט, אַז אַ פרעמדע הענדלערין, אַזאַ פון אַ פרעמדער גאַס, וואָס איז קיינמאָל דאָ נישט „געשטאַנען", האָט צעלייגט איר סטראַגאַן ביי חנה'ס ד' אמות. צו־ערשט איז אַוועק אַ סדרה דראַונגען, זידלער־ייען, מורא'דיקע באַליידיקונגען און ווען דאָס אַלץ האָט נים געהאָלפן, זיינען חנה'ס הענט־שפּאַדלעס אריין אין דער אַקציע. חנה האָט געקעמפט ווי אַ לייבעכע, ביי וועמען אַן אַנגע־לאָפענער שונא וויל צונעמען די קליינע, די קינדער. פייערדיקע פּעטש און די געמיינסטע קללות האָבן זיך דעמלט צעקלונגען איבער דער גנאַינע

גאָס. פון די געשעפטן זיינען בהלה׳דיק אַרויסגעלאָפן צעשראָקענע סוחרים, מיינענדיק, אַז ווידער זיינען פּוילישע כוליגאַנעס באַפאַלן און צעשלאָגן אַ ייד. זעענדיק אָבער חנה׳ן אין אַן אַנגורייפנדיקער פּאָזע, זיינען זיי באַרויקטע אריין צוריק צו זייער באַשעפטיקונג, אויסמאַלנדיק אַ זיג־זאַג אויפן שטערן מיט דער האַנט, וואָס האָט באַדייטעט: „שוין ווידער אונדזער גאָלדן חנה׳לע״.

די באַזיגטע אימפּעריאַליסטקע האָט נאָך אַזאַ צוזאַמענשטויס ־אויסגעזען ווי איין שטיק פאַרגליווערט בלוט. ציין האָבן זיך געוואַלגערט אויפן ברוק; אין חנה׳ס הענט זיינען פאַרבליבן אויסגעריסענע האָר; די סחורה פון דער פּרעמדער האָט זיך געפּלוסקעט אין רינשטאָקדיקע פּאַמיעס, צווישן אָפּפאַלעכץ און מיסט. יענע האָט געמוזט אַוועקגיין, ווייל חנה דזשיאַבאַק איז געווען אומבאַזיגבאַר.

אַפּגעפּערטיקט זיך מיט איין צרה א״ז אַנגעלאָפן אַ צווייטע.

חנה׳ס פאַרביסנ[illegible]ע שונאים זיינען געווען די פּוילישע „מענטעס״, וואָס האָבן זי — און נאָך אַנדערע אַזעלכע ווי זי — פאַרפאָלגט צו יעדער מינוט פון טאָג. איז אַוועק איין פאָליציאַנט איז גלייך אָנגעלאָפן אַ צווייטער, און ווידער איז אויסגעוואַקסן דער ערשטער און אַ פערטער, און אַ רייטער־פאָליציאַנט אַלס צוגאָב. ווען חנה האָט באַקומען אַ „צונג״, אַז „אַ מענטע גייט״ האָט זי בליץ־שנעל געכאַפּט איר בלעך און געלאָפן צום הויז אין טויער און פון דאָרט איבער די שטיגן [illegible]ן בוידעם. וויפל מאָל האָט חנה פאַרלוירן איר סחורה בעתן לויפן; וויפל מאָל האָט זי זיך פאַרטשעפּעט אַן אַ פאַרבייגייער און צעשאָטן די קיכלעך, וועלכע זיינען צעטראָטן געוואָרן דורך די באַשטיוולטע־פיס פונעם אָנגעלאָפענעם פאָליציאַנט; וויפל מאָל פלעגט דער פאָליציאַנט זי נאָכיאָגן ביז אויפן בוידעם ארויף און דאָרט ממיתן איר גוף מיט זיין גומענער פאַלקע ביז בלוט, דערנאָך אַוועקנעמען די קיכלעך און לסוף נאָך פאַרשרייבן אַ פּראָטאָקאָל? — וויפל מאָל האָט זיך חנה געוואָרפן אויף איר בלעך, ספּאַזמאַטיש זי צוגעדריקט צו זיך ווי אַ מוטער, וואָס וויל נישט אַוועקגעבן איר קינד צו אַ רוצח — און דער פאָליציאַנט, אַן אייגעבויגענער איבער איר, האָט אין איר אריינגעקלאַפּט ווי אין אַ פאַס מיט קרויט? — וויפל מאָל האָט חנה דזשיאַבאַק, אַט די העלדישע און מוטיקע יידענע, וואָס האָט זיך געקאַנט פאַרמעסטן מיט צען מענער, צעוויינט זיך ווי אַ קליין קינד? — וויפל מאָל האָט זי זיך מיט געביילטע פויסטן געוואָרפן אויף אירס אַ פאַרפאָלגער, וועלכער האָט געצילט צעשטערן איר בידנעם קיום, און צעריבן אים אויף אַש?

יידישע ווירקלעכקייט, יידישע נויט און פארבלוטיקטע טעג, ווי אומרחמנות׳דיק איר זייט געווען צו חנה דזש־אבאק!

*

די דזשיאבאטע חנה איז נישט געווען אליין אויף גאטס וועלט. זי האט געהאט א מאן, צוויי קינדער ווי אויך א שוועסטער, וועלכע האט אויך דער וועלט געשאנקען צוויי נפשות, אבער אן א מאן... די דאזיקע גאנצע פאמיליע האט באוווינט צוויי צימערלעך און א קיכל אויפן דריטן שטאק פונעם לינקן פליגל אויף גנאינע דריי.

דער מאן אירער, מלך פאסער, איז ווי א שומר תמיד געשטאנען אויף דער צווייטער זייט פונעם טויער. חנה דזשיאבאק פון לינקס און מלכ׳ל פון רעכטס — צוויי לייבן פון דער אונטערוועלטס־מדינה. מלך האט נישט גערעדט צו זיין ווייב. יארן־לאנג זיינען זיי געווען ברוגז און געקוקט איינער אויפן צווייטן מיט אויפפרעסערישע בליקן.

מלך גנב, ווי מען האט אים אויך גערופן, איז געווען א קליין מענטשעלע, א נידעריקס מיט א שמאלינקן געזיכט, קליינע פיס און נאך קלענערע הענט, וואס האבן אבער פארמיטלט אין גרויסע גנבות. דערפאר איז ער געווען זייער באוועגלעך. ער אליין האט נישט געגנבעט, ווייל זיין פחדנות האט אים דערצו נישט דערלאזט, נישט צוליב עפעס אנדערש. ער פלעגט נאר שטיין פון א זייט און צוקוקן ווי יענער „לקח׳נט״. אויב די ארבעט איז כשר אדורך האט ער שוין אפגעוואַרט דעם גנב אין זיין, מלכ׳ס, מלינה, אין טויער פון גנאינע דריי, פלעגט אפקויפן די סחורה און גלייך זי שיקן ווייטער. אויב אבער דער „פרייער״ האט זיך נישט געלאזט, איז מלך פאסער אוועק שפאצירן איבער דער גאס, מורא האבנדיק צו געפינען זיך אין שכנות פונעם אפגעבריטן מאראוויכער.

חנה׳ס מאן איז זייער אפט גערופן געווארן אלס בורר צו דין־תורות צווישן גנבים. ער האט פארמיטלט אויף אזא אופן, אז פאר אים איז אלע־מאל עפעס פארבליבן. ער האט גוט געלעבט מיט אלע גנבים, מיט די טרע־גערס און פארמאנעס, ווייל געצייטערט האט מלכ׳ל פאר קלעפ. און אזא פארשוין קאן שוין דווקא פון קיין קלעפ זיך נישט ארויסדרייען. האט ער טאקע זייער אפט אזוי שטארק אריינגעלייזט, אז ביי יעדן מאל האט אים דאס קעטשל פון דער „פאגאטאוויע״ געמוזט אוועקפירן אין א פארחלש׳טן צושטאנד. חנה האט זיך אויף אים אין אזעלכע מאמענטן מרחם געווען און געהאלפן איסהיילן די וווּנדן, אבער ווי נאר ער איז ווידער געזונט

געוואָרן, האָט זיך אויפסניי אָנגעהויבן דער ברוגז צווישן חנה דזשיאַבאַק און מלך פאָסער.

צעקריגט האָבן זיי זיך — געדענק איך נישט ווען, נאָר די סיבה פון אָט דעם שטרייט איז געלעגן אויף אַלעמענס ליפּן.

— אַ קלייניקייט האָט פּאַסירט — האָט מלך געטענה׳ט — און מיין חנה האָט געוואָרפן אויף מיר אַן אומחן.

און די קלייניקייט איז באַשטאַנען ד׳ערין, וואָס ביים פאסער מלך האָבן זיך דערוועקט גלוסטעגישן צו חנה׳ס שוועסטער, צו דער שענערער און שטראַמערער אסתר־חיה, וואָס האָט געזאָגט אַ געשעפט אויף רעדלעך מיט פּאָמעראַנצן, צוקערלעך און אויבסט האָט ביים רינשטאָק פון גנאַינע דריי. אסתר־חיה איז יעדן פאַרנאַכט אַריינגעפאָרן מיט איר געשעפט אין הויף אַריין און דאָרט פאַרפאַקט די סחורה צום נאַכט־אָפּרו. באַגינען איז זי ווידער מיט איר געשעפט ארויסגעפאָרן צום רינשטאָק. אַזוי האָט זיך איר פרנסה־קוואַל גערעדלט יאָר־צענדליקער.

די גלוסטעגישן פון מלך פאָסער צו אסתר־חיה האָבן זיך מיט דער צייט פאַרוואַנדלט אין אַ שטורעמדיקן אויפברויז, וועלכער האָט זיי ביידע פאַרבונדן ווי אַ פּאָרל אין דער חופּה־נאַכט. חנה דזשיאַבאַק איז פאַרוווּנדעט געוואָרן ביז די טיפענישן פון אירע פאַרהוילטע געפילן. ווי אַ פאַרבלוטיקטע חיה האָט זי זיך געוואָרפן אויף איר שוועסטער, געטראַסקעט איר גוף, געשלאָגן, אריינגעביסן זיך מיט די ציין און נעגל אין איר פלייש און אויף אייביק זיינען אָט די ביידע שוועסטערס פאַרבליבן דם־שונאים. מלכ׳ן האָט זי גאָרנישט פאַרגעהאַלטן, זי האָט צו אים מער נישט גערעדט. אין איר האַרץ האָט געטריפט אַ וווּנד, וואָס האָט זיך דורכגעשלאָגן דורך איר געלעכטער, דורך איר געזאַנג, דורך איר גאַנץ וועזן. וואָרשע האָט געזונגען אַ שלאַגער וועגן חנה דזשיאַבאַק׳ס טראַגעדיע, אַ ליד, וואָס האָט זיך געשלענגלט דורך די ביידעמס און קעלערן פונעם וואַרשעווער אָרעמטום.

צוויי קינדער האָט חנה געברענגט אויף דער וועלט. אַ ייִנגל, וואָס איז אויסערלעך געווען ענלעך צום טאַטן און מיט אים געהאַלטן; און אַ טאָכ־טער, אַ שיינהייט פון אַ מיידל, וואָס איז נישט אָפּגעטראָטן פון דער מאַמען. יענטל איז אויסגעוואַקסן אַ „געטאָקטע ליאַלקע״, וואָס האָט געצויגן צו זיך אַלע ווילע־יונגען פון דער גנאַינע. נישט איינמאָל האָט חנה זי גע־כאַפּט אין אַ הייסן מאָמענט מיט אַ טרעגער צי גנב, וועמענס וויב האָט פאַרשאָלטן אירע יאָרן. נישט איין חרפּה האָט חנה געהאַט אויסצושטיין

פון איר געראַטענער און באמת שיינער טאָכטער. ווי ס'וואָלט ערשט נעכטן פּאַסירט, אַזוי גוט געדענק איך די טרערן פון די פּאַראַטענע פּרויען, ביי וועמען יענטל האָט צוגערויבט די מענער. שפּעטער, ווען די דייטשן האָבן פאַרשפּאַרט די וואַרשעווער יידן הינטער מויערן, האָט יענטל אָנגעהויבן שמוקלען געווער און אַנדערע טריפה'נע זאַכן פונעם אַרישן פּערטל. יענטל האָט נישט איין דייטש פּאַרדרייט דעם קאָפּ, די:ענדיק אַזוי אַרום דער זאַך פון דער יידישער אונטערגרונט־באַוועגונג. זאָל איר נאָמען, דער נאָמען פון אַ שיינער יידישער אונטערוועלטס־טאָכטער, וואָס האָט העלדיש געדינט איר פאָלק, לייכטן אויף דורות און זאָל ער זיינען אַלס ביישפּיל פאַר אַ טייל פון די בעסערע יידישע מיידלעך, וועלכע האָבן נישט אויסגעהאַלטן דעם אַנגרייפנדיקן שטורעם פון יענע פינצטערע טעג.

חנה'ס זון איז אויסגעוואַקסן אַ לייט. מלך פּאַסער האָט אים אַוועקגעגעבן אין אַ שפּייז־געוועלבל, ווו ער האָט געאַרבעט אַלס סוביעקט. אויסער דעם האָט ער אויך באַזוכט אַן אוונט־שולע און נישט איינמאָל האָט זיין מאַמע אים פאַרשעמט אין די אויגן פון זיינע חברים מיט איר אויפפירונג און גראָבע רייד. מאיר, חנה'ס זון, איז אַוועק פון דער גנאַינע. ער איז אַוועק פון זיין גנעסל, פון דער קיכלעך־בלעך, וואָס האָט אים אויסגעהאַדעוועט, פון זיין מוטער און פונעם פּאַטער, זייער זעלטן פלעגט ער אַראָפּקומען צו זיינע עלטערן. בעת די באַזוכן זיינע אויף גנאַינע, איז חנה געשטאַנען אויף איר אָרט און איינגעהאַלטן איר לשון. ער פלעגט צו איר צוגיין, אויסקושן איר העסלעך פּנים, צודריקן דעם מוטער־גוף צו זיך און אַוועקגיין אַן ווערטער. חנה'ס טרערן האָבן אים תמיד באַגלייט. זיי האָבן אים באַגלייט פון זיין גנעסל, פונעם אָרט פון וועלכן זיין גורל האָט אים אַוועקגעריסן.

ליבע איז געוועזן רויט ווי אַ בוראַק. אירע האָר האָבן פאַרגעלט איר דיק, גראָב געשטאַלט. געלע האָר און אַ בלוט־רויט פּנים — צוויי מחותנים, וואָס האָבן קיינמאָל נישט געלעבט צווישן זיך בשלום. צו ניינצן יאָר האָט זיך ליבע שוין געקייקלט ווי אַ פאַס, אַזוי גראָב און אויסגעפּעפּט איז געווען איר קערפּער. ליבע האָט געהערט צו אסתר־חיה, אָבער דעם פּאַטער האָט זי נישט געקאַנט און קיינמאָל נישט געזען. ס'איז אַרומגעגאַנגען אַ שמועה, אַז ליבע האָט אויסגעשפּראָצט פון מלך פּאַסערס אַ זוים. חנה דזשיאַבאַק האָט זי פיינט געהאַט ווי אַ דאָרן אין אויג. נישט זעלטן האָט זי איר פאַרווונטשן דעם טויט. אָבער ליבע האָט געלעבט און געזונט געוועזן ווי צו להכעיס חנה דזשיאַבאַק און צו איר עגמת־נפש.

אסתר־חיה האָט אויך געהאַט אַ זון, מענדל, אַ הינקנדיקער און איידע־לער בחור, וואָס האָט געווירקט ווי באַלזאַם אויף אָט דער צעקריגטער און צעברעגטער משפּחה. מענדל איז געווען אַ טייערער מענטש, אַ דימענט, אַ ברילּיאַנט, וואָס האָט געלינדערט זײַן מאַמעס שמערץ און באַרויקט די מומע חנה, ווי ווײַט ס׳איז אים דאָס געלונגען. אויך ער איז אַוועק פֿון דער גנאַינע גאַס. די מאַמע האָט אים אַוועקגעשיקט אין אַ טריקאָטאַזש־פֿאַבריק, וווּ ער האָט זיך גאַר שנעל אויסגעלערנט ס׳פֿאַך און געוואָרן זעלבסטשטענ־דיק. שפּעטער האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ בעל־בתיש מיידל און געפֿירט אַן אַנשטענדיק און רויק לעבן. פֿון צײַט־צו־צײַט איז ער אַראָפּגעקומען אויף גנאַינע, צוגעהאָלפֿן דער מוטער אין איר אַרבעט, געקושט די מומע חנה און אַראָפּגעבראַכט מיט זיך אַ שטראַל פֿון וואַרעמקייט, וואָס האָט געהיילט די ווונדן פֿון זײַן פֿאַרצערטער משפּחה.

חנה דזשיאַבאַק איז גרייט געווען צו שפּרינגען אין פֿײַער אַריין פֿאַר מענדלען, אַזוי ליב געהאַט האָט זי אים.

*

יאָרן־לאַנג האָבן זיי אַזוי געלעבט, אָט די צעקאַליעטשעטע גלידער פֿונעם דאָזיקן קרום־אַרויסגעוואַקסענעם בוים. געפֿירט אַ לעבן פֿול מיט שרעק פֿאַרן מאָרגן, מיט קאַמף פֿאַר יעדער מינוט; געשפּרודלט האָט פֿון זיי מיט פּראָסטקייט און געמיינקייט, מיט ליבע צו אָן אָרעמאַן און שׂנאה צו זיך אַליין, וואָס גאָט האָט זיי אַזוי מוראדיק געשלאָגן.

חנה האָט אַלעמען געשאָלטן, אָבער איר קללה איז אויפגענומען גע־וואָרן ווי אַ ברכה, ווייל געוווּסט האָט מען, אַז איר האַרץ איז לויטערער פֿונעם לאַזור־הימל, וואָס האָט צײַטנווײַז אַ לײַכט געטאָן איבערן עלנט פֿון חנה דזשיאַבאַק׳ס רעזידענץ.

חנה איז געווען די קעניגין פֿון גנאַינע דרײַ, אַ קעניגין, וואָס איר אַרמיי איז באַשטאַנען פֿון די ערגסטע געמיינע יונגאַטשעס, וועלכע האָבן אָבער געליבט זייער שטאָט, זייער סביבה, זייער קלאַס.

ווען די היטלעריסטישע האָרדעס האָבן פֿאַרמויערט דאָס יידישע וואַרשע הינטער דער געטאָ־וואַנט, פֿלעג איך זען חנה דזשיאַבאַק, אָבער דאָס איז שוין נישט געווען די זעלביקע יידענע וואָס פֿאַר דער מלחמה. איר פּנים האָט געקוקט מיט אַ פּאַנישן פּחד, איר גערזאַנג איז פֿאַרשטומט געוואָרן און ווען זי האָט דערבליקט אַ פּוילישן פּאָליציאַנט אָדער אַ דײַטש,

האָט זי שוין מער נישט אַנטקעגנגעשטעלט אי׳ם איר מוט. נאָר אין אַ בהלה׳שן אימפעט איז זי אַנטלאָפן ווי אַ האָז. חנה׳ס גבורה איז פאַרשווונדן.

און ווען איר האָט געקוקט אין יענע טעג אויף חנה דזשיאַבאַק, אויף איר צעבראָכן געמיט, אויף אירע ווילדע פון שרעק אויגן, אויף איר ני־דערגעפאַלנקייט און באַשיידנקייט, האָט אייך געעגבערט דער געדאַנק, אַז דאָס האָבן די דייטשן פאַרניכטעט אַ שטיק יידיש־וואַרשעווערווירקלעכקייט.

צום לעצטן מאָל האָב איך זי געזען, אַ מאַרשירנדיקע אויף איר לעצטן לעבנס־וועג, מיט אַ זעקל אויף די פּלייצעס, מי׳ט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ. טרערן האָבן גערונען פון אירע חיה׳שע אויגן, טרערן, וואָס האָבן מיט אַ סדומיקן זאַלץ פאַרזייט דעם וועג פון וואַרשע נאָך טרעבלינקע.

אַזוי האָט זי פאַרענדיקט אי׳ר שטרייט מיט גאָט, מי׳ט דער מענטשהייט פון אי׳ר שטאַנד און מיטן געסל, וואָס איז פאַר איר געווען די קרוין אויף איר קאָפּ.

חנה דזשיאַבאַק, די טייערע יידישע טאָכטע׳ר, וועלכע האָט ליב גע־האָט מענטשן אויף איר שטייגער, וועלכע האָט געדאַונט צום באַשעפער מיט אַ פּסוק פונעם גנבים־לעקסיקאָן, איז געווען אַ קאַפּיטל, אַ שטיק פונעם יידישן וואַרשע.

ר׳ ארעלע קאָזשעניצער

נישט אַלעמאָל האָט זיך געטאָן חושך אויף דער גנאַינע גאַס; נישט אַלעמאָל האָט מען דאָרט געשריען און געדונגען זיך; נישט יעדן טאָג האָבן הונגעריקע געיאָמערט און בעטלערס געשנאָררט אַ נדבה; נישט אַלעמאָל האָבן שטאַרקע יונגען, שלאָגנדיק איינער דעם צווייטן, אונטערגעהאַקט זיך די זייטן. נישט אַלעמאָל האָבן סוחרים ארויסגעוואָרפן נדבה־גייערס; נישט תמיד האָבן פוילישע פּאָליציאַנטן פאַרפאָלגט די גאַסן־הענדלערס און נישט אַלעמאָל האָבן הונגער און עלנט, שמחות און לויות, משפּחה־טראַגעדיעס און דערהויבענע מאָמענטן איינגעצוימט דאָס לעבן פון די גנאַינע־איינוווינער אין די מויערן פון זייער הערשאַפט, פון זייערע געזעצן און קאָדעקסן.

געקומען זיינען אויך אַזעלכע טעג, וואָס האָבן אַראָפּגעשליידערט די פינצטערקייט פונעם גנאַינע־פּנים און פאַרוואַנדלט דאָס שווינדזוכטיקע געסל אין אַ קדש־קדשים, אין אַ היכל פון וועלכן ס׳האָט געשטראָמט יום־טוב׳דיקייט, הימלעשע געלייטערטקייט. אין אָט די מאָמענטן האָבן זיך די אָפּגעשליסענע ווענט פון די הייזער באַצירט מיט בגדי מלכות, די איינוווינער האָט אַרומגענומען דער עמוד־האש פון יידישער אייניקייט, די שטיינער האָבן זיך פאַרביטן אין בית־המקדש־טעפּיכער און די לופט האָט געדופטעט מיט ריח־ניחוח פון בית־המקדש׳דיקער פייערלעכקייט.

אַזעלכע מינוטן און טעג האָט די גנאַינע גאַס איבערגעלעבט, ווען ס׳איז אָנגעקומען די ידיעה, אַז דער קאָזשעניצער רבי, ר׳ ארעלע קאָזשעניצער, וועט זיך באַזעצן ביי זיינס אַ חסיד אין הויף נומער דריי.

די ידיעה האָט אַרומגעכאַפּט אַלע איינוווינער. איבערגענומען מיט דער בשורה, האָבן די טרעגערס באַשלאָסן מער נישט אַרויסצוברענגען פון

זייערע מיילער געמיינע רייד, וואָס האָבן געקלונגען ביי זיי ווי תפילות ביי גוטע, פרומע יידן. די רעשיקע, קינדעריש הויף שטיפערס זיינען כסדר באַרויקט געוואָרן דורך זייערע עלטערן. די בעלי־עגלות האָבן אָפּגעקילט זייער פורמאַנישן טעמפּעראַמענט בעתן אָנטרייבן די בייניקע פערד מיט „העיטאַ — וויאָ״. ווייבער האָבן מיט אַ פרומען געזיכט־אויסדרוק גע־גלאָצט די אויגן ארויף, דאַנקנדיק דעם „טאַטן אין הימל״ פאַר דער גרויסער זכיה, באַערט צו ווערן מיט אַזאַ הייליקן שכן, ווי ס׳איז געווען דער קאָזשעניצער רבי.

אין איינעם אַ פאַרמיטיק האָט זיך די בשורה פאַרווירקלעכט. עס איז געווען אַ וואָכעדיקער טאָג פונעם שאַרען גנאַינע לעבן. ר׳ ארעלע ז״ל איז אַריינגעפאָרן אין הויף אַריין אויף אַ יידי׳שער דראָזשקע, וועלכע האָט שיעור נישט אויפגעפלאַצט פון דער שווערער משא שמשים, וואָס זיינען נישט אָפּגעטרעטן פונעם רבי׳ן אויף אַ טראָט. הינטער אים זיינען נאָכגעפאָרן קרוב אַ צענדליק דראָזשקעס מיט חסידים, רביישע מאַרשאַלן, וועלכע האָבן צוזאַמען געבילדעט די גוואַרדיע פונעם קאָזשעניצער הויף. אויס דרך־ארץ צום רבי׳ן האָבן די סוחרים פאַרמאַכט זייערע געשעפטן, דער פּוילישער הויף־סטאַראָזש איז אין אַ בהלה׳שן הענדום־פענדום אַריינגעלאָפן צו זיך אין דער סטראָזשאַווקע, די טרעגערס האָבן מיט יראת־הכבוד איינגעהאַלטן דאָס פערד פון דער דאָראָזשקע, ס׳זאָל דעם רבי׳ן חלילה גאָרנישט געשען ביים אַרויסשטייגן. זייערע אייזערנע דלאַניעס האָבן אַ כאַפּ געטאָן דאָס געפּעק און ארויפגעוואָרפן עס אויף די פּלייצעס און מיט דראָונגען צו די נייגיריקע, זיי זאָלן מאַכן מער דורכגאַנג־אָרט, זיינען זיי פשוט אַרויפגעפלויגן אויפן צווייטן שטאָק פון דער מיטל־געביידע אויף דער גנאַינע דריי, ווו דער רבי איז איינגעשטאַנען.

דער רבי, וועלכער איז אריבער שוין די דרייסיקער, האָט געשטראַלט מיט הייליקייט. זיין פנים איז געווען יונג און רויטלעך, זיינע אויגן — צוויי בריליאַנטן, וואָס האָבן פאַרלויכטן דעם ארום. די באָרד איז געווען ביי אים נישט לאַנג, דאָס געזיכט רונדיק, די פיגור סימעטרישע אויסגע־טאָקט און שיין געבויט און אויף דעם אַלעם, אויפן גאַנצן געשטאַלט פון ר׳ אַרעלע האָט ממש די שכינה גערו׳ט — האָבן ווייבער נאָכגעזאָגט די באַהויפּטונגען פון זייערע מענער.

ווען דאָס געפּעק איז שוין רויק געלעגן אין דער ווינונג, איז דער רבי מיט דער לייכטקייט פון אַ יינגל אויסגעשטיגן פון דער דאָראָזשקע, צוגעגאַנגען צו הערשעלע היימלאָזער, דעם מלך פון די טרעגערס, און פאַר־

פירט מיט אים אַ שמועס. ער האָט אים אויסגעפרעגט וועגן זיין פרנסה, וועגן זיינע בני־בית און וועגן זיין פאָטער עליו־השלום. ביים שלוס פונעם שמועס האָט דער רבי דערלאַנגט הערשלען אַזאַ פייערדיקן פּאַטש, אַז די גנאַינע דריי האָט לאַנג, לאַנג אים געהערט. דער פאַרזאַמלטער עולם, וועלכער האָט צוליבן געדראַנג נישט געקאָנט זיך צוהערן צום שמועס צווישן רבי׳ן און דעם טרעגער־מלך, האָט זיך געוואָלט מיט פויסטן וואַרפן אויף הערשעלען מיינענדיק, אַז דער האָט מיט עפּעס אַ נישט־פּאַסיק וואָרט באַליידיקט דעם קאָזשעניצער. דער רבי האָט זיך גאָרנישט געמאַכט פונעם אַנטשטאַנענעם גערודער און איז ווייטער געגאַנגען זיין וועג צום הויז. ווע־מענס שטיגן ס׳האָבן געפירט צו זיין נייער וווינונג. ביי די שטיגן האָט ער זיך אָפּגעשטעלט און ווידער אַמאָל דערלאַנגט, אָבער דאָס מאָל אַ שטאַרקערן פּאַטש, דעם אַנגעזעענעם פעדערן־סוחר יצחק סטודניבאַרעק.

אַזאַ מין ערשטער צוזאַמענטרעף מיטן קאָזשעניצער רבי׳ן האָט איבער־געלאָזט אַ פּיינפולן איינדרוק אויף די יידן פון גנאַינע דריי.

אַ טייל יידן, די מער פרומע, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט רביישע ענינים, זיינען נאָך פון פריער געווען אינפאָרמירט וועגן די מנהגים פון ר׳ ארעלע קאָזשעניצער. עס איז אַרומגעגאַנגען אַ קלאַנג, אַז דער רבי האָט אין זיין קינדהייט געליטן אויפן קאָפּ און אַן שיעור טאָקע פאַרבליבן חסור דעה. די קאָזשעניצער חסידים זיינען מ׳ט אים אַרומגעפאָרן צו די גרעסטע און באַרימטסטע פּראָפעסאָרן, צו געניאַלע פסיכיאַטרן, ווען ס׳איז דאָך געלונגען צו דערהאַלטן דעם רבי׳ן ביים נאָרמאַלן צושטאַנד. ס׳איז אים נאָר פאַרבליבן פון יענע יאָרן אַ ווילדקייט, וועלכע האָט זיך אויסגעדריקט אין רייסן נעז, אין פּאַטשן און קנייפּן. און גליקלעך איז גע־ווען דער יעניקער, וועלכער האָט באַקומען פונעם רבי׳ן אַ מתנת־יד. דער געשלאָגענער וועט זיכער רייך און גליקלעך ווערן, און אויב ער איז קראַנק, וועט ער בעזרת השם יתברך ווערן אויסגעהיילט. אַזוי שטאַרק איז געווען דער גלויבן אין זיינע פּעטש.

אַנדערע האָבן ווידער דערציילט, אַז דעם רבינ׳ס ווילדקייט איז אים פאַרבליבן אַלס זכר פון צו פיל לערנען. דער רבי איז אַ גאון בדורו, אַ זשעני אין לערנען און זיין מוח איז מיטגעריסן געוואָרן מיטן שטורעמדיקן תורה־קוואַל, וועלכער איז נאָך דורך קיינעם נישט איינגעהאַלטן געוואָרן און אַוודאי נישט דורך אַ יחיד, מעג עס זיין דער קאָזשעניצער אַליין. טעג און נעכט, חדשים און יאָרן האָט ער פאַרבראַכט אויף דער גמרא־באַנק, אויסמיידנדיק די פּאַסירונגען און ענינים פון דער ארומיקער וועלט. ווען

ס׳האָבן זיך ביי אים געיאווּעט די ערשטע סימפּטאָמען פון זיין אומגע־צוימטקייט, האָט דער פּאָטער זיינער אוּן די אָנגעזעענסטע חסידים, גע־וואָלט אים אויף אַ צייט אָוועקרייסן פונעם ספר. אָבער ר׳ אַרעלע האָט זיך נישט אונטערגעגעבן זייערע פאַרלאַנגען און נאָך מער זיך פאַרטיפט אינעם נישט־דערגרונטעוועטן ים פון תורת־ישראל. און שליסלעך האָט פּאַסירט דאָס, וואָס דאָקטוירים האָבן פאָרויסגעזאָגט און פאַר וועלכן מען האָט אַזוי זיך געשראָקן.

אָבער דער ברייטער עולם גנאַינע־איינוווינער האָט גאָרנישט געוווּסט פון די אַלע קלאַנגען און האָט מיט אַ ציטער אין האַרצן, מיט שרעק און מיט שלעכטע נביאות אויפגענומען דעם קאָזשעניצער רבי׳ן.

יאָרן־לאַנג האָט דער קאָזשעניצער געוווינט אין אָטוואָצק, אינעם הערלעכן קור־אָרט ביי וואַרשע, וועלכער האָט געשמט פון זיינע סאָסנע־וועלדער און געזונט־מאַכנדיקער לופט. דאָס זאַמדיקע, זאַרגלאָזע און רייכע אָטוואָצק האָט נישט געקאָנט איינהאַלטן דעם רבי׳ן ביי זיך. דעם רבינ׳ס הויף איז אריינגעפאַלן אין חובות, זיין רעזידענץ איז ליציטירט געוואָרן און ר׳ אַרעלע האָט געמוזט פון דאָרט אַוועק אין דעם ווירבלדיקן, שריי־ענדיקן און רוישיקן וואַרשע. די אָטוואָצקער יידן האָבן לאַנג, לאַנג באַ־דויערט דעם רבינ׳ס לך לך. מען האָט צוליב דעם פאָרויסגעזען שלעכטע צייטן פאַרן יידישן אָטוואָצק, מען האָט מורא געהאַט, אַז אויף דעם אָרט, ווו דער רבי האָט געהאַט זיין ווילדע, וועלן זיך באַזעצן פון הימל אַראָפּ־געשיקטע גייסטער, וועלכע וועלן זיך נוקם זיין פאַרן רבינ׳ס עוולה, פאַר דער היימלאָזיקייט פונעם בלוט־יורש פון אַלטן קאָזשעניצער מגיד.

גנאַינע גאַס האָט מיט אָפענע אָרעמס אויפגענומען דעם רבי׳ן. אָט דאָס טייערע געסל, דער בינשטאָק פון יידישן דלות און נויט, די מויערן, וועלכע האָבן זייט יאָר זיך צוגעהערט נאָר צו האַרץ־רייסנדיקע קרעכצן, דער איין־און־איינציקער טראָטואַר, אויף וועלכן ס׳האָט זיך ארומגעוואַל־גערט דאָס בילד פונעם פוילישן יידנטום — גנאַינע איז געווען שטאָלץ און איבערפולט מיט גאווה, וואָס אויף איר׳ע שטיינער באַוועגן זיך די טריט פון אַזאַ הייליקן ייד, פון דעם קאָזשעניצער רבי׳ן.

אנדערהאַלבן יאָר האָט ר׳ אַרעלע קאָזשעניצער געוווינט אויף גנאַינע דריי, אכצן חדשים — און וואָס פאַרא פילפאַרביקייט, וואָס פאַרא הייליקייט, התרוממות הנפש און גדלות די צייט האָט אַראָפּגעבראַכט אויף דעם דאָ־זיקן געסל. אַלע זיבן הייזער, אַלע לאָקאַטאָרן פון די קאָמיעניצעס האָבן

מיטגעלעבט מיט דעם דאָזיקן געשעעניש. און עס איז געווען אַ געשעעניש — פאַר גאַנץ וואַרשע און נישט בלויז פאַר אונדזער געסל.

עד סוף כל הדורות וועלן לעבן אין מיין זכרון אָט יענע בילדער, וואָס זיינען פאַרבונדן מיטן קאָזשעניצער רבי׳ן פון דער גנאַינע גאַס.

שבתים — קיין שענערערע האָב איך נישט געזען און נישט מיטגעמאַכט ווי די, ווען היטלעך זיינען געפלויגן פון פענצטער, ווען פעטש האָבן פאַרויטלט חסידישע באַקן, ווען יידן מיט צעשויבערטע נעז זיינען געלאָפן אהיים נאָך אַ רפואה. מיר זיינען נאָך דעמאָלט געווען גאָר יונגע יינגלעך. נאָכן עסן ביי זיך אינדערהיים, האָבן מיר זיך אַ לאָז געטאָן פון די שטיגן און געלאָפן צום רבישן טיש. פאַרשטייט זיך, אַז די שמש־האַנט האָט פאַר אונדז פאַרשפאַרט דעם אריינגאַנג אין צימער, ווו ביי אַ לאַנגן טיש איז געזעסן דער רבי מיט זיינע חסידים. דאָס צימערל איז געווען ענלעך צו אַ קעסטל, אַזוי קליין און ענג איז דאָרט געווען און מיט גרויסע שווע־ריקייטן האָט עס קוים אַריינגענומען די צוויי מנינים יידן. האָבן די שפּעט־געקומענע געמוזט טאַקע שטיין אין דער קיך און אין הויז און איבער די קעפּ פון די ראשונים אריינכאַפּן אַ בליק כאָטש צו דעם. ווען מענס נאָמען איז זיי אַזוי טייער געווען. פלעגן מיר יינגלעך זיך אַדורכשמוגלען צווישן די חסידישע פיס, באַגנבענען דעם שמש׳ס שמירה און אַוועקזעצן זיך ביים ווינקל הינטערן טיש, דאָרט אין רבי׳נס צימער.

זייער אָפט האָט פּאַסירט, אַז דער רבי איז דעם גאַנצן שבת נאָכמיטיק געזעסן מיט זיינע חסידים ביים טיש און נישט אַרויסגערעדט קיין איינציק וואָרט. אַ גאָטספאַרכטיקע שטילקייט האָט געהערשט אין אַזעלכע מינוטן אין דעם צימער מיט אַ בין־השמשות׳דיקן אָפּשיין. ווי איז געווען צו דעם, וואָס האָט נישט באַוויזן איינצוהאַלטן זיין אָטעם און אַ הוסט געטאָן. די חסידים האָבן שפּעטער דערציילט, אַז אין די שטומע מינוטן טרעפט זיך ר׳ אַרעלע מיט זיינע נפטר געוואָרענע גרויסע פּאָרגייערס און בעט ביי זיי רחמים פאַרן געשלאָגענעם פאָלק ישראל. נאָך אַזאַ שטילקייט פלעגט דער רבי צורופן איינעם פון די חסידים, געהייסן אים גלייך שטיין און געשלאָגן אים ביז ס׳בלוט האָט אים באַמאָלן דאָס געזיכט און די באָרד. אָפּגעפּער־טיקט זיך מיט איין חסיד, האָט ער צוגערופן צו זיך אַ צווייטן און איבער־געחזרט מיט אים די זעלביקע הלכה. און דער צעשלאָגענער איז געווען אין די הימלישע הויכקייטן, ער האָט דערפילט דעם טעם גן־עדן, עס האָט אים געקוויקט דער שטאָלץ, וואָס גראָד אים האָט דער קאָזשעניצער רבי היינט געשלאָגן. קיינמאָל האָבן פּעטש אַזוי מחיה׳דיק נישט געווירקט ווי

די, וואָס ר׳ ארעלע האָט דערלאַנגט ווינע חסידים, וועלכע האָבן דעריין געזען אן אצבע אלקים.

געוועזן זיינען אויך אַזעלכע שבתים, ווען דער רבי האָט גערעדט תורה, געשמייכלט און דערציילט ווונדער פון ווינע בארימטע אבות. יענע שבתים פלעגט ער זיך אויפהייבן פון זיין כסא, ארומגיין איבערן חדר צווישן די חסידים און אַראָפוואַרפן זייערע היטלעך דורכן פענצטער. עס זיינען דעמאָלט געפלויגן פוילישע היטעלעך, יאַרמולקעס און הוטן, די ווייבער האָבן געקוקט דורך די פענצטער און מיט אן אייגנארטיקער מימיק דערציילט זיך, אַז די שכינה האָט זיך שוין ווידער באַזעצט אויפן רבי׳ן.

מיר יינגלעך האָבן געלעכצט נאָך אַזעלכע שבתים, ווי אַ דורשטיקער וואַרט אויף אַ צוגעזאָגטן אים טרונק וואַסער. אונטער דער קאָמאַנדע פון אונדזער עלטסטן, פונעם יינגלערישן קיניג האָבן מיר צונויפגעקליבן די היטלעך און זיי גוט אויסבאַהאַלטן אין אונדזערע נישט דעראָבערטע קעלערן. די חסידים פלעגן אַראָפּקומען צו לויפן אין די הוילע קעפּ און זיך בעטן מיט טרערן אין די אויגן, מיר זאָלן אומקערן זייער קאָפּ־צודעק. זיי ווילן נישט פאַרפעלן — האָבן זיי אַפּעלירט צו אונדזער געוויסן — קיין איין וואָרט פון רבינס דרשות. זיי וועלן אונדז מאָרגן גוט באַלוינען, ברענגען צוקערלעך און אפילו שאָקאָלאַדע, אַבי מיר זאָלן זיך נישט נאַריש מאַכן און צוריקגעבן זיי דאָס, וואָס דער רבי האָט אנגערירט מיט זיין פינגער. מיר זיינען אָבער פאַרבליבן פאַרעקשנט און זייערע בקשות האָבן אויף אונדז נישט געמאַכט דעם מינדסטן איינדרוק. זיי האָבן געמוזט לויפן אַהיים. אן היטל האָט דאָס טיש־זיצן דאָך נישט געהאַט קיין צוועק... האָט זיך געראַיעט אין יענע שבתים אויף דער גאַנצער גאַס פון חסידים אין סאַמעטענע קאַפּאָטעס, אין שטיוול, מיט בערד און פאות, וואָס זיינען אַרומגעלאָפן איבערן הויף און איבער דער גאַס בגלוי־ראש. קיינער האָט זיי די עבירה נישט געגומען פאַר שלעכט, קיינער האָט זיי דערפאַר נישט געזידלט, ווייל אַלע האָבן געוווסט, אַז דאָס זיינען חסידים פון ר׳ ארעלע קאָזשעניצער. אין די זונטיקן נאָך אַזעלכע שבתים האָבן מיר איינגעאָרדנט אן אויספאַרקויף פון היטלען. די חסידים זיינען צו אונדז אַראָפּגעקומען מיט זיסוואַרג, ווער מיט אַ פּאָמעראַנץ, ווער מיט אַ פּאָר גראָשן און צוריקגענומען די הייליקע אבידה. יעדער איינער פון זיי האָט געמוזט דערקענען זיין אייגנטום, זיין היטל אָדער יאַרמולקע און אַ צופרידענער זי גענומען מיט קדושה אין דער האַנט אַריין. ס׳האָט אויך פּאַסירט, אַז די חסידים האָבן פאַרטוישט זייערע היטלעך, איינער האָט באַקומען דעם אַנדערנס

היטל אָדער יאַרמולקע, זיינען דאָן ווידער אָנטשטאַנען סקאַנדאַלן, רעקלאַ־מאַציעס. אָבער מיר האָבן זיך שוין דעמאָלט געהאַט אויסבאַהאַלטן פאַר זייערע קלעפּ און פאַר שמיץ פון אונדזערע טאַטע־מאַמע.

דער הויף אונדזערער איז תמיד פול געווען מיט פורן. דאָ האָבן זיך אויפגעהאַלטן פּראָווינצער שפּיליטערס, וועלכע זיינען אויסגעדונגען גע־וואָרן דורך סוחרים איבערצופירן משאות פון דער פּוילישער מעטראָפּאָליע. ביז איבער די קנעכלעך האָט מען טיילמאָל געטראָטן אין פערדיש אָפּפאַ־לעכץ און אין אויסגעשאָטענעם האָבער. נאָר מיט אַקראָבאַטישע קונצן האָט מען געקאָנט אַדורכגיין דעם הויף.

ר׳ ארעלע קאָזשעניצער האָט זיך גוט באַפריינדעט מיט די בעלי־עגלות פון גנאַינע דריי. ער פלעגט זיי זידלען און שלאָגן, שמועסן מיט זיי און לאַכן. נישט איינמאָל האָבן מיר אים געזען, זיצנדיק אויף אַ פלאַטפאָרמע און נעבן אים עטלעכע פורמאַנעס, וועלכע האָבן מיט גרויס דרך־ארץ צו־געהערט זיך צו זיינע רייד. אַן אומפאַרגעסלעך בילד — דער קאָזשעניצער רבי אויף אַ געזעס פון אַ פלאַטפאָרמע אין דער סביבה פון באַרימטהייטן פון גנאַינער טרעגערטום און אפילו גנבים. דאָס בילד האָט פאַרמאָגט אין זיך אַזויפיל עקזאָטיק, אַזויפיל נישט טאָג־טעגלעכקייט, אַז אַ סך יידן האָבן דערין דערבליקט געטלעכקייט.

עס ס׳איז זיך אויך פאַרלאָפן, אַז אַ פּוילישער פּאָליציאַנט האָט פאַר־האַלטן אַ גאַסן־הענדלער און געשלעפּט אים אין קאָמיסאַריאַט אַריין. דעמלט איז גראָד פאַרבייגעגאַנגען דער רבי, האָט ער אָפּגעשטעלט דעם פּאָליציאַנט, פריי־געלאָזט דעם הענדלער און באַקומען נאָך אַ סאַלוט פונעם גראַנאַטנעם אָרדענונגס־שומר. אַז דאָס איז דער פאַרלאַנג פונעם „פּאַן ראַבין״, איז נישטאָ אַזאַ געזעץ, וואָס זאָל זיך קעגן דעם אַנטקעגנשטעלן — האָט דער פּאָ־ליציסט פייערלעך דערקלערט. אויך פאַר אים איז געווען אַ זכות צו שטיין אין רבי׳נס ד׳ אמות. ווייל דער שם פון קאָזשעניצער רבי׳ן איז אויך אריינגעדרונגען אין די גויישע גאַסן.

די גנאַינע גאַס האָט אויף אַ נגידישן אופן מיטגעפייערט מיט אירע רייכע שוועסטערס, די ווספּולנע, פראַנטשישקאַנער און מוראַנאָווסקע דעם יום־טוב איבער אַלע יום־טובים, דעם חג־הפּסח. שוין אַ חודש פאַר פּסח האָבן זיך אין די „וויטאַוועס״ באַוויזן פלעשער וויין פון כלערליי אויפ־געקומענע גיסערייען און די אַלע פלעשער האָבן גאווה׳דיק אַרויפגעקלעבט אויף זייערע טונקעלע גופימלעך די בלוי־ווייסע צעטעלעך מיטן אויס־

שריפט „כשר לחג הפסח״. די בעקערייען זיינען געמאָלט און געוואַשן געוואָרן און נאמנים, פסח־ספעציאַליסטן האָבן מיט אַ קאַטעגאָרישער ערנסטקייט דורכגעזוכט יעדעס ווינקעלע, יעדעס שטעגעלע פון די ברויט־גן־עדנ׳ס אויף גנאַינע. יידן האָבן געטראָגן מצות. די באַלעבאַטישע יידן האָבן אַריינגעלייגט די לחמא־עניה אין ציכלעך, אָדער אין ספּעציעלע צו דעם צוועק אויפגעגייטע ווייס־לייוונטענע טאָרבעס; אַנדערע האָבן מיט יראת־הכבוד געטאַסקעט ווי גאַנצע טורעמס די צען־קילאָדיקע מצה־פּעקלעך מיט דער עטיקעט פון „בראַקער״־אויסאַרבעטונג; די גאַנץ פרומע פלעגן אויפשטיין באַגינען און לויפן צו זייערע „פונקטן״ ווו מצה־שמירה, איז גע־בוירן געוואָרן אין שרעקלעכע יסורים. אויפן געסל האָבן זיך באַוויזן מאַקערונען, מצה־מעל און ניס, ווייסער לעקעך און ברוינער געקאַכטער צוקער גע־פילט מיט רבי־ניסלעך. ווי ־בער האָבן געוואַשן וועש, געיאָגט מיט אַ טשע־פּאַק דעם שטויב פונעם בעטגעוואַנט, געקאַלעכט די קיכן; שניידערס האָבן געשוויצט פון אַרבעט און שוסטערס האָבן אין איילעניש גענאָגלט אַלטע שיך און גענייט נייע פּאָדעשוועס. איבער גנאַינע האָבן מאַרשירט פּסחדיקע זינגערס, מיט גרויסע בלעכענע קעסלען קאָכעדיק וואַסער, אויסזינגענדיק דעם סקאַרבאָוועז ערב־פסח מזמור:

— יידן, צן כשר׳ן, צו כשר׳ן. אַלץ ווערט געכשר׳ט, יינגלעך, מיידלעך, ווייבלעך. דער קעסל קאָכט און איך וויל נאָך. טראָגט אַראָפּ טעפּלעך, לעפּל, שיסלען, גאָפּל.

די גנאַינע האָט זיך געליבט אין דעם דאָזיקן געזאַנג.

אין יענע טעג פלעגט ר׳ אַרעלע קאַזשעניצער פשוט ווינען אויפן הויף אָדער אויף דער גאַס. ער איז אַרומגעגאַנגען איבער די בעקערייען, צוגעגאַנגען צו די בעלי־בתים און זיי אויסגעפרעגט, צי אַלץ איז געכשר׳ט און אויב די בעקעריי ווועט חלילה נישט אַרויסלאָזן חמצ׳דיקע מצות. דעם אייגנטימערס ענטפער האָט אים קיינמאָל נישט באַנוגנט. ער איז אַליין אַריין צו די וועלגערס און ווען איינער פון זיי האָט ביי אים נישט נושא־חן געווען, אָדער, ווען אַ נאמן האָט נישט גוט אַכטונג געגעבן און גראָד האָט אים דער רבי געפּאַקט, זיינען ווידער פּעטש געפלויגן פון זיין היי־ליקער האַנט. אָפּגעפּערטיקט זיך מיט איין אינספּעקציע איז ער געגאַנגען צו אַ צווייטער. אויפן צווייטן פונקט פון זיינע אינספּעקציעס, דער צווייטער ציל פון זיינע בדיקות זיינען געווען די וויין־געשעפטן. ווי עס וואָלט נעכטן געווען, אַזוי גוט געדענק איך, ווי ר׳ אַרעלע איז אריין אין וויין־געשעפט פון פּאַרצייג אויף גנאַינע 11 און צעטראַסקעט אַ גאַנצע פּאַך מיט פלעשער,

ווייל . . . קיינער האָט נישט געקאָנט די סיבה. דער רבי האָט זיך נישט אַנטשולדיקט, ער האָט קיינעם נישט אָפּגעגעבן קיין באַריכטן פון זיינע מעשים. די גייענדיקע כשרנדיקע אַנשטאַלטן, די יידן, וואָס האָבן אויף זייערע אויסגעמאַגערטע אַקסלען געטראָגן די ריזיקע, אונטערגעהייצטע קעסלען מיט קאָכעדיק וואַסער, האָבן אויך נישט איינמאָל אָפּגעשניטן פון אים אַ מיאוסן פסק. געטראָפן האָט אַמאָל, אַז אַזאַ ייד האָט איינגעטונקען די כלים אין וואַסער, ווען דער קעסל האָט נאָך נישט געהאַט געקאָכט. ווען דער רבי האָט באַמערקט די דאָזיקע עבירה, האָט ער צוגערופן זיין שמש צו הילף און איבערגעקערט דעם גאַנצן קעסל מיטן קאָפּ אַראָפּ. אַ פּאָרע האָט זיך פונאַנדערגעטראָגן פונעם אויסגעגאָסענעם וואַסער און ר' אַרעלע איז זיך ווייטער געגאַנגען זיין וועג ווי ס'וואָלט גאָרנישט פּאַסירט.

האָט די גנאַינע גאַס טאַקע געציטערט פאַר די בדיקות פון ר' אַרעלע קאָזשעניצער. די קעסל־יידעלעך האָבן אויסגעמיטן דאָס קליינע געסל, ווייל דאָ האָט געוועלטיקט דער רבי, וועלכער האָט פאַרקלענערט זייער ערב־פּסח'דיקע פּרנסה.

אויך אינעם ל"ג־בעומר־טאָג איז די גנאַינע גאַס געשטאַנען אונטערן צייכן פון ר' אַרעלע קאָזשעניצער. אין דעם טאָג פון אבל־סוף און גבורה האָט דער רבי פאַרזאַמלט אַ פינף מנינים חסידים און באַשלאָסן אַרויסצו־פאָרן הינטער וואַרשע, בכדי זיך צו באַהעפטן מיט דער נאַטור און מיטן גייסט פון ר' עקיבא מיט זיינע תלמידים און פראַווען התבודדות אין די היילן פון דער פאַרוואָרצלטער יידישער טראַדיציע. וואַרשע האָט געפייערט דעם ל"ג בעומר אין מאַרימאָנט, אַ קליין מאָלעריש דערפל ביי דער ווייסל, אַ נעסט פון ציגיינער און געדיכטע וועלדער, וואָס איז געלעגן אויף אַ מרחק פון פופצן קילאָמעטער פון דער שטאָט. דער טראַמוויי נומער פופצן האָט אין ל"ג בעומר שווער געהאַרעוועט, געשוויצט און שיעור ניט איינגעזונקען געוואָרן פון די גרויסע טראַנספּאָרטן יידן, יידישער יוגנט, וואָס האָבן גע־שטראָמט נאָך מאַרימאָנט.

די שווערע מאַטעריעלע לאַגע האָט נישט דערלויבט דעם רבי'ן צו דינגען אַן אויטאָ אויף ל"ג בעומר. און באַשטעלן אַ טראַמוויי אין דער שטאָט־דירעקציע האָט געהערט צו זייער קאָמפּליצירטע ענינים. איז דער רבי מיט זיינע תלמידים אַרויסגעגאַנגען צום „פאָרן אייזערנעם טויער", אַוועק־געשטעלט זיך וואַרטן אויף אַ טראַמוויי און ווען דער רויטער גאַסן־צוג איז אָנגעקומען, איז די גאַנצע חסידישע געזעלשאַפט מיטן רבי'ן בראש אַרויף אין צווייטן וואַגאָן אַריין, נישט פרעגנדיק קיינעם קיין שאלות. דער

קאָנדוקטאָר האָט געשריען, געדראָט, באַוויזן, אַז ס׳איז נישטאָ קיין אָרט, אָבער דער רבי האָט אַרונטערגעבעטן עטלעכע גויישע געסט און אַוועק־געזעצט זיך מיט זיין שמש, ווי דער פּלאַץ וואָלט געווען פאַר אים שוין פון לאַנג צוגעגרייט. דער טראַמוויי האָט זיך דערווייל נישט גערירט פון אָרט, ווייל די לאדונג איז געווען אַ צו שווערע פאַר זיינע כוחות. ווען דער קאָנטראָליאָר איז אַרויפגעקומען זען וואָס דאָ האָט פּאַסירט, האָט דער רבי געהייסן אים זאָגן, אַז ער זאָל אַרויסבעטן אַלע פרעמדע געסט, ווייל זיי טאָרן זיך נישט געפינען אין איין וואַגאָן מיט די חסידים. דער קאָנט־ראָליאָר האָט נישט פאַרשטאַנען וואָס דאָ קומט פאָר און איז געשטאַנען מיט אַ פּאָר אויסגעגלאָצטע אויגן. אין אַ פּאָר מינוט אַרום, ווען ער האָט זיך דערוווסט, אַז דאָס איז דער „פּאַן ראַבין סאַם״, האָט דער מונדירטער גוי טויזנט מאָל זיך אַנטשולדיקט פאַרן רבי׳ן און איבערגעבעטן די געסט אין ערשטן וואַגאָן אריין. די חסידים האָבן זיך באַקוועם פונאַנדערגעזעצט אין טראַמוויי און צעזונגען זיך הויך אויפן קול, ווי דאָרט, אין רבינס חדר. זיינען די פּאָליאַקן טאַקע געשטאַנען פאַרווונדערטע, געשאָקלט מיט די קעפּ און צוגעקוקט זיך צום זינגנדיקן טראַמוויי, וועלכער האָט אונטער די קלאַנגען פון חסידישע נגונים אריינגעראָלט נאָך מאַרימאָנט.

דער קאָזשעניצער רבי ר׳ ארעלע האָט צוגעגעבן דעם געסל גנאַינע אַן אייגנאַרטיקן טעם, א יום־טוב׳דיקן לבוש. און גנאַינע איז געווען שטאָלץ, וואָס צווישן אירע מויערן אָטעמט אַזאַ הייליקע נשמה, אַן אייניקל פון אַ גרויסן ייד, דער קאָזשעניצער רבי ר׳ ארעלע, וועלכער האָט ברייט און ווייט געשמט אין דער חסידים־וועלט.

שפּעטער האָט אָטוואָצק איינגעזען דעם חטא און געוואָלט פאַר יעדן פּרייז זיך רעהאַביליטירן פאַר די זינד לגבי ר׳ ארעלע. מען האָט פאַרן רבי׳ן געקויפט אַ גרויסע און שיינע וויללע אויף רעימאָנטאַ גאַס און ווידער אַמאָל האָט זיך ר׳ ארעלע באַזעצט אין דעם שטילן, און גרין־וואַלדיקן קור־אָרט.

די גנאַינע גאַס האָט זיך דעמלט פאַראומעטיקט. ווי אַ גבור האָט זי געקעמפט, וועלנדיק איינהאַלטן ביי זיך דעם טייערן רבי׳ן. ווען דער קאָ־זשעניצער האָט זי פאַרלאָזט, איז זי פאַרבליבן ווי אַ קעניגין־אַלמנה, ווי אַ גוף אָן אַ קאָפּ.

ווייל דער רבי ר׳ אַרעלע האָט באַלויכטן די פינצטערקייט, דאָס פאַר־חושכ׳טע לעבן פון גנאָינע דריי, ווי אַ טייערער שטיין, וואָס פאַרלירט נישט זיינע שטראַלן.

היינט איז ר׳ אַרעלע אויפן עולם האמת, זיינע חסידים זיינען פאַרניכטעט געוואָרן און ווילדע פוסטקייט שוועבט ארום אינעם זכרונות־היכל פון יענע טייערע, אומפאַרגעסלעכע טעג, ווען רביישע מאַגנאַטישקייט האָט זיך באַ־האַפטן מיטן פראָסטן פאָלק, מיט די נידעריקסטע שיכטן פון אונדזער אומה, וועלכע האָבן אָבער געליבט דעם רבי׳ן, זיינע מנהגים און אַפילו זיינע פעטש.

דער דריילינג

ווי אומצערייסבאַרע ברידער, צוזאַמענגעהאַפטענע דורכן גורל און באַשטימונג, זיינען זיי געשטאַנען אינמיטן דער גרויסער גנאַינער משפּחה. ווי מאָנומענטן, פאַרהייליקטע דורכן פאָלק, זיינען זיי — די סטאַציע, וויע־לאַפּאַלע און יאַנאַשעס הויף — געווען אַ שטיק לעבן, פאַר אַנדערע די עיקר־עקזיסטענץ, וואָס האָבן דערנערט דעם גרעסטן טייל פאַמיליעס פון אונדזער געגנט; וואָס האָבן געוועקט כבוד ביי די גוים, וועלכע פלעגן נאָר קויפן ביי יידן; וואָס האָבן מוטיק אָפּגעענטפערט אויף כוליגאַנישע אָנפאַלן מצד ענדעקישע סטודענטן; וואָס האָבן צוגעגעבן פאַרב און בלוט אונדזער גנאַינע געסל.

ווען די היטלעריסטישע מערדער־אָוויאַציע האָט פאַרברענט און פאַר־ניכטעט די דאָזיקע דריי גנאַינע־דענקמעלער, האָבן יידן דערשפּירט דעם סוף פון וואַרשעווער יידישקייט, פון זייער געראַנגל פאַר זיין און שאַפן. אויב זיי ליגן אין אַש — האָבן גנאַינע בעלי־בתים מיט אַ ציטער פאַרויס־געזאָגט — אויב ס׳איז געקומען אַן עק צו אָט די דריי גלידער פון אונדזער קערפּער, דאַן וועט אונדזער גאַנצער גוף שוין לענגער נישט אויסהאַלטן, דאַן קומט שוין אַן אונדזער לעצטער גאַנג.

און פאַרברענט האָבן זיי דייטשישע באָמבעס — און אומגעקומען איז ס׳וואַרשעווער יידנטום, ווייל זיי, די דריי מקומות וועגן וועלכע מיר וועלן דאָ דערציילן, זיינען געווען ס׳האַרץ, דער מוח און ס׳פליישׁ פונעם יידישן „פאַרן אייזערנעם טויער״, דער לעבנס־נערוו פון אַ בכבודיקן שבט אין דער גרויסער, רומרייכער פאַמיליע וואַרשעווער יידן.

די „סטאַציע“

דאָס פלעצל, וואָס האָט פאַרבונדן די גנאַינע מיט דער סקווזשאַנגע,
איז באַקאַנט געווען אַלס די „סטאַציע“. אויף דער דאָזיקער סטאַציע זיינען
אַ גאַנצן טאָג געשטאַנען יידישע פלאַטפאָרמעס, מיט אויסגעדארט־ביינקע
ווי אויך אויסגעפּאַשעטע פערד, וואַרטנדיק אויף אַ „יאַזדע“. דאָס „שטיי־
עכץ“ האָט נישט געטראָגן קיין כאַאָטישן לבוש, ס׳איז נישט געווען קיין
שטייערריי אבי אין דער וועלט אַריין, נאָר פורמאַנישע געזעצן האָבן אַריינ־
גענומען דעם שטייענדיקן צושטאַנד אין ראַמען פון דיסציפּלין און אָרגאַ־
ניזירטקייט. ווער פון די פורמאַנעס ס׳איז אָנגעקומען פריער צו דער סטאַ־
ציע, דער איז געווען דער ראש, דער אָנהויב פון וועלכן קונים האָבן
געהאַט רעכט אויסצודינגען די פלאַטפאָרמעס. אויב אַ נישט באַהאַוונטער
אין די סטאַציע־רעגולאַמינען סוחר איז צוגעגאַנגען צו אַ באַקאַנטן פורמאַן,
וואָס איז גראָד געשטאַנען דער דריטער אָדער פינפטער אין דער ריי און
אים געוואָלט „נעמען“, האָט אַ מעכטיקער פּראָטעסט צונישט געמאַכט
זיינע כוונות און אים געצווונגען אויסצודינגען דעם אין אָנהויב שטייענדיקן
וואָגן, דעם רעכטלעכן יורש פון זיין פאַרגענגער. די פאַרשפעטיקטע פלאַט־
פאָרמעס האָבן זיך שטילערהייט, אָן אַ פּיפּס צו טאָן, אַוועקגעשטעלט אויפן
אָרט פון זייער באַשטימונג. פאַסירט האָבן אָבער פאַלן, וועלכע זיינען עלול
געווען צו צעברעכן די ראַם פון זייער הסכם. פון צייט־צו־צייט זיינען
פאַרפאָרן וואָגנס, וועמענס אָנטרייבער האָבן זיך אריינגעשמוגלט צום אויבן־
אָן. האָט קיינער נישט באַמערקט דעם יורידישן פאַרברעכן, האָט ווייטער
דאָרט געהערשט שלום ושלוה. האָט אָבער אַ וועלכער נישט איז פורמאַן
זיך געכאַפּט און דערקענט דאָס אומרעכט, האָט זיך צעשפּילט אַ סימפאָניע
פון „א רוח אין דיין טאַטנס טאַטן אַריין“, וועלכע איז פאַרענדיקט געוואָרן
מיט אַ בלוטיקן עפּילאָג. קללות פון ערגסטן מין זיינען געווען די הויפּט־
עלעמענטן פון זייער שפּראַך. און דאָס שילטן דאָרט האָט נישט ארומשפּאַ־
צירט בלויז בין אדם לחברו, ניין. ווען אויף דער גנאַינער סטאַציע האָבן
זיך די טרעגערס און פורמאַנעס צעזונגען מיט זייער קללישער אוווערטור
פאַר יעדן שמועס צי געשפּרעך, האָט מען אַריינגעמישט „דעם טאַטן מיט
דער מאַמען פאַרבראָקט“. מען האָט דאָרטן נישט פאַרגעסן אינעם „זיידן,
דעם אַלטן בליאד“, מען האָט געדענקט אָן דער פרוי און קינדער און בכלל
„אין דער גאַנצער פאַמיליע אַריין“. טראָץ דעם, וואָס איין קללה־שענקער
האָט איבערהויפּט נישט געקאַנט די פאַמיליע פון זיין קאָנסומענט, איז ער
אָבער געווען אַ מומחה אין אויסמאָלן זי אין די טונקלסטע פאַרבן, אין

די שוואַרצסטע קאָלירן. דער אָפּנעמער איז שוין אויך נישט געווען קיין זויג־קינד. אויך ער האָט געהאַט אַ געשליפן מיילעכל, וועלכעס האָט אַרויס־געבראַכט זידלערייען, באַפּוצטע מיט די ערגסטע עפּיטעטן און כאַראַקטער־שטריכן.

ווי אַן אינדזל צווישן גייענדיקן און לויפנדיקן המון, האָט די סטאַציע מיט אירע ראַלנדיקע וועגענער זיך פונאַנדערגעצויגן אויף דער גנאַינע גאַס. דער גאַנצער מסחר איז געלעגן אין איר „קעשענע". רייכע און מיטע־לערע סוחרים האָבן פאַר איר געציטערט אימת המות. אַ פורמאַן פון דער גנאַינער סטאַציע האָט מען געמוזט, יאָ געמוזט, גוט באַפּרידיקן, אויב נישט איז דער סוחר ס'צווייטע מאָל געווען אויסגעשטעלט אויף דער געפאַר צו שלעפּן זיינע פּעק איינער אַליין און אַזאַ טרחה פאַר אַ וואַרשעווער סוחר איז דאָך געלעגן אויסער יעדער מעגלעכקייט.

ריחות ווי פון אַ פערדן־שטאַל האָבן זיך געטראָגן פון דער סטאַציע. האָבער און היי, אָפּפאַלעכץ און פערדישע פליסיקייטן האָבן תמיד באַדעקט דאָס פלעצל, וואָס האָט זייט יאָר־צענדליקער מוטיק און מיט גאווה געטראָגן דעם דערהויבענעם שם — סטאַציע. דאָרטן, צווישן די פּלאַטפאָרמעס, האָבן גנבים־דעטאַליסטן זיך אויסבאַהאַלטן, ווען זייער „אַרבעט" איז דורכ־געפאַלן; דאָרטן האָבן בייגל־הענדלער געפונען שוץ פון די יאָגנדיקע זיי „גלינעס"; דאָרט האָבן גאַסן־פרויען, צווישן די וועגענער און פלאַנדעקס, פאַרקויפט זייערע אויסגעבלאַסטע און אויסגעמאָגערטע לייבער, שטילנדיק אַזוי אָרום דעם נאַגנדיקן הונגער; דאָרט זיינען פאַרגעקומען די האַרבסטע דין־תורות; און דאָרט, אויף דעם קליינעם פּלעצל, האָט זיך בלוט געגאָסן ווי רעגן־וואַסער אין אַ מבול־טאָג. די סטאַציע איז געווען אַן עיר־מקלט פאַר דער גנאַינער אונטערוועלט. כאָטש אַן מויערן, האָט זי צווישן אירע רעדער און פערד, פּלאַנדעקעס און קאַסטנס, פאַרטיידיקט נישט איין אומ־גליקלעכן, וואָס די דאָליע זיינע האָט אים אַריינגעשליידערט אין תהום פון אביונישער וועגעטאַציע.

ווען די זון האָט אָבער אַ שיין געטאָן איבער דער סטאַציע, ווען דער טאָג האָט זיך געשטעלט אַ מזל'דיקער, ווען אין די פורמאַנישע טאַשן האָבן זיך אַריינגעגליטשט אַ פּאָר גילדן, האָט זיך די סטאַציע צעלויכטן מיט האַרמלאָזע שטריכן פון איר קרום־שפּיגלדיקן פּנים. ווי טרוימערישע ריטערס, פאַרליבטע אין זייער וואַנדערנדיקן באַרוף, האָבן זיך די פור־מאַנעס און זייערע חברים טרעגערס אויסגעזעצט אויף די פּלאַטפאָרעמס און געלאָזט קלינגען דומקעס פון „פריילעכע" הייזלעך, פון גנבישע מאַלינעס,

באזינגענדיק די שיינקייט און רייץ פון זייער שטאנד. זייערע הייזעריקע, דורך בראנפן פארברענטע שטימעס האבן זיך אויסגעמישט מיטן קרעכץ פון די אויסגעטרוקנטע, נישט געשמירטע רעדער, וועלכע האבן ארויס־געברענגט א ציין־קריצעניש ביי דורכגייערס. איין טייל האט געזונגען, אנדערע האבן אפגעהוזקט פון א פרייער אדער באווארפן מיט הערינג צי גרינס א פראווינצער סוחר, וואס איז באקאנט געוועזן פון זיין קארגשאפט. כלערליי שפיצלעך זיינען דארט אפגעטאן געווארן און באגלייט האט זיי שטענדיק א הארציקער, שאלנדיקער געלעכטער, וואס האט ווי א דונער געשלאגן אינעם אפגעלאכטן. די „רבנים" פון דער סטאציע, די סטאטעטשנע און מער באלעבאטישע פורמאנעס, האבן טאג־טעגלעך פונאנדערגעוויקלט אן „אונדזערע עקספרעס" אדער „היינטיקע נייעס" און געלייענט די נאכ־ריכטן פון טאג הויך אויפן קול. געלייענט פאר זיך און פאר די, וואס האבן אין די צייטונגען געזען נישט מער ווי שווארצע פונקטן. געלייענט האט אזא פורמאנישער רב — בעל־קורא לאנגזאם, פאוואליע, זילאביזירנדיק יעדעסווארט, ווייל אויך זיינע קענטעענישן האבן געהאט א גרענעץ. גע־זיפצט האבן די צוהערערס אויפן גורל פון די „סאבינעס", אויף דער אומגליקלעכער טראגעדיע אין „בארג אראפ" אדער בלב ונפש זיך איבער־גענומען מיט די גנבים־געשיכטעס פון אורקע נאכאלניק. און נישט איין פורמאן האט נעבעך מיט פארדרוס געמוזט איבערלאזן די סענסאציאנעלע געשיכטעס, ווייל אט איז אנגעקומען א קונה צו זיין רייע, וועלכער האט זיך שטארק געיאגט און פרנסה איז דאך געוועזן קודם לתורה ביי די טרעגערס פון גנאינע גאס און ביי זייערע חברים פון אנדערע ווארשעווער סטאציעס.

אכט אזייגער אוונט האבן די פורמאנעס איינגעפאקט די פאשע פאר זייערע „קאשטאנעס", און מיט א הירזשעריי פון די פערד, וועלכע האבן דערשפירט די נאענטקייט פון דער שטאל זיינען זיי אוועק פון דער סטאציע, ווער צום אפרו, ווער צום אנדערן טייל פונעם טאג, צום נאכט־לעבן. פריי־טיק פארנאכט האט זיך די סטאציע אויך אויסגעליידיקט ווי בכלל דאס גאנצע גנאינע געסל. די פורמאנעס פון דער גנאינער סטאציע האבן שטארק געהאלטן פונעם שבת־רו. ווי יום־טוב'דיק, ווי הייליק און געלייטערט האבן זיי אויסגעזען, די פורמאנעס, די מענטשלעכע דעמבעס, די פשוטע יונגא־טשעס, ווען זיי האבן אין די פרייטיק־פארנאכטן איינגעקויפט פיש, באניע־קערן, רבי־ניסלעך און גרויסע צוקער־חלות און מיט דעם שבתדיקן בא־גאזש אוועק אהיים, בכדי צו פראווען טיש „ווי גאט האט געבאטן". יעדער אויף זיין ארט, זיי, די פורמאנעס, אויף זייער שטייגער, האבן מקבל־פנים

געוועזן דעם הייליקן שבת, דעם טאָג אין וועלכן אַלע בני־ישראל האָט אַרומגענומען די השגחה פונעם רבונו־של־עולם.

אָבער די סטאַציע זעלבסט האָט זיך נישט אויסגעפּוסטעוועט נאָך זייער אַוועקגיין. גלייך נאָך זיי האָבן די סטאַציע פאַרנומען אַנדערע מושלים, וועמענס קינדערישער טעמפּעראַמענט און לוסטיקייט האָבן באַוואָרפן דאָס גנאַינע פלעצל מיט שטראַלן פון זאָרגלאָזיקייט און לעבנס־טוי.

דאָ, אויפן שמוציקן און טונקעלעם שטיינער־שטח, האָט זיך דערצויגן און אויפגעכאַוועט אַ גאַנצע גענעראַציע יידישע יוגנט. דאָ, ווייל פון זאָקסישן גאָרטן האָבן אונדז געיאָגט פּוילישע שכורים און אונטערוואַקסנדיקע כולי־גאַנעס; ווייל אין קינדער־גאָרטן „ראָיאַ" אויף דער שכנות'דיקער זשאַביע גאַס האָט געוועלטיקט אַן אַנטיסעמיטישע פאַרוואַלטונג, וואָס האָט פאַר אונדז פאַרהאַמערט דעם אַריינגאַנג צו די פאַרשיידענע שפּילערייען און פאַרוויילונגען; ווייל אין שטוב איז געוועזן ענג און אויפן הויף אומעטיק. אַ גאַנציע אַרמיי קינדער פון דער גנאַינע און סקוושאַנגע האָבן אויף דער סטאַציע, אין די אָוונטן, שבתים און זונטיק־טעג אָדער אין חגאות און יידישע יום־טובים, פאַרברענגט זייער פרייע צייט, מינוטן און שעה'ן, ווען די מאַמעס האָבן זיי באַפרייט פון געהילף־אַרבעט אין דער שטוב־ווירט־שאַפט אָדער, ווען צעשטראַלטע און צעווילדעוועטע פון שמחה פּנים'לעך זיינען געלאָפן פון חדרים. דאָ אויף דער סטאַציע האָבן יינגלעך געשפּילט זיך אין פערד־און־וואָגן, אין באַנק, קליפּע אָדער אין קוקסאָ, מיידלעך האָבן אַרומגעטאַנצט אין די מיט קרייד אָנגעצייכנטע „קלאָסן", אָדער מיט צאַפּלדיקע הערצעלעך אויסבאַהאַלטן זיך פאַר דער „באַבע יאַגע". דאָ האָבן זיך צעפלאַקערט „מלחמות" צווישן יינגלערישע פאַרטיעס פון אַנדערע גאַסן, וואָס זיינען אַהערגעקומען באַוואָפנט אין הילצערנע שווערדלעך, טאַוולענע פאַנצערס, העלמען פון צייטונגען און, דאָס וויכטיקסטע און „געפערלעכסטע", מיטן געפּערלעכן קינדערישן געווער — מיט דער פּראַצע. דאָ זיינען יינגלעך ברוגז געוואָרן מיט זייערע חברים און גלייך זיך צוריק איבערגעבעטן, דאָ האָבן מיידלערישע אויגן נאָכגעקוקט מיט אַ באַהאַלטענעם און דערוויל נאָך איינגעשטילטן באַגער נאָך יינגלערישע „העלדן", וואָס האָבן רעגירט מיט זייערע „אונטערטעניקע" לויט אַנדערע קאָדעקסן ווי די עלטערע. דאָ האָבן אַרומגעבלאָנדזשעט אויסגעהונגערטע קינדער, וועמענס עלטערן האָבן תמיד געקלאָגט אויף זייער גורל; דאָ האָבן אַרומגע־שפּרונגען פעטע גופים'לעך, בולקעס מיט פּוטער אָדער שטיקער פּוטער־קוכנס, וואָס האָבן זיך מיטגעפרייט אין מיטגעלאַכט מיט זייערע גוט־

דערנערטע בעלי־בתים און וואס האבן פון דער צווייטער זייט אנגעווארפן א פחד אויף די הונגעריקע און געררייצטע זייער סלינע.

דא — אויף דער פורמאנישער „סטאציע״ פון גנאינע גאס, איז גע־וואקסן א קינדערישע ארמיי, וועלכע האט נישט אויסגעהאלטן דעם בלוטיקן היטלעריסטישן אנגריף און איז זיך צעפאלן ווי שטיקער מויערן פון א ברענענדיקן בנין.

וויעלאפאלע

גלייך נאך דער סטאציע, ארויפצו צום „פארן אייזערנעם טויער״ און צו די מיראווער האלעס, איז מאיעסטעטיש, מיט אן עשירות׳דיק־שימערירנדיקן גלאנץ, וואס האט זיך נישט ארייגעפאסט צו אט דער סביבה, געשטאנען דער גרויסער, פון פילארן אונטערגעהאלטענער בנין, וואס האט לאנגע יארן געטראגן דעם נאמען ו ו י ע ל א פ א ל ע און וועלכער איז אויפ־געבויט געווארן אין פארם פון אן איי. וויעלאפאלע האבן אויפגעשטעלט די רוסן נאך פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען גרויס־פוילן איז געלעגן צו־פוסנס, אין קנעכטישער אנמאכט, פונעם צאריסטישן רוסלאנד. אויף דער אויסערלעכער זייט פון אט דער האנדלס־געבידע האבן זיך געצויגן ארום־און־ארום, ווי סאלדאטן־שומרים ארום א מיליטערישן פרינציפאל, קליינע געשעפטן, אלע פון דער זעלביקער גרויס, אין וועלכע מ׳האט באקומען קאלא־ניאל־סחורות אדער שוכווארג. די אייגנטימערס פון די קאלאניאל־געשעפטן זיינען געוועזן יידן, פון די „אבוויע״־געשעפטן — פאליאקן, וועלכע האבן אבער געלעבט מיט די יידישע שכנים אין הארמאנישער און זאגאר חברישער פארשטענדיקונג. דער דאזיקער לאנגער פארטער־בנין איז גע־וועזן פארזען אין פיר גרויסע טויערן דורך וועלכע ס׳האבן אומאויפהערלעך געשטראמט קונים — ארייו און ארויס. די פיר טויערן האבן מיט אנלאקנדיקע בליקן גערופן קויפנדיקע, וועלכע זיינען דארט אהין אראפגעקומען פון פיר באזונדערע ווארשעווער קווארטאלן — די ערשטע, ס׳רוב פאליאקן, זיינען אנגעקומען צו וויעלאפאלע דורך „פארן אייזערנעם טויער״ פון כלאדנע, זשעלאזנע, טארגאווע, די צווייטע — פון דער גנאינע, די ווייניקער פארמעגלעכע — פון דער קראכמאלנע, די פערטע קאטעגאריע — דורך סקורשאנע פון גראניטשנע, קרולעווסקע, פלאץ גזשיבאווסקי. די דערמאנטע פיר גאסן זיינען עס געוועזן די קארידארן, דורך וועלכע הונ־דערטער קונים מארבע כנפות ווארשע זיינען געפלאסן צו וויעלאפאלע און ארייגעשוומען אין זיין אויסגעהוילטן, טונקעלעם, לאנגן איינגעווייד.

אינעווייניק, אינמיטן פון וויעלאָפּאַלע, האָט תמיד געהערשט אַן אומבאַ־שרייבלעכע באַוועגונג, אַ געגייערײַ, אַ שרײַערײַ, פול מיט סטראַגאַנעס אַנגעטורעמטע מיט סחורות, פּאַרקויפערינס — יידישע פריילינס, וואָס האָבן מיט זייערע פּישטשענדיקע קולות געעגבערט מוחות, געלעכערט אויערן. דער דאַך פון וויעלאָפּאַלע איז באַדעקט געווען מיט גלאָז, בכדי די זון זאָל אויך דאָרט אַהין אַריינוואַרפן אַמאָל אַ סנאָפּ שטראַלן. פון ביידע זייטן האָבן זיך אַרום וויעלאָפּאַלע געצויגן געשעפטן מיט מענער־ און דאַמען־קאָנפעקציע. די געשעפטן גופא זיינען ענלעך געווען צו שאַכטלעך פון שוועבעלעך, אַזוי קליין און ענג, אָבער דער פּראָנט, דער דרויסן איז גע־ווען פּאַרהאָנגען מיט מאַנטלען, הויזן, קליידלעך און שירצלעך, מיט רעקלעך און קורטקעס אַזוי, אַז נאָר אַ שאַרף אויג איז געווען ביכולת צו דערבליקן דעם אריינגאַנג צום אינעווייניקסטן טייל פון דער קראָם. דער מסחר, דאָס דינגעניש און אמפּערניש, האָט זיך אָפּגעשפּילט אינדרויסן, ווייל אין געוועלב האָט מען געקאָנט פּשוט דערשטיקט ווערן. דער גאַנצער טראָטואַר ביי די געשעפטן איז געווען פאַרשטעלט מיט לייטערס, מיט גיפּסענע מע־נער און פרויען, וואָס האָבן געטראָגן אויף זיך די „פּראָדוקציע" פון זייערע בעלי־בתים, און אויב דאָס איז געווען ווייניק, האָבן די אייגנטימערס אויסגעלייגט זייער פאַרמעגן אויף ברייטע הילצערנע פּלאַטעס, וועלכע האָבן נישט איין דורכגייער צעקלאַפּט די פיס, ווען דער האָט זיך נאָר אויף אַ ווײַלע פאַרקוקט אויף דער הענגנדיקער סחורה.

אינעם מיטעלן טייל פון אינעווייניקסטן וויעלאָפּאַלע־געבוי, צווישן דער געשעפטן־סקאַרופּע, האָבן זיך געצויגן פיר שנורן סטראַגאַנעס. דאָס זיינען נישט געווען קיין פּשוטע סטראַגאַנעס ווי די אויפן פּאַטשעיאַוו, נאָר מאָדערן־איינגעאָרדנטע, מיט האָלץ־ראַלעטן צוצומאַכן אויף ביינאַכט, מיט געשניצטע בופעטן און אייזערנע קאַסעס. באַקומען האָט מען ביי די דאָזיקע סטראַגאַנעס אַלץ וואָס אַ פרויען־האַרץ האָט געגלוסט: קאָראַנקעס צו העמ־דער, זאַמבקעס, נאַכט־העמדער און האַלקעס, קליידער פון האַרטן און איינגעזייפטן שטאָף, מחמת זיין נידעריקער קוואַליטעט, שטוב־פּאַנטאָפל, שפּילקעס צו די האָר, מכל המינים גאַרסעטן און נאָך פיל, פיל אַנדערע ווייבערישע הצתרכות'ן, וואָס פרויען פלעגן זיך שעמען זייערע נעמען הויך אַרויסצוברענגען.

אויף דער זייט צום „פּאַרן אייזערנעם טויער", האָבן פּאַליאַקן פאַר־קויפט שפּיל־צייג פאַר קינדער, צעראַטענע טישטעכער און פּילע־גאַרדינען. דער טייל איז געווען יידן־ריין — יידן־ריין פון סוחרים און אוודאי פון קונים.

אַ פרעמדער אַריינגייער איז גלייך צעטומלט געוואָרן, ווען זיינע טריט האָבן אים אַריינגעפירט כאָטש אויף אַ מינוט אין וויעלאָפּאָלע. אַ יאַגעניש, אַ געטראַסקעריי פון אַראָפּפּאַלנדיקע „שטיקלעך" סחורה, יללות פון באַגנבעטע סוחרים, זידלערייען אויפן אַדרעס פון אַ „שווערן" קונה, רעקלאַמאַציעס פון סתם אָפּגענאַרטע קויפערס — דאָס אַלץ האָט זיך צונויפגעמישט אין איין מעכטיקן קרעכץ, וואָס האָט דורכגעלעכערט דעם גלעזערנעם דאַך און זיך געריסן צו די הימלען.

דער וויעלאָפּאָלע־בנין האָט געהערט צום וואַרשעווער מאַגיסטראַט. זיינע היטערס האָבן געטראָגן לאַנגע, שוואַרצע מאַנטלען, ווי אַנדערע סטרוזשעס פון שטאָטישע געביידעס. פון זייערע קעפּ האָבן אַראָפּגעקוקט שוואַרץ־רונדע היטלען מיט לעדערנע דאַשקעס, באַפּוצט מיט אַ „סירענע", אַ האַלבער פיש און אַ האַלבע פרוי, דער אָפיציעלער שטאָט־עמבלעם פון וואַרשע. די הויכע שטיוול, דער שטעקן פאַרענדיקט מיט אַ נאָגל און די מעשענע קנעפּ ביים מאַנטל האָבן געהעקט דרך־ארץ צוזאַמען מיט מורא. פופצן מינוט פאַר זיבן אַזייגער פאַרנאַכט האָט זיך אין וויעלאָפּאָלע צעהילכט דער שומרישער טרומייטער, וועלכער האָט אַנגעזאָגט דעם סוף פונעם האַנדלס־טאָג. ביי די האַלב־פאַרמאַכטע טויערן זיינען געשטאַנען סטרוזשעס און שוין מער נישט אַריינגעלאָזט קיין קונים, נאָר אַרויסגעלאָזט. די וויעלאָפּאָלע סוחרים האָבן אין גרויס איילעניש געשלאָסן זייערע קראַמען.

וויעלאָפּאָלע בנין — אַ פרנסה־קוואַל פאַר די באַקאַנטע סוחרים מינץ, פעלצער, פעלד, דיאַמענט; אַ ברויט־געבער פאַר צענדליקער קלענערע הענדלערס; אַ נדבה־טיילער פאַר הונדערטער אָרעמעלייט, וואָס זיינען אין די דאַנערשטיק־טעג אַרומגעקראָכן פון טראָגאַן צו טראָגאַן און געבעטלט און געגנבעט אויך — וויעלאָפּאָלע מיט דער ייִדיש־פּוילישער דערנענטערונג, איז ווי אַ ברויט־שפּייכלער געשטאַנען אויף דער גנאַינע גאַס, קאָרמענדיק הונדערטער יידישע פאַמיליעס.

ווי אַ פאַרכשופטע מעלאָדיע פון פאַרגאַנגענע צייטן, ווי אַ קלינגענדיקער קדיש נאָך אַן אומגעבראַכטער תקופה, הילכט היינט אָפּ אין די אויערן דער סוחרישער פרייז־געזאַנג פון וויעלאָפּאָלער מלוכה, וועמענס יסודות ס׳האָבן פאַרברענט היטלעריסטישע באָמבעס.

יאַנאַשעס הויף

יאַנאַשעס הויף — אַן אָרעמערער ברודער פון וויעלאָפּאָלע, אַ הענדלער מיט שפּייז־אַרטיקלען און געשיר, מיט טויזנטער קלענערע און ווייניקער

וויכטיקע אויסאַרבעטונגען, איז ער געווען איינגעפּרעסט צווישן דער קראָכמאַלנע און מיראָווסקע, ווי אַ באַוואָרפענע מיט קינדער פאַמיליע, וואָס שטיקט זיך אין אַ פאַרפּושטער קעלער־וווינונג. מימין די מיראָווסקע גאַס — דער צענטער פון קאַלאַפּיאָרן, קרויט, יונגע און אַלטע ציבעלעס, פּאַמידאָרן, ווו מען האָט דויערנדיק געטראָטן אויף נאַטש פון מייערן און בוראַקעס, ווו גרינס־הורטאָווניקעס האָבן גאַנצע נעכט אָפּגעלאָדנט סחורה פון גרויסע פריצישע וועגענער און פאַרטאָג זי ווייטער פאַרקויפט צו דעטאַליסטן, די מיראָווסקע האָט ווי אַ גרענעץ־צוים געשיצט יאַנאַשעס הויף פונעם פאַרקריסטלעכטן, פאַרפוילישטן מיראָוועך באַזאַר, האַלע מי־ראָווסקע. משמאל די קראָכמאַלנע — אַ פּרוכטבאַרער שטח פאַר דער וואַרשעווער אונטערוועלט, איז ווי אַ געטרייער גנבים היטער געשטאַנען לינקס צו יאַנאַשעס הויף, ווי זי וואָלט מציל געווען די „אַרבעטנדיקע יאָטן" פון אַ דורכפאַל אָדער פון אַ פּאָליציייִשער נאַהייקע. אַרומגענומען פון אַזעלכע צוויי „אָרעמס" האָט זיך יאַנאַשעס הויף, מיט אַ רויקייט אין האַרצן און מיט אַ שיינענדיקן שטערן, געפירט זיינע געשעפטן טאָג־נאָך־טאָג, פון באַגינען ביזן שפּעטן אָוונט אַריין.

שוין פאַרן טויער פון „הויף" האָט געהערשט אַזאַ גוואַלדיקער גע־דראַנג, אַז בכדי אַריינצובאַקומען זיך אינעווייניק האָט מען געמוזט צו הילף נעמען ביידע עלעבויגנס. געשטאַנען זיינען פאַרן טויער אַזעלכע הענדלערס, וואָס די פאַרדינסטן האָבן זיי גישט דערלויבט אויסצוקויפן אַ „פּאַטענט", וואָס האָט גורם געווען, אַז אומצאַליקע מאָל טעגלעך, ביי יעדן דערשיינען פון אַ גראַנאַטנעם „מליץ", האָבן זיי אַ כאַפּ געטאָן דעם קויש סחורה, אָדער דעם עמער מיט זויערע אוגערקעס און געלאָפן ווו די אויגן האָבן זיי געטראָגן. געהערט האָט מען דאָרט פאַרזשאַווערטע, משונה'דיק־מענטשלעכע קולות, וואָס האָבן דערציילט וועגן דער הויכער קוואַליטעט פון זייער סחורה, און נישט איינמאָל האָט די אַלע קולות איבערגעשריען אַ שטימע, וועלכע האָט נישט פאַרמאָגט אין זיך קיין שום מענטשלעכע טענער.

יאַנאַשעס הויף — אַזוי האָט מען גערופן נאָר די גנאַינע נומער עלף, ווייל פאַקטיש זיינען עס געווען צוויי הייף מיט גאַנץ באַזונדערע רעסאָרטן.

אינעם ערשטן הויף זיינען געשטאַנען געמויערטע געוועלבער פאַר שפּייז־אַרטיקלען פון איין זייט און פאַר געשיר פון דער צווייטער. יעדע זייט האָט געהאַט צוויי רייעס צווישן וועלכע ס'האָבן זיך ווידער געצויגן קראָמען־סטראַגאַנעס, ווו מ'האָט באַקומען אַלע סחורות פון דער גנאַינער

פראָדוקציע. אריינקומענדיק אין ערשטן הויף האָט אַרומגעכאַפּט די קונים דער ריח פון פרישע פוטער און קעז. ט׳אויג האָט זיך געקוויקט מיט די עמערס סמעטענע און מיט גרויסע, ווייסע אייער. פאַרקויפּערינס אין ווייסע כאַלאַטן, מיט פוכיק־דיקלעכע הענט האָבן מיט דראָט געשניטן באַלנס פּו־טער, וועלכע האָבן „פאַריסן" די נעז. אין די מעל־געשעפטן האָבן באַבער־דיקטע יידן געוויגן מעל אָדער גריס, אַריינגעשאָטן אַרבעס אָדער ברוינע קאַשע אין גרויסע פּאַפּירענע טאָרבעס — און אויף דעם אַלעם, אויף די בעלי־בתים, קונים און דער עיקר אויף די געשעפטן, האָט זיך דער שטויב באַזעצט ווי מיקראָסקאָפּישע שוואָמען, וועלכע האָבן צוגעגעבן אַן אייגנאַרטיקן כאַראַקטער דער דאָזיקער אָפּטיילונג פון יאַנאַשעס הויף. אויף דער לינקער זייט האָבן זיך געשלענגלט קראָמען מיט שיך, מיט זוימען צו פאַרשיידענע פלאַנצן, געוועלבער מיט חלות, מיט צוקער־לעקעך, מיט כלערליי קיכלעך און געצוקערטע סטריצלס און ועל כולם האָבן זיך אַנגעזען די הורטאָווניקעס און „פאַבריקאַנטן" פון סאָדע־וואַסער, אייז, ליאָדעס, צוקערלעך און קאַסטנס. און טאָמער איז ביי עמיצן צוגעגנבעט געוואָרן אַ הוט פון דער האַנט אָרויס אָדער אַ בייטל, האָט דער געטראָפענער עס גלייך באַקומען צו קויפן אָט אָ דאָרט, אינעם ערשטן הויף ביי יאַנאַשן.

רחבות׳דיקער, גרעסער און טומלדיקער איז עס געווען אינעם צווייטן טייל פון אָט דעם גיגאַנטישן באַזאַר, וואָס האָט פאַרמאָגט אַלע אייגנשאַפטן פון אַ קליין־שטעטלדיקן יריד אויסגעוואַקסן דאָ, אין האַרץ פון דער פוילישער מעטראָפּאָליע. אינעם צווייטן טייל האָט מען זיך געמוזט גוט אויסקענען, בכדי נישט פאַרפאַלן ווערן אין ווירוואַר פון מענטשן, סחורות קוואַקענדיקע און ריטשענדיקע, געביידעס און געהיימניספולע ווינקעלעך, באַזעצטע מיט נאָך מער געהיימניספולע טיפּן און כאַראַקטערן. דאָרט האָבן מיט ריגאָר געקיניגט פיש־יידענעס, וואָס האָבן אָװעקגעשטעלט זייערע גולמאָוואַטע פיגורן נעבן ברייטע, רונדיקע באַליעס מיט פיש און מיט געשוואָלענע הענט געשלעפּט זייער סחורה פון וואַסער אויף דער וואָג אַרויף; דאָרט האָבן זיך אָפּגעשפּילט די גרעסטע סקאַנדאַלן פון יאַנאַשעס הויף; דאָרט האָבן ברייטע, ווי זייערע באַליעס, פיש־יידענעס געפּלאָסקעט מיט לעבעדיקע קאַרפּן פאַרדעכטיקע פרויען, וואָס מ׳האָט געכאַפּט ביים אַראָפּלאָזן אַ קאַרפּ אָדער לעשטש אין אַ פאַרבאָרגענער קעשענע פון מאַנטל אָדער פאַרטוך; דאָרט האָט מען באַשפּיגן אַ קונה, ווען די האָט זיך צו לאַנג געדונגען; דאָרט האָבן אַרומגעוואַנדערט די ערגסטע קללות, וועלכע זיינען אָבער אוועק אין די דערנעבן ליגנדיקע קאַנאַלן. פאַרן פיש־מאַרק אין יאַנאַשעס הויף האָבן די באַלעבאַטים געציטערט ווי פאַרן גיהנום און

אָפּגעזיפּצט מיט לייכטקייט האָבן זיי, ווען זייערע טריט האָבן זיך פון אים דערווייטערט.

ביים ענדע מויער פון יאַנאַשעס הויף, איז מיט אַ הילצערנעם גדר געווען אָפּגעטיילט אַ קליין שעכט־הויז, ווו כשרע שוחטים אין פאַרבלו־טיקטע קאַפּאָטעס און יאַרמולקעס אויף די קעפּ האָבן מיט געניטע הענט געשאָכטן עופות. נישט איינמאָל האָט אַ יידישע באַלעבאָסטע אָוועקגעחלשט אויפן אָרט, צוזעענדיק ווי דער חלף שניידט אָפּ ס׳לעבן פון אַ לעבעדיק נפש. געטאָן האָט זיך דאָרט חושך. אַ גאַנצע וואָך זיינען די שוחטים געווען פאַרטאָן מיט שעכטן פאַר די עופות־הורטאָוניקעס, וואָס האָבן צוגעשטעלט אָפּגעפליקטע הינדלעך אָדער אינדיקעס צו די יידיש־וואַרשעווער רעסטאָ־ראַנען ווי הירשפעלד, גערטנער, פּיקאַדיללי, אַ־לאַ־פורשעט און צו די קלענערע „פּאַד יעליעניעם״, מנשה פון טוואַרדע דרייצן און נאָך פיל אַנדערע. פרייטיק אָבער האָבן אהין געשטראָמט פרויען פון דער גאַנצער געגנט מיט הינדלעך אָדער מיט קאַטשקעס, מיט אַ גאַנדז אָדער קורטשאַקל. נישט איינמאָל האָט געטראָפן, אַז אַן אָפּגעשאכטן הינדל איז נאָך אַ ווײַלע ארומגעלאָפן איבערן הויף פון שעכט־הויף, האָבן די פרומע פרויען געזען דערין אַ בייזן סימן אום ערב שבת און בשום אופן נישט געוואָלט זיך מער צורירן צום עוף. ארעמע קינדער פון דער קראָכמאַלנע האָבן גלייך אַ כאַפּ געטאָן ס׳עוף און אַוועק מיט גרויס שמחה און גדולה אהיים. ווי אַ געהיימער אָפּמאַך צווישן די שוחטים און די ארעמעלייט, וואָס שענקען מעשר צו די אביונים, צו די כהנים פון דער גנאַינע און קראָכמאַלנער הונגעריקער שיכט, זיינען אויפגענומען געוואָרן יענע פאַלן, ווען ר׳ פּיניע, דער באַהאָוונטער און אויסגעצייכנטער שוחט, האָט געשאָכטן אַ הינדל וואָס האָט נאָך געלעבט.

אַן אָפּגעזונדערטע עדה אין יאנאשעס הויף האָבן געשאָפן די פליקערס. פאַר אָפּפליקן אַן עוף האָט מען זיי געגעבן אַ העלפט־סומע פונעם שחיטה־געלד. געפליקט האָבן זיי מיט אַזאַ בליץ־שנעלקייט, אַז ס׳אויג האָט קוים דערבליקט די פליענדיקע פעדערן. און געשלאָגן האָבן זיך די פליקערס צווישן זיך, געקריגט און געשאָלטן האָבן זיי זיך מיטן זעלביקן ברען און התלהבות, וואָס זיי האָבן פאַרברויכט צו זייער מלאכה. ברייטע יונגאטשעס, דיקע, אויפּפלאַצנדיקע מיידן און ווייבער, וועמענס פאַך, דאָס פליקן, איז געוואָרן אַ באַשטאַנד־טייל פון זייער לעבן, אַ חלק פון זייער וועזן.

פון ביידע זייטן פונעם שעכט־הויז, פונם פיש־מאַרק און פון די אַנדערע גרעסערע אָפּטיילונגען, האָבן אָרעמע יידן און יידענעס פונאַנדערגעלייגט

אויף ברעטער אָדער אויף זיך אָנגעהאַנגען זייערע פאַרשיידנאַרטיקע סחורות: אויסבינדערס פון דער „זלאַטע" סעריע, אַזוי האָט מען זיי גערופן, ווייל געקאָסט האָבן זיי נאָר איין זלאָטע; פאַראייליצטע הערינג, פּוסט־בייגיקע אוגערקעס, אָפּגעברענטע „קייזערקעס", קנעפּלעך, שנירלעך צו שיך און פיל אַנדערע ארטיקלען, וואָס אין אַנדערע געשעפטן האָט מען זיי פאַרטיילט צו אָרעמעלייט. אין די הונדערטער האָט מען זיי דאָרט געקאָנט אָפּציילן, און יעדער איינער פון אָט די אומגליקלעכע יידן, האָט אין שטוב געהאַט אַ גרויס געזינדל, פיל, זייער פיל קינדער, וועלכע האָבן מיט אומגעדולט געוואַרט אויף אַ שטיקל ברויט.

דער באַזאַר אין יאַנאַשעס הויף האָט געשמט צווישן וואַרשעווער יידנטום. נישט דער דורכגאַנגס־הויף נאַוואָליפּיע־לעשנאָ, נישט דער באזאר זאַמענהאָף פיר־און־פערציק און נישט אַנדערע קלענערע „הייף" האָבן געקאָנט שטאַלץ זיין מיט אַזאַ עשירות פון אונטערנעמונגען און געשטאַלטן ווי יאַנאַשעס הויף.

ער, דער גנאַינער באַזאַר, איז געוועזן אַ בית־ועד פאַר כלערליי סוחרים, פאַר פאַרדעכטיקטע פאַרשוינען, פאַר גנבים און אונטערוועלטס־העלדן, אָבער אויך אַ צוזאַמענקונפט פון נגידישע באַלעבאַסטעס, פון יידן מיט בערד און פאות, וואָס האָבן דאָרט, און נאָר דאָרט, געזאַמלט פּרנסה אין זכות פון זייער תורה־לערנען.

*

דריי בנינים פון ציגל און שטיין — נישט פון פליש, פון האַלץ און בלעך — נישט פון מאַרך און מוח, דריי געביידעס ווי פיל טויזנטער אַנדערע וואַרשעווער געביידעס, וואָס זיינען געשטאַנען יאָר־צענדליקער און זיינען מער דאָרט נישטאָ, אָבער זאָלן זייערע נעמען און זייער מהות דערמאָנט ווערן דורך די מאגערע שורות, ווייל געאָטעמט האָבן זיי מיט יידישן קרעכץ און יידישער פרייד, ווייל אין זייערע געדערים האָבן הונדערטער וואַרשעווער יידן געקעמפט מיט די כוואַליעס פון רשעות און אומרעכט פאַר פּרנסה, פאַר עקזיסטענץ און געדינט דעם פאָלק אויף זייער אופן, ווייל זייער שאָטן האָט באַגלייט דאָס וואַרשעווער יידנטום אין יאָרן פון געראנגל, בעת געשיכטלעכע פּאַסירונגען און אין טעג פון אומקום, באַגלייט ווי אַ געטרייער חבר, ווי אַן איבערגעגעבענער ידיד.

זאָלן די ערטער, וו זיי זיינען לאַנגע יאָרן געשטאַנען, דערמאָנט ווערן צוזאַמען מיט די, וועלכע האָבן דאָרט געלעבט און זיינען פריצייטיק פאַרלאָשן געוואָרן.

פֿאַרטרעטן פֿון אַן אָפּגעמעקטער וועלט

פֿאַרשוועכט און געשענדעט ליגט היינט די גנאַינע גאַס, דאָס טייערע און אויף קיינמאָל נישט פֿאַרגעסענע געסל, וווּ ס׳האָט זיך געראַיעט פֿון זיי, פֿון דעם פּראָסטן פֿאָלק, וועלכעס איז אַזוי גוואַלדיק רייך געווען אין פֿאַרביקע טיפּן, געשטאַלטן משונה׳דיקע, ברויזנדיקע כאַראַקטערן, פּנימער פֿון קרימינאַליסטן און חכמים, הערצער פֿון רוצחים און גרויסע בעלי־נדבות.

עס וואַנדערן אין זכרון אַ פּאָר פּאָרטרעטן פֿון יענע העלדן, פּאָרטרעטן, וואָס מאַכן ציטערן דאָס האַרץ, וואָס עפֿענען אַ טרערן־שטראָם ביי זייער דערמאָנען, ביי זייערע אומבאַקאַנטע מצבות, וועלכע שוועבן באַדנלאָז אַרום דיר. זיי — דיין יונגהייט, דיינע שענסטע און פֿריידיקסטע טעג; זיי — דיין פֿאַרשניטענער נעכטן און נישט־דערבליטע רייפֿקייט; זיי — דיין „איך״, וואָס וועט שוין קיינמאָל קיין תּיקון נישט באַקומען.

דער אייער־פּרעסער

אויסגעזען האָט ער ווי אַ חיה. געשווירן האָט ער זיינע האָר איינמאָל אין יאָר, מער זיכער נישט. זיין גאַנץ פּנים איז געווען שוואַרץ, די האָר צוזאַמענגעקנאָלט פֿון פּעטער ברודיקייט, אין די אויגן־ווינקעלעך האָבן געווירן ווייס־געלע ראָפּע־קנוילן. פֿון דער נאָז האָט דווערנדיק געקאַפּעט אַ שמוציקע פֿליסיקייט, וועלכע איז געראונען איבערן מאַנטל, און ער — דער אייער־פּרעסער — האָט געלאָזט דער נאַזיקער סובסטאַנץ טאָן וואָס זי וויל. זיין מאַנטל איז מיט דער צייט פֿעט און האַרט געוואָרן, גלאַנציק און שוואַרץ פֿון דער דאָזיקער ראַצישער פֿונקציע.

קיינמאָל האָט מען פון אים קיין וואָרט נישט געהערט. שווייגנדיק איז ער געווען, ווי זיין האַנט־וועגעלע אויף וועלכן ער האָט אויסגעשלעפּט זיין פּרנסה און וואָס אין די פרייע מינוטן האָט עס אים געדינט פאַר אַ מאַטראַץ. גאַנצענע טעג פלעגט ער אָפּכאַליען אויף זיין האַנט־וועגעלע, מיטן פּנים צו דער ברענענדיקער זון, אונטערלייגנדיק עטלעכע שמאַטעס פאַר ווייכקייט. דער גרויסער, פיר־קאַנטיקער קיזל־שטיין, וואָס האָט אַראָפּ־געוויגן די לאַסט ביים שלעפּן משאות, האָט אים אין יענע מאָמענטן געדינט אַלס קאָפּ־קישן. שלאָפנדיק אונטערן פרייעם הימל, ביי אַ רינשטאָק פון דער גנאַינע גאַס, האָט דער אייער־פּרעסער געשנאָרכט אַ שנאָרכן, וואָס האָט זיך מיט גאָרנישט נישט אונטערשיידעט פונעם כראָפּען פון אַ בער, וועלכער פאַרברענגט אַ האַלב לעבן אין אַ צושטאַנד פון טיפן שלאָף. פאַרבייגייערס האָבן אַ בליק געטאָן אויף זיין פּאָזע, נישט־ווילנדיק איינגעאָטעמט דעם אייער־פּרעסערס פערמענטירנדיקן שמוץ און דאַן פלעגן זיי פאַרשטאָפּן די נאָז־לעכער, דריי מאָל אויסשפּייען און גיך זיך דערווייטערן פון דעם עקלדיקן אָרט.

פון־צייט־צו־צייט האָט זיך עמיצער דערבאַרעמט אויף דעם משונה׳דיקן טרעגער און אויסגעדונגען אים אוועקצופירן עטלעכע קעסטלעך אָדער פּעקלעך. צוריקקומענדיק פון דער „יאַזדע״ איז דער אייער־פּרעסער אריין צו מענדלען דעם געוועלביאַזש, געקויפט אַ גאַנץ ברויט און עטלעכע הארטע אייער און אַוועקגעזעצט זיך אויף זיין וועגעלע, רייסנדיק שטיקער פונעם לאַבן ברויט ווי אַ וואָלף פון זיין קרבן. די אייער האָט ער ממש געקושט, צוערשט האָט ער זיי מיט ליבשאַפט און אויפּפרעסערישע בליקן גענוי באַטראַכט, דערנאָך האָט ער זיי גאַנצערהייט אַריינגעוואָרפן אין מויל אַריין און לאַנג זיי דאָרט געהאַלטן, אויסצערטלענדיק מיט דער צונג יעדעס שטיקעלע אידער ער האָט עס אַראָפּגעלאָזט אין זיין מאָגן אַריין.

ער איז געווען אַ טרעגער א „דעטאַליסט״, וואָס האָט פאַרדינט דאָ אַ צוואַנציקער און אַנדערשוו אַ פופציקער. זיין נאָענטסטער און גע־טרייסטער חבר, די שטריק צו פאַרבינדן פּעקלעך, האָט אַרומגענומען זיינע לענדן ווי אַ גאַרטל אָן אָפּגעהיטענעם ייד. זיינע קליידער — הוילע צוזאַ־מענגענייטע לאַטעס, וואָס האָבן זיך געהאַלטן אדאַנק די גראָבע שטריק־פעדים, האָבן זיין געשטאַלט ענלעך געמאַכט צו אַ געפאַנגען באַשעפעניש אין אַ נעץ.

אַפילו אינעם גנאַינער געטומל און ווירוואַר האָט דער אייער־פּרעסער געצויגן אויף זיך די אויפמערקזאַמקייט פון די ארומיקע ווי אויך זייער מיטלייד און רחמנות־געפילן.

געליבט האָט ער זיין באַרוף ווי אַ יונג־פרוי איר אויסגעטרוימטן באַשערטן. ווען מ׳הייסט אים ווערן רב, וואָלט ער זיכער דערויף נישט מסכים געווען, ווייל ווי וואָלט ער זיך געקאָנט שיידן מיט זיינע צעריסענע קליידער, מיט זיין קוויטשעדיק וועגעלע און מיט דעם אַלעם, וואָס האָט אים געשפּייזט מיט אייער? —

— הער נאָ דו, אייער־פרעסער, גאָט זאָל דיר העלפן, זאָלסט פּטור ווערן דיין פּאַך!

ווען עמיצער האָט אים באַגעגנט מיט אָט אַזאַ ברכה, האָט ער זיך אויפ־געקאָכט ווי זודיק וואַסער און איז געווען גרייט יענעם צו דערשטיקן. די קינדער פון דער גנאַינע גאַס האָבן גוט געקאָנט דעם סוד פון זיין שוואַכקייט, איז יעדעס פון אונדז צוגעלאָפן צום אייער־פרעסער פון הינטן און אריינגעשריען אים אין אויער „גאָט זאָל דיר העלפן, זאָלסט פּטור ווערן ס׳פּאַך״, נישט איינמאָל איז ער נאָכגעלאָפן די קינדער, גע־שלאָגן זיי מכות־רצח ביז ער האָט זיך איינגעשטילט און איז אַוועק צו זיין וועגעלע כאַפּן אַ דרימל.

אָבער מער פון אַלעמען, מער ווי צו זיין פּאַך האָט ער געלעכצט נאָך אייער. האַרטע, אָפּגעקאָכטע אייער האָבן אים פאַרוואַנדלט אין אַ טרוימער, פאַר אייער איז ער גרייט געווען פּטור צו ווערן פון זיין פּאַך, פאַר אייער האָט ער אָפטמאָל רעזיגנירט פון זיין שלאָף, וואָס דאָס אַליין האָט שוין געהערט צו זיינע העלדנטאַטן.

— אַ נו, באַווייז וואָס דו קאָנסט; האָסטו פרעצן אייער, מוזט זיי אַריינ־שיבן מיט די שאָלן. ווערסטו דאָס פאַטראַפּיען באַקומסטו נאָך צו פּופצן זלאָטעס, און ווען נישט, ביזטו אַ חזיר און וועסט ווי אַ טאַטע באַצאָלן פאַר די אייער.

דעם אייער־פרעסערס אויגן האָבן אויפגעגלאַנצט. זיין אומגעלומפּערטער גוף האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צום געוועט, וואָס די אַנדערע טרעגערס, לצים און חוזק־מאַכערס, האָבן אים פאַרגעשלאָגן אויף קאַטאָוועס.

א המון נייגיריקע איז אַרומגעשטאַנען ביים אייער־פרעסער און צו־געקוקט זיך מיט אויסגעגלאָצטע אויגן ווי זיין נישט־מענטשלעך מויל שלינגט אַראָפּ רויע אייער מיט די שאָלן. הוראַ־אויסרופן האָבן געהילכט אין דער לופט. דער אייער־פרעסער האָט באַזיגט זיינע אָפּשפּאָטער. ער האָט אריינגעקנאַלט ווי קיינמאָל גאַרנישט די פרעצן אייער אין די שאָלן.

פון דעמלט אָן האָט די גנאַינע גאַס געשאַנקען פיל דרך־ארץ דעם טרעגערישן ל׳ו־ניק, וואָס האָט געקעמפט, געלעבט און געטרוימט אויס־שליסלעך פאַר אייער.

די גבאי׳טע

פינקטלעך ווי אן אויסרעגולירטער זייגער, האט זיך די טיר יעדן שבת אינדערפרי אויפגעמאכט און ווי אַ געפלאגטער הונט, וואס ציטערט פאר אַ שטעקן, האט זי, די גבאי׳טע, זיך אריינגעשארט אין דער קיך אריין. ווייטער איז זי נישט דערגאנגען. דא, אין דער קיך, האט זי גע־פונען איר מקום־מקלט. דעם גאנצן שבת׳דיקן טאג האט זי פארבראכט אויף דער גנאינע דריי, די אַנדערע טעג פון דער וואך — אין אַנדערע היף פון גנאינע גאס, אונדזער געסל איז פאר איר געווען דאס ברייטע און לאנגע פעלד פאר איר טעטיקייט. כאטש זי האט געווינט — ווער האט דען געקאנט איר אַדרעס? — האט זי אונדזער גאס פארעכנט צו די אויסדערוויילטע מיוחסים פאר איר הייליקער שליחות.

פארגליכן האט מען זי צו אַ גייענדיקן שוואם, וועמענס קאפ־קאַ־פעליוש איז גרעסער פונעם גוף. קליין איז זי געווען, אַז וועלנדיק צו איר עפעס אויסריידן, האט מען געמוזט אַראפלאזן דעם קאפ און קוקן צו דער ערד. זי פלעגט תמיד טאסקען איןביידע הענט צוויי פעקלעך אין וועלכע איר האט געפונען גאר קלייניקע פעקאלאך איינגעוויקלטע אין טויזנטער, הונדערטער פאפירן און ווען ס׳מזל האט זי באגליקט און די צוויי פאקעטן האבן זיך פארפולט, האט זי פונעם בוזעם ארויסגעצויגן אַ טארבע, אריינגעלייגט אין איר די באקומענע מתנות און פארווארפן זי אויף דער הויקערדיקער פלייצע. ווי אַ וואסער־טרעגער האט זי געשלעפט די פרוכטן פון איר ארבעט, בייגנדיק זיך אונטער דער משא איינמאל צו דער רעכטער זייט, דאס צווייטע מאל לינקס. שטעלנדיק אירע קליינע פיס האט זי זיך געהוידעט מיטן קערפער ווי אן אומרו ביי אן אַלט־פרענקישן זייגער.

לאנגע יארן האט זי געשלעפט די פעק מיט שטיקעלעך חלה, ברויט, שטיקעלעך פוטער אָדער ביסלעך צוקער, מיט פאראיינצלטע ציבעלעס אָדער מייערן, ברעקלעך פיש אָדער פלייש.

אַנגעהויבן האט זי איר קאריערע אַלס באלעבאטישע פרוי, וואס האט געזאמלט שפייז פאר אָרעמע קראנקע פונעם טשיסטער הקדש. דער מאן אירער האט נישט געפירט קיין גרויסע געשעפטן, אָבער אויף פרנסה האט ער פארדינט און זי, זיין פרוי, די שפעטערדיקע גבאי׳טע, האט פשוט נישט אויסגעהאלטן, אַזוי שטארק האט איר געמאטערט אַ באגער צו דינען די אומגליקלעכע חולים, וואס די גזעלשאפט האט אין זיי נישט אַלעמאל

געדענקט. זי האָט אָנגעהויבן אַלזאָ איר מארש איבער ייִדישע הייזער, איר נדבישע אָדיסעיאַדע, וועמענס איינקונפט איז געפּלאָסן אהין, צו די אָרעמע און אויסגעדאַרטע קראַנקע אויף טשיסטע, וואָס נישט שטענדיק״ האָבן זייערע משפחות געהאָט פאַר זיי עפּעס ס׳האַרץ צו דערהאַלטן. ווען די קליינע, קלאָונישע פּערזאָן האָט איבערגעטראָטן ס׳טויער פונעם שפּיטאָל, האָבן זיך גלייך דערהערט לויב־געזאַנגען און ברכות פאַר „איר הייליקער נשמה״ און ס׳האָבן זיך אַרויסגעגליטשט ביי די אומגליקלעכע טרערן פון פרייד, פון שטאָלץ און גאווה, טרערן, וואָס האָבן באַפרוכטבערט די עלנט און נויט פון די געשלאָגענע נפשות.

דעם מאַן אירן האָט באַשטראַלט אַ גוואַלדיקער שטאָלץ פון זיין ווייב׳ס גוטהאַרציקייט. ער האָט זיך נישט אָנטקעגנגעשטעלט איר בקשה צו וויד־מענען דעם גאַנצן שבת׳דיקן טאָג פאַר קראַנקע. און אַזוי האָט זי געלעבט, גליקלעך מיט איר מאַן, פול מיט מסירת־נפש פאַר די קראַנקע און גוטמוטיק צו יעדן מענטש.

יאָרן זיינען געגאַנגען. מיטן מארש פון דער גבאי׳טע איבער די הייזער איז פון איר אָוועק איר גליק, איר מזל. דער מאַן אירער איז געשטאָרבן. געבליבן איז זי אַליין אויף דער וועלט אָן פּרנסה, אָן אַ ליכטיקן מאָמענט. זי האָט אָנגעהויבן גיין איבער די הייזער אויך אין די וואָכעדיקע טעג. די נידערלאַגע האָט צעאַקערט איר פּנים מיט טיפע קנייטשן־סקיבעס. איר קערפּער האָט זיך נאָך מער איינגעשרומפּן, אירע פיס האָבן אָנגעהויבן צו שטעלן ציטערדיקע טריט. מענטשן האָבן דאָס געזען און געוויטיקט איר צער און געפאַלנקייט. מען האָט זי ווייטער אויפגענומען מיטן אמאָליקן כבוד און אַכטונג. אַזוי ווי ד׳עמלט, בעת אירע גוטע צייטן, האָט מען זי ווייטער גערופן „גבאי׳טע״. מ׳האָט איר דערמיט געגעבן צו וויסן, אַז זי איז ביי מענטשן פאַרבליבן דאָס, וואָס זי איז פריער געווען — אַ באַרמ־האַרציקע פרוי פאַר אומגליקלעכע. פון די צונויפגעקליבענע נדבות האָט זי אין די לעצטע טעג אַראָפּגענומען אַ טייל פאַר זיך.

זייט אַ געוויסער צייט, איז די גבאי׳טע פאַרשוווּנדן. זי איז מער נישט געקומען. אין אַ פאַר וואָכן אַרום איז דערגאַנגען צו אונדזער הויף די ידיעה, אַז דער מלאך־המות האָט פאַרלייכטערט איר נע־ונד־עקזיסטענץ.

און די גנאַינע גאַס האָט געערעדט דערפון, אַז אין שטרוי־זאַק פון דער גבאי׳טעס בעט האָבן אירע שכנים אָנגעטראָפן אויף אַ גרויס פאַרמעגן. עטלעכע הונדערט דאָלאַר זיינען געלעגן צוקאָפּנס פון איר גוסס׳דיקן קער־פּער. פונוואַנען זי האָט אָנגעזאַמלט אַזאַ עשירות איז פאַרבליבן אַ סוד פאַר אַלעמען לעולם־ועד.

מאָטיע פענטאַק

מאָטיע פענטאַק איז טאַקע געווען דער סאמע שר פון דער גנאַינער אָרעמקייט און דלות. אָבער זיין האַרץ און זיינע רחמנות־געפילן פאַר אַנדערע ליידנדיקע זיינען אַזוי רייך געווען אין אידעלע און לויטערע קעמערלעך, אַז נישט איינמאָל איז ער געשטעלט געוואָרן פאַר אַ מוסטער פון עכטער מענטשלעכקייט.

דער בית־המדרש אויף גנאַינע פינף איז געווען זיין שלאָף־צימער, זיין עס־צימער און ס׳אָרט, וווּ ער איז אויפגעוואַקסן און דערצויגן געוואָרן. געקומען איז ער פון דער שכנות׳דיקער קראָכמאַלנע גאַס. דאָרטן זיינען די עלטערן זיינע אַוועק פון דער וועלט, ווען מאָטיע איז נאָך אַ ייִנגל געווען. מער קיין נאָענטע האָט ער נישט געהאַט. דערצויגן האָט אים צוערשט די גאַס און שפּעטער דער בית־מדרש פון ר׳ שאיע פּריוועס. גערעדט האָט ער מיט דער שפּראַך פון דער אונטערוועלט און געמשפּט האָט ער מיטן פּסק פון אַן אויטאַריטאַטיוון בית־דין. אין די שווערסטע, בייסנדיקסטע ווינטערן איז ער אַרומגעלאָפן באָרוועס. די ציינער האָבן ביי אים געקלאַפּט צום טאַקט פון די פּאַסקודנע לידלעך, וואָס ער האָט אויסזעזונגען מיט אַ רייִנער, האַרציקער שטימע. געטראָגן האָט ער נאָר אַ פּאָר הויזן און אַ רעקל. ווינטער־צייט האָט ער פון ערגעץ ווו אַרויסבאַקומען אַ מאַנטל. מערסטנטייל אָבער האָט אַ צוגעגנבעטער דורך אים זאַק פּאַרטראַטן דעם מאַנטל. געקאַנט האָט ער אַלעמען, אַלע ווידער פון אונדזער געגנט, דערוואַקסענע און קינדער, רייכע און אָרעמע, זיינען געווען מיט אים גוט באַקאַנט. זיינע פיס זיינען געווען שטיקער קוילן, אַזוי שוואַרץ פון ברוד. הונדערטער לייז האָבן זיך געפּאַשעט אויף זיין פּעטלעכן קערפּער.

ערב אַ יום־טוב, ווען די בעטלערס האָבן זיך אין שול־הויף פון גנאַינע פינף אויסגעשטעלט אין אַ רייע צו זייער פּענטאַצקער עבודה, איז מאָטיע געקרוינט געוואָרן פאַרן פּוסק אחרון פון אָרדענונג. ער האָט דאָס רעגולירט און ערלעך פאַרטיילט די פּלעצער, ווו יעדער פון זיי דאַרף שטיין; ער האָט צוגעקוקט, אַז אַן אומבאַהאַלפענער זאָל נישט באַוועלט ווערן דורך די געזונטע און שטאַרקערע אָרעמלייט; ער האָט דאָס ריקזיכטסלאָז איינגעהאַלטן אַ מתפּלל און אים געצוונגען אַריינצוואַרפן אַ פּאָר גראָשן אינעם טעלערל. פאַר מאָטיען האָבן געציטערט די צוגעהעריקע פון זיין שטאַנד ווי אויך די, וואָס האָבן זיך געשעמט אויסצוריידן מיט אים אַ וואָרט.

שבת־צו־נאַכט איז ער געווען פאַרזיכערט מיט אַן אונטער־ברויט. צו שלוש־סעודות איז ער פאַררעכנט געוואָרן צו די אַנגעזעענסטע אורחים

אין בית־מדרש. אָ חוץ דער צוגעטיילטער פונעם גבאי פּאַרציע, האָט ער נאָך אַראָפּגעלקחנט פונעם טיש אַ צוויי חלות און עטלעכע הערינג, וועלכע האָבן פאַר אים געסטאַיעט אויך אַ זונטיקדיק פרישטיק. זונטיק און פרייטיק האָט ער געפּענטעט אין שול־הויף, דאָנערשטיק איז ער געגאַנגען איבער די הייזער, דינסטיק האָט ער באַזוכט די קראָמען און אין די איבעריקע טעג פון דער וואָך האָט ער געגנבעט. קיינמאָל האָט ער נישט געקלאָגט אויף זיין מצב. ער פלעגט אָלעמאָל זינגען, כאַפּן אַ טענצל אינ־מיטן גאַס, פאַר וועלכן ער האָט דערנאָך געפּאָדערט שכר. און קיינער האָט אים נישט אָפּגעזאָגט, בלויז אויס מורא אַריינצופאַלן אין זיינע לאַפּעס און אין זיין פּיסק האָבן אים יידן געגעבן גראָשנס און צענערלעך אויך.

ווען ס׳איז אים באַפאַלן אַ חשק אויף אויבסט, איז ער צו צו אַן אויבסט־הענדלערין, אַראָפּגענומען עטלעכע עפּל אָדער באַרנעס, אַ זשמעניע קערשן אָדער ווייַנפּערלעך, ווי ס׳וואָלט אים דאָס געקומען, און ווייטער זיך געגאַנגען זיין וועג. דאָס זעלביקע האָט ער געטאָן, ווען ס׳האָט אים ווידער אָנגעהויבן צו נאָגן ביים האַרץ און ער האָט באַקומען אַפּעטיט אויף אַנדערע שפּייז־אַרטיקלען.

די נעכט האָט ער פאַרבראַכט אין „צירק״ אויף דזשיקע גאַס צווישן די הונדערטער ווי ער פונעם לעבן אויסגעוואָרצלטע.

מאַטיע פּענטאַק האָט איבער פיל פון דער גאַנצער גאַס מיט זיין נפש געפּאַכעט ווי אַ ריט, ווי אַ בייטש, אָבער אויך פאַר אַ גרויסן טייל איז ער געווען דער ערלעכער און געוויסנהאַפטיקער מושל.

מענדל שמש

מיט דער שול אויף גנאַינע פינף האָט פאַקטיש רעגירט מענדל שמש. טראָץ דעם, וואָס אין שפּיץ פון דעם פּריוועסעס בית־התפילה איז געשטאַנען אַ פּאַרוואַלטונג פון אָנגעזעענע בעלי־בתים, איז ער, מענדל, געווען דער אַליק־הערשער פונעם מקום־קדוש אויף אונדזער געסל. אויך זיי, די בויערס און פאַרזאָרגערס פון דער שול, האָבן זיך גערעכנט מיט זיין וואָרט און מיינונג, ווייל מענדל איז געווען אַ ייד אַ פּקח, וואָס פאַרמאָגט אַ שכל׳דיקן און קלאָרן צוגאַנג צו די מתפללים און אדאנק די מידות זיינע האָט ער באַהערשט זייערע געפילן, ער האָט געוווּנען זייער אָנערקענונג.

באַדינט האָט מענדל נישט בלויז דעם הייליקן, אַלטן, גיגאַנטיש־אויס־געבויטן שול־בנין, נאָר אויך די הונדערטער וואָכעדיקע מתפללים, וואָס

זײנען דרײ מאָל טעגלעך אַדורכגעשוווּמען די שול ווי אויך די שבת׳דיקע דאַווענערס, וועלכע האָבן אַרײנגעבראַכט אין די פיר מיט פאַרשײדענע תנ״ך־בילדער אויסגעמאָלענע ווענט אַ שבת־קודש׳דיקע אַטמאָספערע פונעם יידישן רו־טאָג. בײ אים האָט איר באַקומען סדורים און מחזורים, תל־ומטר׳לעך און מנחה ומעריב׳לעך, טליתים און ציצית, הושענות און גרע־גערס, אַ לולב מיט אַן אתרוג און אַן עליה צו דער תורה און מער פון אַלץ פעטש. זײן „געשעפט״ איז טעטיק געווען אַ גאַנצן טאָג ביז שפּעט אין אָוונט, ווען די וואַרשעווער הויף־סטראַזשעס האָבן פאַרמאַכט די טויערן. אין אַ ווינקל פונעם פּאָליש איז אויף דער וואַנט געהאַנגען אַ שענקל אין וועלכן מענדל שמש האָט געהאַלטן זײן סחורה. דאָס דאָזיקע שענקל האָט דער שמש פון דער גנאַיִנער שול אָפּגעהיטן מיט מער זאָרג און פּיעטעט ווי דעם בעלעמער, ווי דעם ארון קודש און ווי די ספרי־תורה מיט די זילבערנע הענטלעך צום טײטלען בעתן לײענען. ווי אַן אויסגעצײכנטער און דורכבליקנדיקער פּסיכאָלאָג האָט מענדל אַדורכ־געקוקט זײַנע קליענטן. ער האָט געווּסט, ווען ס׳קומט אַ סידור אין לעדער געבונדן, ווען ער מוז אויסרופן צו דער תורה מיט אַ פּאַר־צויגענעם ניגון און ווען גלאַט אַזוי — אָפּגעזאָגט דעם יעמוד און „שנעלער, גיכער, ס׳איז נישטאָ קײן צײט״. ער האָט אויך פאַרשטאַנען אָוועקצוזעצן דעם־אַ בײ דער מזרח־וואַנט, אַ צווײטן אין די ווײטערע רײעס און אַן אַנדערן אין די גאָר לעצטע בענק. איז אַרײנגעקומען קדיש זאָגן אַ שײן־געקלײדעטער יונגערמאַנטשיק איז מענדל בײ אים געשטאַנען און נישט אָפּגעטרעטן פון אים, אויסרופנדיק הויך אויפן קול דעם „אמן״ און „יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא״. געטאָן האָט ער עס נישט פון דרך־ארץ צום עלעגאַנטן קדיש־זאָגער, נאָר פון אהבה צום פעטן גראָשן, וואָס יענער האָט אים אַרײנגעשטופּט אין דער יד אַרײן.

דער שמש מענדל האָט געהאַט אַ האַרטע האַנט פאַר ווידערשפּעניקע מתפללים. ער איז געווען אַ מומחה אין רײסן אויערן בײ ײנגלעך, וואָס האָבן געשטערט ס׳דאַווענען, אָדער וואָס זײנען אָן זײן דערלויבעניש אַרויף צום בעלעמער צווישן די פיר געמויערטע זײלן; ער האָט ביז בלוט געקניפּן דאָס אויסגעמאָגערטע פלײש פון די אָרעמעלײט, וואָס האָבן גע־האָט די העזה אַוועקצוזעצן זיך אין די ערשטע בענק; ער איז געווען אַ מײַסטער אין דערלאַנגען פײערדיקע פּעטש די יעניקע, וואָס האָבן זיך אויף אײגענער האַנט גענומען דאָס רעכט אַוועקצושטעלן זיך פאַרן עמוד און ווערן שליחי־צבור בײ אַ מנחה אָדער מעריב. געיאָגט האָט ער פון דער שול די אַלע, וואָס האָבן באַהאַלטענערהײט גערײכערט אַ ציגאַרעט,

וואָס האָבן אין ווינקל, צווישן צוויי בענק, בכדי מען זאָל זיי נישט אַרויס־זען, געגעסן אַ בייגל אָדער בולקע, וואָס האָבן געשמועסט וועגן מסחר אָדער, וואָס האָבן גערייניקט זייערע העמדער פון ווערים־פּאַראַזיטן.

אָן זיין באַפעל האָט קיין שום מנין נישט געטאָרט זיך שטעלן צום דאַווע־נען; אָן זיין באַפעל האָבן אַפילו די פּריוועסעס נישט דערלויבט זיך צו עפענען דעם ארון־קודש און אַרויסנעמען פון אים אַ ספר־תורה; אָן זיין באַפעל האָבן יידן נישט געוואַגט אָנצינדן יאָרצייט־ליכט; אָן זיין באַפעל האָט זיך אין פּאָליש נישט פאַרמירט קיין צווייט מנין, ווען אין שול האָט אויסגע־פעלט אָרט פאַר מתפללים. אָן מענדלען דעם שמש איז די שול אויף גנאַינע פינף געווען ווי אַ גוף אָן אַ נשמה רחמנה לצלן — האָבן זיך יידן שטילערהייט געאויסערט.

באַקאַנט און זאַגאר באַרימט איז ער געווען אין דער גאַנצער גזשי־באַווער געגנט. יידן פאַרמעגלעכע האָבן זיך צו אים געחנדלט, וועלנדיק באַקומען אַ בכבודיקע עליה; אַרעמעלייט האָבן זיך פאַר אים געטרייסלט און מורא געהאַט, ער זאָל זיי חלילה נישט אַרויסוואַרפן פונעם שול־הויף; מיטלשטאַנד מענטשן האָבן זיך מיט אים אָפּגעשטעלט און אַריינגעכאַפּט אַ שמועסל, בכדי שפּעטער צו באַקומען שנעלער אַ סידורל אָדער טלית, ווען זיי פלעגן פון געשעפט אויס אַריינלויפן אין שול אַריין און אַריינכאַפּן אַ דאַווענען.

די שול אויף גנאַינע פינף איז פאַר מענדלען געווען אַלץ — דער פּרנסה־מקור, זיין צווייטע היים און אַ פעלד פון זיין מאַכט.

ער ווידער, מענדל שמש, האָט אויף זיינע פּלייצעס געטראָגן דעם פונדאַמענט אויף וועלכן ס'האָט גערוט דער גרויסער און באַרימטער גנאַינער משכן.

גיטל סאָרג

איר געוועלב אויף גנאַינע דריי האָט אויסגעזען ווי איין שטיק סמאָלע. אין איר ווינונג האָט אַלמעכטיק געהערשט אַ זעלטענער ברוד. איר פּנים און די הענט, מן הסתם דער קערפּער אויך, האָבן אויף זיך געטראָגן עטלעכע שיכטן שמוץ און שוואַרצקייט.

אַרום איר, גיטל סאָרג'ס, קאָפּ, האָט געשוועבט די קרוין פון גנאַינעם ברוד און פאַרשליאַכעוועטקייט.

געקומען איז אָט די יידענע נאָך וואָר׳שע פון שעדלעץ, אָדער מעזריטש, בכדי חתונה צו האָבן מיט משה־מאַטעס׳ן, א ייד, אַן עוג מלך הבשן, אַזוי הויך־געוויקסיק און מעכטיק שמוציק איז ער געווען. גיטל, זיין ווייב, האָט אָבער פאַרדאַפּלט דעם סאַרג אין זיין הויז. חיונה האָבן זיי געצויגן פון סמאָלע און שמירעכץ צו רעדער, וואָס האָבן פאַרעפּושט אונדזער גאַנצן הויף. דער אייל פון זייער קראָם האָט פאַרשוואַרצט און פאַרפּעטיקט דעם גאַנצן ארום פון אונדזער סביבה. ארום זייער געשעפט זיינען געשטאַנען טויזנטער פעסלעך און גרויסע פעסער, וועלכע האָבן אין די פאַרנע זומער־טעג דערשטיקט דעם אָטעם פון די לאָקאַטאָרן און דיק געמאַכט די לופט מיט ריחות פון סמאָלע און אַנדערע שמירעכצער.

אַריינקומענדיק אין איר שטוב האָט ברוד און שטיקנדיקע לופט אַרויסגעיאָגט פון דאָרט מיט טוצן אומזעבארע בעזימס. די בעטן זיינען תמיד געשטאַנען נישט פאַרבעטע, אויפן טיש האָט זיך געוואַלגערט ברויט מיט הערינג, א פעסעלע אייל און אַ טאָפּ זויערע אוגערקעס, אַן אָפּגעקאָכט שטיק פליש, אָפּגעגריזשעטע ביינער צונויפגעמישט מיט ברודיקע וועש. די ווענט זיינען געווען שוואַרץ, דער דיל שוואַרץ, די פּאָר ספרים שוואַרץ — זייער גאַנץ וועזן האָט באַגאָסן אַ נישט אָפּווישבאַרע שוואַרצקייט.

און אַזוי האָט זי געלעבט, גיטל סאַרג. געהאַט אַ סך קינדער, באַפּריידיקט איר מאַן און אריינגעכאַפּט אַ חטא מיט אַן אַנדערן, געקאָלערט גרויסע פעסער, געגאָסן סמאָלע אין דאָרפישע באַנקעס, געגעסן גאַנצע ברייטלעך מיט נישט־אָפּגעשיילטע הערינג און אויסגעקריגט זיך מיט אַלע שכנים, וואָס האָבן פּרובירט קריטיקירן איר לעבנס־שטייגער.

אויך די קינדער זיינען נישט געווען זויבערער פון דער מאַמען. אויך זיי האָט אַרומגעכאַפּט די שוואַרצקייט פון טאַטע־מאַמע.

צוויי קאַטעגאָריעס קינדער האָט גיטל סאַרג פאַרמאָגט אין איר באַזיץ. די ערשטע זיינען געווען טאַקע אירע אייגענע, וואָס גיטל האָט אויסגעטראָגן פון משה מאַטעס׳עס זריעה, די צווייטע האָבן געהערט צו דער ערשטער פרוי פון איר איצטיקן מאַן. געלעבט האָבן די קינדער פון דער צווייטער קאַטעגאָריע אויסשליסלעך דערפאַר, בכדי איר צו פאַרמיאוסן ס׳לעבן, בכדי אויסצוצאַפּן פון איר דעם דם התמצית. אַ פאַרשטערט און צעשעדיקט לעבן האָט זי געהאַט צוליב זיי. תמיד געקריגט זיך, יעדן טאָג געריסן זיך ביי די האָר, געדראַפּעט די אויגן איינער ביים צווייטן, געביסן זיך און פאַרבלוטיקט, האָט דאָס געזינדל פון גיטל סאַרג פאַרפולט דעם

הויף פון גנאַינע דריי מיט אזיאַטישן טעמפּעראַמענט, מיט שלעגערייען און געקריגערייען, וואָס זיינען צו אַ מיט אויסגעוואַקסן ביי דער אונטער־וועלט.

און גיטל סאַרג האָט בקיין שום פאַל נישט אַנגעהערט צום פּעבל. אירע עלטערן זיינען געווען גרויסע מיוחסים, אירע קינדער האָבן גע־שמאַק און גוט געלערנט, אין דער שטוב האָט קיינמאָל קיין ברויט מיט פּוטער נישט פאַרפעלט. זי איז געווען אַ בעלת־פּרנסה, וועלכע האָט נישט איין הונגעריקן אַנגעזעטיקט.

זי איז געווען בלויז א סאַרג, אַ שליאַך, א גרויס שטיק שמוץ און דאָס האָט אַזוי צעשטערט איר לעבן און עס פאַרפינצטערט.

נאָך משה מאַטעס׳עס טויט האָט ס׳געוועלב אָפּגעירשנט זיין עלטסטער זון. גיטל איז דאַן מיט אירע קינדער אַוועק גאָך פאַלעניץ און דאָרט ווייטער ממשיך געווען איר אָרט לעבן.

די גנאַינע גאַס האָט מיט איר אַוועקגיין פאַרלוירן אַ נישט־טאָג־טעגלעכן טיפּ, אַ טייערן עקזעמפּלאַר פון דער קאָלירפולער גאַלעריע וואַרשעווער יידישע געשטאַלטן.

מנשה פּיוויאַרניק

געשטאַמט האָט מנשה פון דור־דורות פּיוויאַרניקעס אָדער רעסטאָראַ־טאָרן. אויך זיין פּרוי איז צו אים געקומען פון אַ שענק, וואָס איז איבער־געגאַנגען בירושה צו איר שוועסטער פון דער גרינער גאָס. גרויסע ספּע־ציאַליסטן זיינען זיי געווען אין דער קולינאַרישער קונסט, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט פּאַראַלעל צום אייגנאַרטיקן יידישן שטייגער־לעבן אין קרוין־פּוילן. איר האָט געמוזט לאַנג זוכן צו באַקומען געשמאַקערע געפּעפּערטע אַרבעס אָדער באָבעס ווי ביי מנשה׳ן. זיינע הערינג מיט ציבעלעס און בוימל, זיינע אייער־פּלעצלעך, די לעבערלעך פון זיין שענק, דער פעטער קרופּניק מיט מאַרך־ביינער, אַ געזאַלצענע און געפּעפּערטע אַרבעס־זופּ אָדער פּאַ־סאָליע־פּירע — דאָס אַלץ האָט מנשה׳ס נאָמען צעטראָגן איבער אַלע געסלעך און לעכער פון אונדזער געגנט.

געווען איז ער א יידעלע אַ קליינס, אַ פּיצעלעס, ווי ער וואָלט נאָר וואָס געבוירן געוואָרן. זיינע קליינע הענטלעך האָבן געשיקט און מיט אַ נישט נאַטירטער שנעלקייט באַדינט די קונים, וואָס האָבן זיך תמיד געיאָגט, תמיד נישט געהאַט קיין צייט. ווי א קאַץ פלעגט ער אַרומלויפן

צווישן די טישלעך אין זיין שענק, דערלאַנגען ביר מיט אַרבעס, אַפּווישן דעם טיש פון אויסגעגאָסענער טיי, צוטראָגן אַ זופּ, אַרויסיאָגן אַ פּאָר־דעכטיקטן קונה און בעיקר קאַסירן מזומנים. אינצווישן צייט האָט ער גע־שמועסט אין תורה מיט זיינס אַ ידיד, וואָס איז אַריינגעקומען צו אים מיט אַן אויסרייד וועגן אַ שווערער שטעלע אין חולין און אין דער אמת'ן האָט ער ממש געלעכצט אויסצוזופּן אַ האַלבע „יאַסנע" פון האָבערבוש־און־שיעלע אַן געלד, ווייל אין זיינע קעשענעס האָט ארומגעוואיעט דער ווינט. מנשה האָט געטאַשטשעט פעסלעך ביר, באַלאַנען מיט גאַז, מיט סאָדע־וואַסער, אָפּגערעכנט זיך אין אַ געבראָכענעם פּויליש מיט די ריזיקע, ברייט־פּלייציקע גוישע ביר־דאָסטאַװטשיקעס, וואָס זיינען פאַרפאָרן פאַר מנשה'ס שענק אויף די גוט־באַקאַנטע און וואַרשע ביר־פּלאַטפאָרמעס, גע־שלעפּטע דורך בעלגישע פערד פון דער פירמע האָבערבוש־און־שיעלע. פון באַגינען אַן ביז שפּעט אין אָוונט האָט מנשה נישט גערוט. און כאָטש ער האָט געהאַט אַ פרוי מיט דריי דערוואַקסענע קינדער, צוויי זין און אַ טאָכ־טער, האָט ער זיך אָבער אויף קיינעם נישט פאַרלאָזט און אַליין געווען אומעטום, איבעראַל אַריינגעקוקט, יעדן באַדינט און צוגעזען, אַז ס'געקעכץ זאָל זיך נישט צוברענען.

חוץ שענקעריי האָט זיך מנשה אויך באַשעפטיקט מיט אַ ציוויטער מלאכה, וואָס האָט אים אַריינגעברענגט אַ טייל פון זיין פּרנסה. מנשה איז פאַררעכנט געוואָרן צו די הויך־קוואַליפיצירטע בעל־קורא'ס פון גזשי־באָווער ראַיאָן. פון אַנדערע גאַסן זיינען יידן געלאָפן הערן מנשה'ס תורה־לייענען אָדער מגילה־זאָגן. מיט אַ שטימע, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר בעל־קורא'ס, האָט מנשה מהנה געווען די מתפּללים מיט זיין מתיקה'דיקן, פעלערלאָזן לייענען, וואָס האָט צוגענאָלט די דאַווענערס צו די בענק. אין דער שול, ווו מנשה האָט געלייענט די תורה, זיינען די מתפּללים נישט אַרויסגעגאַנגען בעתן זמן־קריאה, ווי דאָס האָט פּאַסירט אין אַנדערע שולן, נאָר געדולדיק, מיט נחת־רוח געשלונגען יעדעס וואָרט, וואָס איז ווי אַ זינג־פויגל אַרויסגעפלויגן פון זיין מויל. אומגעציילטע „יישר כוח ר' מנשה" האָבן אים דערפאַר באַגלייט בעתן פאַרלאָזן דעם בעלעמער, פון־וואַנען ער האָט פאַרן עולם פונאַנדערגעטראָגן די פּרשה פון דער וואָך.

במשך זעקס טעג פון דער וואָך איז מנשה געווען סוחר, שענקער און דינער. געגעסן און געטרונקען האָבן אין זיין שענק די פורמאַנעס פון גאַנץ גנאַינע גאַס, גנבים, סתם שלעפּערס און פּראָווינצער סוחרים און הענדלערס, וואָס פלעגן קומען נאָך וואַרשע איינקויפן סחורה און דאָ, אויף

גנאַינע דריי, האָבן זיי אָפּגעשטעלט זייערע פורלעך, געפּאַשעט די פערד, אָפּגעלייגט ביי מנשה׳ן כלערליי פּעקלעך, געגעבן אים אויסצובאַהאַלטן געלד און אריינגעכאַפּט שטייענדיקערהייט א קאַלטע פּאַטראַווע מיט ביר אָדער אַ קאַכעדיק מיטיק.

פרייטיק נאָכמיטיק האָט זיך מנשה׳ס שענק באַצירט מיט בגדי שבת. מ׳האָט געוואַשן די דילן, געשייערט דעם ביר־צאַפּער, אָפּגעווישט די פענ־צטער, אַרויסגענומען ס׳געלד פון דער קאַסע און אַוועקגעטראָגן אַלע איבערגעבליבענע מאַכלים אין קעלער אַריין. מנשה׳ס פרוי האָט אַריינגע־ברענגט פון דער קיך צוויי גרויסע טעפּ מיט שטאַרק־געפּעפּערטע אַרבעס, צוגעלייגט איז צום ביר און אַוועק אַהיים מקבל פּנים זיין די שבת מלכתה. נאָכן עסן האָט זיך די שענק ווידער געעפנט. ס׳האָבן אָנגעהויבן אַריינצוקומען יידן אין קאַפּאָטעס, חסידים, קורץ־געקליידעטע יונגער־מאַנטשיקעס, די גאַנצע וועלט־פּאָליטיק, די געשעענישן אין יידישן לעבן, פּליאַטקעס פון וואַרשעווער שולן, זאַגעכצער פון רבנים און רביים — אַט אַזאַ פּילבאַריקע טעמאַטיק האָט זיך אַרומגעוואַלגערט אויף די טישלעך פון מנשה׳ס שענק אויף וועלכע ס׳זיינען געשטאַנען צענדליקער גלע־זער ביר און טעלערלעך מיט אַרבעס, וואָס זייער בייסיקייט האָט געצוווּנגען דעם דאָזיקן עולם ווייטער טרינקען און נאָכאַמאָל טרינקען. ווען די בייכער האָבן זיך שוין געהאָט פון ביר אויסגערונדיקט און אין די מוחות האָט געהערשט אַ שטאַרקע פאַרנעפּלטקייט, האָט זיך דער שענק־קהל צעזונגען אויפן גאַנצן קול, נישט געקוקט דערויף, וואָס דער זייגער האָט באַוויזן נאָך האַלבער נאַכט.

אויך שבת נאָכן עסן און נאָכן טראַדיציאָנעלן דרעמל האָט מנשה׳ס שענק אָנגעבאָטן זיינע באַזוכערס דעם זעלביקן פּראָגראַם. אַ לעבעדיקייט, שמועסן וועגן יידישער חכמה און וויסן, לשון הרע, קריגערייען און חברישע זידלערייען האָבן פאַרוואַנדלט די שענק אין א בית ועד לחכמים און אין אַ וועלטלעכן בנין, ווו פּאָליטיק, זכרונות און קיבעצערייַ האָבן דאָמינירט איבערן שבת׳דיקן לבוש פון אונדזער הויף.

אין די שבתים האָבן מנשה׳ס קונים געטרונקען ביר אָן געלד. מנשה האָט גוט געקאָנט זיינע טרינקערס און יעדער פון זיי האָט פיגורירט אין זיין קאָנטע־בוך, ווו נאָכן אויסטרינקען אַ קימאַ־לן פון צען אָדער מער גלעזער ביר צי פּאָרטער האָט זיין טאָכטער אַריינגעלייגט אַ צעטל מיט אַן אָפּגעדרוקטן ציפער, וועלכער האָט געשטימט מיטן חוב פונעם קונה.

נאָך שבת האָבן די יידן געטראָגן צו מנשה'ן דאָס געלד פאַרן שבת'דיקן ביר און אין אײן װעג אַרײנגעשלונגען נאָך עטלעכע גלעזער. מנשה'ס פרומ־קייט האָט אים אַרײנגעבראַכט אַ דאָפּלטן פאַרדינסט.

אויף אַזאַ אופן האָט מנשה יאָרן־לאַנג אָנגעפירט מיט זיין שענק, װאָס האָט נישט איין ייד פון אונדזער געגנט באַפאַנצערט מיט שמחה און שבת'־דיקער לוסטערקייט.

*

אַ פּאָר פּאָרטרעטן פון דער גנאַינער גאַס — און װי קאַלירפול איז געװעזן זייער מהות, זייער לעבן, זייער קאָכעדיקער צאַפּל, װאָס איז אָפּ־געמעקט און פאַרלאָשן געװאָרן אויף אייביק.

זיין מאַיעסטעט — לייזער װאַרשאַװסקי און משפחה

צווישן דער גנאַינער אַרעמקייט, צווישן די פאַרפּינצטערטע מענטשלעכע פּנימער און מויערן, האָט ווי אַ רויז זיך צעבליט די משפחה וואַרשאַווסקי, וועלכע האָט מיט אירע גן־עדן־ריחות, מיט איר מלכות׳דיקן גלאַנץ באַ־פּרוכטבערט דעם שוואַרצן הולך פונעם „פאַרן אייזערנעם טויער״.

גאָר גרויס איז געווען די פאַמיליע וואַרשאַווסקי. גרויס אין איר צאָל, וועלכע האָט מיט דערפאַלג געקאָנט ארומנעמען אַ גאַנצן קבוץ יידן אין אַ שטעטל פון מדינת פּוילן; גרויס אין איר פאַמיליאַרן אויפשוונג, וואָס האָט זיך געצויגן זייט דורות וואַרשעווער יידישקייט און וועלכן די צייט און באַדינגונגען האָבן באַפעסטיקט און צעמענטירט ווי אַן אַלטן געשיכט־לעכן שלאָס פון מלכים און שרים; גרויס אין רייך אין יחידים־פּערזענ־לעכקייטן, וועלכע זיינען אין לויף פון יאָרן אויסגעוואַקסן צו וואַגיקע רודערערס אויף אַלע געביטן, ווו דאָס פּוילישע יידנטום איז געווען פאַר־טראָטן.

און כאָטש לייזער וואַרשאַווסקי, דער פאָטער פון דער פאַמיליע, האָט געלעבט אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, איז ער דאָך דורך אַלע זיינע פריינט און באַקאַנטע, שכנים און חברים געזאָלבט געוואָרן פאַרן יעקב אבינו פון גנאַינע גאַס, פאַרן יעקב פון אונדזערע טעג. ווייל פּונקט ווי יצחק׳ס און רבקה׳ס זון פון די חמשה־חומשי־תורה, איז ר׳ לייזער געווען דורך זיינע עלטערן־מאַגנאַטן אויסגעצערטלט און אויסגעפּיעשטשעט; ווייל פּונקט ווי יענער יעקב, האָט אויך לייזער וואַרשאַווסקי געשאָנקען זיין פאָלק דרייצן קינדער.

אמת טאַקע, יעקב אבינו האָט רעגירט איבער צוועלף זין און איין טאָכטער און ער, ר׳ לייזער האָט פאַרמאָגט בלויז ניין בנים און פיר

טעכטער; יענער האָט זיך פאַרבונדן מיט פיר פרויען און דער בלויז מיט צווײ, אָבער דערפאַר איז זיין אַנזען געווען אַזוי שטאַרק און אומבאַרירט, ווייל זיין משפחה־זוים, דער פאַמיליע־שטאַם האָט זיך געצויגן נאָך פון יענע טעג, ווען יידן האָבן געלעבט משותלח׳ס יאָרן און זייערע גופים זיינען אויסגעוואַקסן ווי דעמבעס, וואָס קיין שום געוויטער קאָן זיי נישט אומלייגן.

ר׳ לייזער איז געווען אַליין און אויך געשטאַמט פון אַלטע גערער חסידים. ער פלעגט נאָך צוערשט מיט זיין פאָטער און שפעטער, שוין אַלס יונגער בעלעבאָס, פאָרן צום שפת אמת זצ״ל, וו ער האָט אין זיך איינגע־זאַפּט די חסידישע זיטן, זייערע מנהגים, וועלכע האָבן ביי אים אָבער קיינמאָל נישט באַקומען דעם פאַנאַטישן ברען פון דער באַרימטער גערער הוי־בוי־גוואַרדיע.

אַ שיינער מענטש איז געווען ר׳ לייזער וואַרשאַווסקי. הויך געבויט, העכער פון זיין פאָטער און אַפילו פון זיינע מעכטיקע זין. זיין פנים האָט באַפּוצט אַ מיטל־גרויסע באָרד, וועלכע איז דורך אים זאָרגפעלטיק גע־פלעגט געוואָרן און אַלע פרייטיק, פאַרבאַרגענערהייט, האָט ער זי צוגע־שויערן מיט אַ ספּעציעל שערל, וואָס קיינער פון שטוב האָט עס נישט געטאָרט אָנרירן. די אויגן זיינע האָבן תמיד געפינקלט מיט אן אייגנאַרטיקן חן און האָבן באַוואָרפן ס׳געזיכט מיט שטראַלן פון נגידישער איינגעפונ־דעוועטקייט. זיין בויך האָט זיך בכלל נישט אַרויסגעזען, ווייל ר׳ לייזער האָט שטאַרק ליב געהאַט די ווייסל און יעדן באַגינען, אין די זומערדיקע און אַפילו הערבסט־טעג, פלעגט ער צו איר אַראָפּפאָרן מיטן טראַמוויי און אַרומשווימען אין אירע וואַסערן, ווי אַ אויסגעצייכנטער שווים־ספּאָרטלער. די הענט ביי ר׳ לייזערן זיינען געווען ווייסע, ווייכע, שמאָלע און לאַנגע — ווי ביי אַן אַריסטאָקראַט אָדער פירשט. דער מאַנטל מיטן פּליושענעם קראַגן, זיין לאַנגער ראָק, די הויזן און די שוואַרצע קאַמאַשן האָבן אַלעמאָל געבלאַנקט פון ציכטיקייט, דער שוואַרצער „מעלאַניק״ האָט אים צוגעגעבן אַן ערנסטקייט פון מאַגנאַטן־שטאַם.

נאָר אין די שבתים אָדער ימים־טובים, ווען ר׳ לייזער איז געגאַנגען אין גערער־שטיבל אַריין אויף פּטאַשע פיר, האָט ער אָנגעטאָן אַ זיידענע קאַפּאָטע און במקום דעם „מעלאַניק״, האָט זיין קאָפּ באַדעקט אַ פּויליש היטעלע פון אונטער וועלכן ס׳האָט אַרויסגעקוקט אַ סאַמעטן קאַפּל.

הויך, זויבער, שלאַנק, מיט אַ ליכטיק פּנים, אונטערן אָרעם אַ טלית־זעקל מיט אַ״י־מאָטיוון, אויסגענייטע פון גאָלדענע פעדים, האָט ר׳ לייזער

פּאַטריאַרכאַליש געשטעלט זיינע געווייגענע און געמאָסטענע טריט, וואָס האָבן אים אין אַ שבת׳דיקער הייליקייט אָוועקגעפירט צו זיין שטיבל, ווו ער האָט זיך אויסגעמישט מיט אַנדערע חסידים, וועלכע האָבן אים נישט געשפּאָרט קיין כבוד. בעת ר׳ לייזער איז געגאַנגען איבער דער גאַנצער גאַס, אין די שבתים, אין בגדים פון אַ נגיד און אַ חסיד גלייכצייטיק, האָבן די מויערן זיך פאַר אים געבוקט; יידענעס האָבן מורא געהאַט אויף אים גלייך צו קוקן, נאָר מיט גאַטפאַרכטיקע בליקן, האַלב איינגעבויגענע, האָבן זיי אים אָפּגעגעבן אַ האַרציקן „גוט שבת אייך ר׳ לייזער״; יידן פרומע און רייכע, גאַנץ געווייגלעכע בשר־ודם׳ס האָבן אויך נישט אַדורכגעלאָזט די געלעגנהייט אָפּצוגעבן אים דעם געהעריק־ברייטן „גוט שבת״; און די פּורמאַנעס און זייערע באַרופס־חברים פון דער אונטערוועלט האָבן פּשוט נישט געוואַגט צו דערנענטערן זיך צו ר׳ לייזערן, נאָר פון דער זייט אים באַגריסט, ווי אַ חסיד, וואָס דערלויבט זיך נישט אויף דער העזה צו זיין צו היימיש מיט זיין רבי׳ן.

ר׳ לייזערס געשטאַלט, זיין דערשיינען אויף דער גאַס און זיינע ווערטער האָבן געמאַכט ציטערן אונדזער געסל, זיינע איינוווינער; אַ ציטערניש, וואָס איז געקומען אַלס פּועל־יוצא פון גרויס רעספּעקט און ערע, מיט וועלכע מ׳האָט אים באַגעגנט פון אַלע זייטן.

און געווען איז ער אַן עושר נישט קיין אויפגעקומענער, נישט קיין געמאַכטער, נישט אזא, וואָס איז רייך געוואָרן אויף־יענעמס חשבון. לייזער וואַרשאַווסקי האָט נישט געפירט קיין געשעפטן, ער האָט נישט פאַרמאָגט קיין פאַבריקן, ער האָט אויך נישט געהאַט ליגן קיין געלד אין אויסלענדישע בענק. נאָך זיין פאָטער האָט ר׳ לייזער געירשנט אַכט קאַמיעניצעס, גרויסע, גיגאַנטישע הייזער, מיט נישט ווייניקער ווי צו הונדערט לאָקאַטאָרן אין יעדן, וועלכע האָבן גאָר בריות מפרנס געווען זיין גרויסע משפּחה. ווען מ׳וואָלט וואַרשאַווסקיס הייזער צוזאַמענגענומען, וואָלטן זיך האַנדוראַס אָדער לוקסענבורג געמעגט אָוועקרוקן פון זייער געאָגראַפישן געלעגער — אזוי גרויס און מעכטיק, אַזוי באַוווינט און אינדוסטריעל־אָנגעשטאָפּט זיינען זיי געווען. גנאַינע דריי, דזשיעלנע דריי, עלעקטאַראַלנע זיבעצן, קראָ־לעווסקע פינף־און־פערציק — אָט די פאַר בלויז, ווער ס׳האָט נאָר געקאָנט די הייזער, האָבן געגעבן אַ בילד פון ר׳ לייזערס רייכטום.

געוווינט האָבן ביי אים רייכע און אָרעמע, מיטלשטאַנד־מענטשן און אַזעלכע, וואָס זיינען דריי מאָל טעגלעך אויסגעגאַנגען פון הונגער. אָבער קיינער האָט נישט געדענקט, אַז ר׳ לייזער זאָל האָבן עמיצן אַרויסגעוואָרפן

פון דער דירה פאַר נישט באַצאָלן ס׳דירה־געלד, ווי דאָס האָבן געטאָן אַנדערע הייזער־באַזיצערס. ר׳ לייזערס לאָקאַטאָרן זיינען רויק געשלאָפן, ס׳האָט זיי נישט געמאַטערט ס׳געשפּענסט פון געפינען זיך אין אַ שיינעם, העלן טאָג אויפן ברוק מיט זייער מעבל, געשיר און קינדער. פּאַסירט האָבן ביי ר׳ לייזערן אַנדערע געשעענישן, וועלכע האָבן אים באַליבט געמאַכט ביי זיינע קוואַרטיראַנטן.

נישט זעלטן האָט געטראָפן, אַז עס איז צו אים מיט געוויין אַריינגעקומען אַ ייִדענע אָפּבעטן ס׳דירה־געלד:

— ר׳ לייזערשי קרוין, איר זענט דאָך פאַר אונדז אַן אב הרחמים, איר זאָלט דערפאַר טאַקע מאריך ימים ושנים זיין, וואָס זאָל איך טאָן, אַז מיין פאַרדינער האָט נישט קיין מזל. יאָך זאָל אַזוי לעבן צוזאַמען מיט מיינע קינדער ווי זייט צוויי וואָכן האָט ער מיר שוין גאָרנישט געברענגט אין שטוב אַריין. מיינע כפרות, געזונט און שטאַרק זאָלן זיי מיר זיין, מאַכן מיר לעכער אין קאָפּ פון הונגער; נו, זאָל איך מיך מיט אים דערפאַר גט׳ן? — אַז מיין טאַטע ע׳ה האָט צו מיר געטענה׳ט; גיטל דאָס איז דיין מאַן ביזן טויט אַריין. איר וועט דאָך וואַרטן מיטן חוב נאָך אַ וואָך און כ׳שווער אייך ביי מיין לעבן, ווי נאָך שבת באַקומט איר די גאַנצע סומע.

כאָטש ר׳ לייזער האָט גוט געקאַנט זיינע לאָקאַטאָרן, כאָטש ער איז געווען פעסט אין דער מיינונג, אַז עס וועט אַדורך איין וואָך, אַ צווייטע און אַפילו אַ דריטע און גיטל וועט אים נאָך אַלץ נישט רעגולירן דעם באַטרעף, האָט ער זיך דאָך גוטמוטיק צעלאַכט, איינגעשטילט ביי איר ס׳געוויין און אַריינגעשטופּט איר אין קעשענע פונעם פאַרשמוציקטן פאַרטוך אַ פּאָר זלאָטעס אויף עסן פאַר אירע „כפרות", וואָס צעלעכערן איר קאָפּ.

אויף אַזאַ אויפן האָט ר׳ לייזער רעגירט מיט זיין מדינה, מיט די אכט הייזער. צו אָרעמע איז ער געווען ווייך און גוטהאַרציק, צו פאַרמעגלעכע — שטרענג און קאַטעגאָריש.

אַ האַלבן פליגל פון ערשטן שטאָק אין פראָנט אויף גנאַזינע דריי האָט ר׳ לייזער פאַרנומען פאַר זיין וווינונג. געווען זיינען עס פיר גרויסע צימערן מיט אַ קיך און אַ לאַנגן קאָרידאָר. די צימערן זיינען געווען פאַרפולט מיט אַלט מעבל, וועלכעס האָט געשטאַמט נאָך פון זיינע עלטערן. ס׳איז אויף זיי געלעגן דער חותם פון יידישער טראַדיציאָנעלקייט, וואָס האָט שימערירט און געוואָרפן אַ ספּעציפיש־יידישן שיין אויף דער וווינונג פון ר׳

וואַרשאַווסקי. די ווענט זיינען געווען באַהאַנגען מיט כלערליי געמעלדן ווי: „דער ייִד דער אייביקער וואַנדערער", „מכירת יוסף", „שמשון און דלילה" און מיט פאַמיליע־פּאָרטרעטן פון ייִדעס, מומעס, פעטערס, קינדער און אייניקלעך. אינעם ווינקל פון ר' לייזערס צימער איז שטאַרק געשטאַנען אַ מאַהאָגאָניע ספרים־שאַנק, אַ באַגלעזערטע פון אַלע זייטן, וועלכע האָט געטראָגן אין זיך די גאַנצע ייִדישע תורה מיט אַלע אויף איר מפרשים. ר' לייזער האָט נישט געהערט צו די גרויסע יודעי־ספר. ער האָט ליב געהאַט תלמידי־חכמים, אָבער אַליין האָט ער זיך קנאַפּ וואָס פונאַנדער־געקליבן אין די דראַבנע אותיות פון זיינע ספרים. זיין ספרים־שאַנק האָט ער אָבער געליבט בתכלית האהבה און אָפּגעהיטן זי ווי אַ געטרייער שומר.

די וועש ביי ר' לייזערן איז שטוב און ס'געשיר האָט געשטאַמט פון קאַרלסבאַד אָדער פון מאַרינבאַד. דאָס פּסח'דיקע געפעס, וואָס ר' לייזער האָט ספּעציעל באַשטעלט ביי אַ באַקאַנטן ייִדישן קאַרלסבאַדער פּאָרצעלאַן־סוחר, האָט ווי אַ בלומען בוקעט באַפּוצט די נגידישע היים פונעם גרויסן גנאַינער גביר. יעדן זומער פלעגט ר' לייזער אַוועקפאָרן מיט זיין פרוי אויף צוויי חדשים אין די קאַרלסבאַדער אָדער מאַרינבאַדער הייל־קוואַלן, פונוואַנען ער איז צוריקגעקומען אַ מונטערער, און אָפּגעפרישטער, אַ פאַר־ריינגערטער. טראָץ דעם, וואָס ר' וואַרשאַווסקי האָט באַזיצט אַ שיינע, גרויסע, אין אַלע באַקוועמלעכקייטן איינגעאָרדנטע ווילע אין אָטוואָצק, האָט ער דאָך קיינמאָל נישט אויסגענוצט זיין וואַלדיקן־גוט פאַר זומער וווינונג. אים האָט געצויגן די ברייטע וועלט, דער גרויס־שטאָטישער פאַר־נעם, וועלכן ער האָט תמיד באַגעגנט אין די צוויי באַרימטע טשעכישע קור־אָרטשאַפן, און דעם גאַנצן אויסשטייער, די גאַנצע „וויפּראַווע", פאַר זיינע צוועלף קינדער, האָט ער טאַקע איינגעקויפט אין קאַרלסבאַד. זיין וווינונג, די וווינונג פונעם גערער חסיד פון דער פאַרצערטער גנאַינע גאַס, האָט געשמעקט און געבלאַנקט מיט וועלטלעכקייט, מיט קאַרלסבאַד, וואָס איז אין יענע צייטן געווען ברייט און ווייט באַקאַנט אינעם מאָדערנעם אייראָפּע.

ביי ר' לייזער וואַרשאַווסקי אין דער וווינונג האָבן זיך צוזאַמענגעטראָפן צוויי וועלטן, צוויי באַגריפן, צוויי מענטאַליטעטן: אייראָפּע מיט אַלע אירע לאַקנדיקע דערשיינונגען, און דער אַלטער ייִדיש־טראַדיציאָ־נעלער שטייגער, וועלכער האָט זיך מוטיק געווערט קעגן אָנגרייפנדיקן אייראָפּעיזם, וואָס האָט זיך אומרחמנות'דיק געוואָרפן אויף דעמלטדיקע ייִדישע הייזער.

דאַ זיינען געשטאַנען אין אַ פאַרביסענעם קאַמף ר׳ ליזערס „מעלאַניק״, וואָס האָט אַלץ עפּעס פאַרטראַכטן דאָס יידישע היטעלע מיטן קאַפּל, קעגן דער ספרים־שאַנק, וועלכע איז רויק און פאַרשטומט געשטאַנען אין ווינקל.

*

די דרייצן קינדער פון ר׳ לייזער וואַרשאַווסקי זיינען דערצויגן געוואָרן אין שטרענג־רעליגיעזן גייסט. אַפילו די פיר טעכטער האָבן געמוזט לערנען עברי ביי אַ רבי׳ן, בכדי זיי זאָלן „קאָנען אריינקוקן אין אַ סידור׳ל״.

אכט זין, אכט מעכטיקע טיגערן, פאַר וועלכע די גאַנצע גנאַינע גאַס האָט מורא געהאַט.

דער עלטסטער, עלע, איז געווען דער רוקסטער פון אַלע זיינע ברידער. דעם טאַטנס בקשה איז פאַר אים אַלעמאָל געווען אַ באַפעל. ער האָט נישט געהערט צו די גרויסע חכמים, אָבער אַלע פון דער סביבה האָבן אים געאַכטעט און געשעצט. נאָך זיין חתונה האָט ער פון ר׳ לייזערן באַקומען דאָס הויז דזשיעלנע דריי אַלס חתונה־געשאַנק. עלעס פרוי איז געווען פון דער נאַטור אויס אַ שלעכטע, וואָס האָט בשום אופן זיך נישט געקאָנט איינלעבן מיט די וואַרשאַווסקי׳ס. די נייע פאַמיליע־נעסט, וואָס עלע האָט אויפגעבויט, האָט זי, זיין פרוי, אַוועקגעטראָגן אויף אַן אַנדערן אָרט און אַזוי אַרום האָט זיך דער טייערער זון, דער בכור פון ר׳ לייזערן דערווייטערט פון זיין פאָטער, פון זיינע שוועסטער־ברידער, פון זיין היים. ר׳ לייזער האָט זייער פיל דערפון געליטן, זיין האַרץ האָט געשמערצט איבער זיין זונס פאַראַט.

משה וואַרשאַווסקי, ר׳ לייזערס צווייטער זון, איז געווען דער הפוך פון זיין עלטסטן ברודער. אָנגעשטאָפּט מיט וויסן און חכמה, מיט ברענענדיקער ליבע צום פאָטער, האָט משה, אפילו נאָך זיין חתונה מיט שרה׳לע אַבערמאַן, אַ טאָכטער פון אַ מיוחס׳דיקער וואַרשעווער משפחה, געהאַנגען ממש אָן זיינע עלטערן. זיין פרוי שרה, אַ קינדערלאָזע פערזאָן, האָט פאַרפולט איר אומגעבונג מיט הומאָר און געלעכטער און איז אַלעמאָל אַראָפּגעקומען צו איר שווער, וועלכער האָט זי אויפגענומען ווי אַ גוטן רוח, געזעסן ביי זיין טיש, געפילט זיך ווי ביי זיך אינדערהיים. ווען משה איז אַוועק אויפן עולם־האמת, אויסגעמאַטערט פון אַ קרעבס, איז שרה׳לע פאַרבליבן אין דער פאַמיליע ווי אַן אייגן קינד פון די וואַרשאַווסקיס.

ר׳ לייזערס דריטער זון, שאיע, האָט פאַרנומען דעם אויבן־אָן ביי זיין פאָטער. מיט אים האָבן אַלע פון דער משפחה שטאַלצירט. זיינע פינף קינדער האָבן פאַרנומען אָנגעזעענע ערטער אינעם יידיש־פוילישן לעבן. איינער אַ דאָקטער אין לאָדזש, דער צווייטער — אַן אָנגעזעענער סוחר אויף די נאַלעווקעס און דער דריטער — אַן אַדוואָקאַט, וואָס איז געווען אַן אָנפירנדיקע פערזענלעכקייט אין דער ציוניסטישער באַוועגונג. יאָרן לאַנג האָט ער געלייטעט מיטן צענטראַלן שקל־קאָמיטעט, געווען דעלעגאַט צו ציוניסטישע קאָנגרעסן און היינט געפינט ער זיך אין א״י, ווו ער באַשעפטיקט זיך מיט זיין אדוואָקאַטישן באַרוף.

די פינף אַנדערע זין — ברוך, יאָסל, איטשע, יאַנקל און יידל, האָבן געפירט אַ לעבן פון רייכע קינדער, קיינמאָל זיך מיט גאָרנישט באַשעפטיקט, געפאָרן אויף דאַטשעס, באַקוועם געוווינט, געווען אַנזעעענע מתפללים אין זייערע שולן. ס׳איז אַרויסגעקומען פון זיי אַ דור יידישע יוגנט, וועלכע איז דערצויגן געוואָרן אין גוטס און וואָס איז זיך צעוואַקסן ווי א בוים ביי אַ וואַסער־קוואַל. און דער וואַסער־קוואַל פון אַט דער גיגאַנטישער משפחה זיינען געווען די אַכט הייזער פון ר׳ לייזער וואַרשאַווסקי.

ר׳ לייזערס טעכטער האָבן געשמ׳ט פון זייער שיינקייט. אַלע האָבן זיי יונג התונה געהאַט. איינע איז אַוועק נאָך לאָדזש צו אַ דיוואַנען־פאַבריקאַנט. אַ צווייטע און אַ דריטע זיינען פאַרבליבן אין וואַרשע ביי רייכע מענער. די פערטע, די שענסטע אָבער נישט די קליגסטע פון די שוועסטערס, איז אויסגעגעבן געוואָרן צו אַ מאַרקינערי־פאַבריקאַנט אין בריסל, און איר רייכטום איז דערגאַנגען ביזן בעלגישן קעניג אַלבערט. מ׳האָט נאָכגעזאָגט, אַז דער בעלגישער הערשער האָט נישט איינמאַל געליען ביי רבקה׳לעס מאַן גרויסע סומעס געלד. שמעון אַלבערט, רבקה׳לעס מאַן, האָט געטרייסלט מיטן יידישן בעלגיע. אין בעלגיע האָט קורסירט אַ שפרוך: מיט בעלגיע רעגירן צוויי אַלבערטן — מיטן יידישן בעלגיע — שמעון אַלבערט און... מיטן אַנדערן בעלגיע דער צווייטער קעניג אַלבערט.

*

דער ערשטער וועלט־קריג האָט ברוטאַל צעשליידערט די פעסטע, שטאַלענע זיילן אויף וועלכע ס׳האָט זיך יאָרן־לאַנג אָנגעלענט די משפחה פון ר׳ לייזער וואַרשאַווסקי. ווי אַ געשענדעטער פון אַ פּאָגראָם ארון־קודש, אַזוי זיינען די שבעים איש פון ר׳ לייזערן אַרויסגעקומען פון דער מלחמה־זאַווערוכע, אויסגעבלאַסט, געלעמט, אויסגעמאָגערט ביזן ביין. אָפּגעריסן

און אָפּגעשליסן האָט זיך דער וואַרשאַווסקי־גוף געוואָרפן אין קאַנוולסיעס, וועלנדיק דערהאַלטן כאָטש ביים בעל־הבית־שן־שטאַנד אָט די סביבה, וועלכע האָט באַשיינערט און באַרייכערט דעם שבת־אחים־טיש פון דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט אינעם אַמאָליקן וואַרשע.

אָן עפּידעמישע קראַנקהייט האָט מורא׳דיק אָוועקגעריסן פון צווישן די לעבעדיקע די מוטער פון די וואַרשאַווסקי׳ס. ר׳ לייזער איז פאַרבליבן אַן אלמן, אַליין אָן אַ ראַטגעבערין, וועלכע האָט אים זייט דעם אָנהויב פון זייער צוזאַמענלעבן אונטערגעהאַלפן בעת די שווערסטע אַדורכלעבענישן און מאָמענטן. זי, די געטרייע פרוי און מוטער, איז דאָס געוועזן די נישט־געקרוינטע הערשערין אין דער פאַמיליע. זי, מיט איר גראָדן און זאַכלעכן שכל, מיט איר איינגעצוימטקייט און כאַראַקטער־פעסטקייט, האָט אויסגע־שפּרייט איר אויטאָריטעט און השפּעה אויף די קינדער מיט זייער בני־בית און אויפן מאַן, וועלכער האָט נאָר אָפיציעל דיריגירט מיטן גאַנג פון זייער אַנטוויקלונג און עקזיסטענץ. פון איר וויבערישן צימער זיינען געפלאָסן באַפעלן און עצות, מיט וועלכע ר׳ לייזער האָט אָן וויכוח איינגעשטימט און זיך קיינמאָל זיי נישט אַנטקעגנגעשטעלט. איצט — נאָך דער וויטיק־לעכער אבידה, איז ר׳ לייזער פאַרבליבן ווי אַ יתום, אזוי ראַטלאָז און אומבאַהאָלפן.

היפּשע פינאַנסיעלע שוועריקייטן, אַ פּראָדוקט פון קאָמפּליצירטע באַ־דינגונגען אין פייער־טעג, האָבן אים געצוואונגען צו פאַרקויפן זיינע הייזער, בלייבנדיק נאָר ביים הויז אויף גנאַינע דרײַ. די דעוואַלואַציע און געלד־אומטויש האָבן פאַרוואַנדלט זיין פאַרמעגן אין אַ הויפן פּאַפּירענע באַנקנאָטן. ר׳ לייזערס אַלקער האָבן אויסגעפּילט גרויסע קאָפּערס אין וועלכע ס׳זיינען רויק געלעגן אַרויסגעצויגענע פון אומלויף רובלס און מאַרקן. אַ טיפע מרה־שחורה, אַ נאָגנדיקע אנטוישונג, פאַרצווייפלטע טעג האָבן אַרומגע־נומען, ווי קלעשטשעס, דעם נגיד לייזער וואַרשאַווסקי, דעם נעכטיקן עושר, דעם ברייטהאַרציקן מאַגנאַט, וואָס איז עלנדיק אַליין פאַרבליבן מיט זיינע זאָרגן און צרות. די קינדער זיינען זיך צעפאָרן, יעדעס צו זיין באַשטימונג; די אייניקלעך זיינע און אור־אייניקלעך פון וואַרשע פלעגן שוין מער נישט לויפן יעדן טאָג צום רייכן זיידן נאָך צוקערלעך אָדער אַ פּאָר גראָשן אויף נאַשוואַרג.

ר׳ וואַרשאַווסקי האָט זיך דערנעענטערט צו די ששים. ער האָט זיך אָבער נאָך געריסן צום לעבן ווי אַ יונגער, ווי אין יענע צייטן, ווען זיין לעבנס־דראַנג האָט זיך אָנגעהויבן צו פאָרמירן. ער האָט איצט געוואָלט באַווייזן זיינע נאָכגייערס, אַז מען קאָן אים נאָך צו עפּעס געברויכן.

גאר פּלוצעם און אומגעריכט האָט ער צו־וויסן געגעבן זיינע קינדער, אַז ער האָט באַשלאָסן חתונה צו האָבן, אַז ער וויל נישט ליגן אויפן קאַרק פון זיינע קינדער, אַז ער שטרעבט זיינע לעצטע יאָרן צו פאַרברענגען אין רו און אָן עגמת־נפש.

טשאַרנע מאיראָוויטש, אַ טאָכטער פון אַ באַקאַנטן תלמיד־חכם פון סקוזשאַנע זעקס, אַ שיינהייט וועגן וועלכער די גאַנצע טווארדע־געגנט האָט גערעדט און וועלכע איז געווען דער ציל פון אַ רייע ליבעס־דערקלערונגען מצד די זין פון פירשט זאַמאָיסקי פונעם זאַקסישן גאָרטן און פון רייכע יידישע מענער, אָט די פרוי איז געגאַנגען מיט ר׳ לייזערן צו דער חופּה און איבערגעגעבן איר יונג לעבן און גורל אין זיינע הענט. ר׳ יאָסל מאָיע־ראָוויטש, טשאַרנעס פאָטער, האָט נישט געוואָלט צולאָזן צו זיך דעם געדאַנק וועגן אַן אַנדער שדוך פאַר זיין טאָכטער:

— ר׳ לייזער, אַן אָנגעזעענער וואַרשאָווער תושב, אַ ייד אַ נגיד, דאָס איז פאַר דיר ווי אויסגעחלומט, מיין טייער טשאַרנעלע. ס׳שאַדט גאָרנישט וואָס ער איז עלטער פון דיר מיט 37 יאָר, אָבער דערפאַר קומסטו אַריין אין אַ רייך הויז, אין אַ יידישער שטוב, וואָס שמ׳ט אומעטום.

די צווייטע פרוי פון ר׳ לייזער וואַרשאָווסקי וואָלט געקאָנט אַנגיין אַלס זיין יינגסטע טאָכטער.

און טשאַרנע האָט זיך נישט אָנטקעגנגעשטעלט איר טייערן טאַטן, וועמען זי האָט מער ליב געהאָט פון איר מאַן. טשאַרנע האָט חתונה געהאַט מיט ר׳ לייזערן, ווייל איר פאָטער האָט אַזוי פאַרלאַנגט, ווייל זי האָט געשטרעבט צו פאַרמינערן צער איר הייס־געליבטן פאָטער. נאָכדעם ווי ר׳ יאָסל איז פעסט געבליבן ביי זיין באַשלוס, איז דער יוגנט־גלאַנץ ביי טשאַרנע, איר הומאָר און לעבנס־פרייד גלייך פאַרשוווּנדן. קיינמאָל האָט זי נישט געקאָנט מסכים זיין מיטן פאַקט, אַז איר מאַן איז אַן אַלטער ייד, אַן אָפּגעלעבטער, אַ געזעגנדיקער זיך מיט דער וועלט, וועלכער איז נישט ביכולת צו פאַרשאַפן פרייד און נחת אַזאַ יונגער פרוי ווי זי, טשאַרנע. זי איז אַוועק פון איר שטוב צו ר׳ לייזערן מיט אַ האַרץ פול מיט גאַל, מיט אַ צעבראָכן געמיט, וואָס האָט זיך נישט אויסגעהיילט ביזן לעצטן מאָמענט פון איר לעבן.

ר׳ לייזערס קינדער האָבן אויפגענומען זייער צווייטע מוטער מיט רעזערוו. נאָך עטלעכע חדשים האָבן זיי זיך אָבער איבערצייגט, אַז טשאַרנע געהערט צו יענע מענטשן, וועלכע זיינען גרייט פאַר אַ צווייטן אַלץ צו

לייסטן און אָוועקצוגעבן פון זיך אפילו דאָס לעצטע העמד. מיט איר אויפ־פירונג, מיט איר באַלעבאַטעווען האָט זי זיי באַוויזן, אַז זי איז נישט גע־קומען צו זייער טאָטן, בכדי צו ירשענען נאָך אים דאָס לעצטע הויז. אַלע קליידער־, שמוק־, און צירונג־שטיק, וואָס זיינען פאַרבליבן נאָך ר׳ לייזערס ערשטע פרוי, האָט זי יושר׳דיק פאַרטיילט צווישן אַלע קינדער אַזוי, אַז ס׳האָט דערנאָך זיך געשאַפן צווישן זיי און איר אַ באַציונג, וואָס איז געווען פריי פון פאַרדאַכט און אומצוטרוי. די קינדער פון ר׳ לייזערס ערשטע פרוי זיינען צו איר צוגעשטאַנען ווי צו אַן אייגענער מאַמע און עטלעכע פון זיי האָבן זיך אַפילו נישט געשעמט צו זאָגן, אַז מיט איר גוטסקייט און געטריי־שאַפט שטייגט זי איבער זייער פאַרשטאָרבענע מוטער.

נישט בלויז ביי די קינדער האָט זיך טשאַרנע דערוואָרבן אַזא נאָמען. אויך די לאַקאַטאָרן פון גנאַינע דריי האָבן זי אַזוי שטאַרק ליב באַקומען, אַז זיי זיינען גרייט געווען אויסצודראַפּען די אויגן דעם, וואָס וואָלט גע־פּרוּווט מיט אַ שלעכט וואָרט צו באַרירן איר פּערזאָן.

ס׳איז זיך אַמאָל פאַרלאָפן אַ משונה׳דיק־טראַגישע פּאַסירונג ביי אַ באַקאַנטן חסיד: זיין אַכצן־יאָריקע טאָכטער האָט געבוירן אַן אומגעזעצלעך קינד. האָט עס טשאַרנע גענומען צו זיך, אויסבאַהאַלטן דאָס עופה׳לע, געהאָדעוועט עס אַ האַלב יאָר באַהאַלטענערהייט, בכדי די עלטערן זאָלן „נישט פאַרברענט ווערן פון חרפה״. נאָך נדבות איז מען געגאַנגען נאָר צו איר, ווייל איר האַנט איז געווען אָפן פאַר אַלע הילף־באַדערפטיקע. ווי אַ קראַנקער, ווי אַ הונגעריקער, ווי אַ לוויה אָדער שמחה — אומעטום האָט מען זי געטראָפן, אומעטום האָט זי מיט איר אָנקומען אַריינגעבראַכט ליכטי־קייט אין די אומעטיקע הערצער, טרייסט צו די קלאַגנדיקע און דאָפּלטע פרייד צו די בעלי־שמחות. פרוי טשאַרנע וואַרשאַווסקי האָט מיט שטאָלץ קאָנטינוירט די רומרייכע טראַדיציע פון איר מאַנ׳ס משפחה, מיט שטאָלץ, כאָטש איר לעבן איז געווען צעבראָכן אויף טויזנטער שטיקער.

טשאַרנע האָט געהאַט איין־און־איינציק קינד, אַ ייִנגל, וואָס איז איבער־געשטיגן מיט זיין שיינקייט זיין מוטער. ״אָס מוזיניקל, דער בן־זקונים, ר׳ לייזערס דריי‏צנטע קינד, איז אויסגעהאָדעוועט געוואָרן אין מילך און אין האָניק. די טאַטע־מאַמע האָבן מיט פריידיקע טרערן באַגלייט זיין וווקס. די משפחה וואַרשאַווסקי און אַנדערע משפחות פון דער גנאַינע גאַס האָבן אים צעקושט ס׳פּנים, די מאַמע איז גרייט געווען אָראָפּצונעמען פאַר אים „ס׳טעלערל פון הימל״. אָבער פּנחס וואַרשאַווסקי איז געקומען אויף דער וועלט, ווען שוואַרצע כמאַרעס האָבן באַדעקט דעם האָריזאָנט פון זיין משפחה.

צום סוף פון דער ערשטער מלחמה האָט ר׳ לייזער פּאַרקויפט אויך דאָס לעצטע הויז, צוליב חובות האָט ער געמוזט זיך ארויסציען פון זיין רחבות׳דיקער וווינונג אין פּראַנט און האָט פאַרנומען איין צימער אין זיין זון יאַנקל׳ס דירה. נישט איין שבת איז אדורך אן וויין אָדער אָן פיש אויפן טיש; דער „מעלאַניק״ האָט שוין מער נישט באַשיינט זיין גרייז־גרויען קאָפּ; די רייכע טאָכטער פון בריסל, רבקה׳לע אַלבערט, האָט אָנגעהויבן צו שיקן אַ מאָנאַטלעכן געהאַלט פאר איר אַלטיטשקן טאַטער. פונעם מיליאָנער לייזער וואַרשאַווסקי איז פאַרבליבן אן אַלטער ייד, ווענען קינדער האָבן אויסגעהאַלטן די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן. א געוועזענער מיליאָנער, וואָס איז פאַרבליבן א זכר פון אן אונטערגייענדיקן דור וואַרשעווער נגידים.

ר׳ לייזער וואַרשאַווסקי האָט שטאַרק געשמערצט איבערן אראָפּפאַל פון זיין מלכות. די איבער צען יאָרן פון ירידה, האָבן איבערגעלאָזט קרענק־לעכע שפורן אין זיין אָרגאַניזם און געזונט־צושטאַנד. אַ מאַטערנדיקע סקלע־ראָזע האָט זיך באַזעצט אין זיין מוח. און דער מלך פון דער גנאַינע גאָס איז דערגאַנגען צו די יאָרן, ווען קיין שום קליידער, ווען קיין שום נאָטיר־לעכע וואַרעמקייט האָבן שוין נישט באַוויזן אים צוריקצושטעלן אויף די פיס. עס האָבן זיך פאַרזאַמלט זיינע זין און טעכטער, אייניקלעך און אור־אייניקלעך, איידעמס און שנורן, קוזינען און קוזינקעס, זוכנדיק אן עצה פאַרן הויפט פון זייער משפּחה. און נישט געהאָלפן האָבן זייערע טראַכטע־נישן. צו זיבן־און־זיבעציק יאָרן האָט זיך ר׳ לייזער אויף אייביק צעשיידט מיטן עולם־הזה. נאָך דער שבעה זיינען זיך די קינדער צעפאָרן אין זייערע היימען און אינעם צימערל פון זיין גסיסה איז פאַרבליבן טשאַרנע מיט איר זון פנחס. זיי זיינען פאַרבליבן אין אַ זייט פונעם לעבן. רבקה׳לע אַלבערט האָט אויפגעהערט צו שיקן חודש־געלד. טשאַרנע איז געוואָרן פאַרשוואַרצט פון האַרעוואַניע. איר איינציקער ציל, איר הייליקסטער באַגער, איר גאַנצער לעבנס־זין איז געווען פנחס, אין וועמען זי האָט אריינגעלייגט איר נשמה און האַרץ. טשאַרנעס נישט דערעסענע טעג, אירע נישט דערשלאָפענע נעכט, אָפּגייענדיקע מיט ארבעט און שווייס, האָבן דערצויגן איר זון, געגעבן אים בילדונג אין וואַרשעווער ראַבינער־סעמינאַר „תחכמוני״ און שליסלעך אַרויפגעבראַכט אים אויפן וועג פון זעלבסטשטענדיקייט. די איינציקע נחמה אירע איז געווען פנחס, צוליב וועמען זי האָט צונישט געמאַכט פיל שדוכים, וואָס מ׳האָט איר פאַרגעלייגט.

דער צווייטער וועלט־קריג, די היטלעריסטישע שחיטה האָט דערשלאָגן די וואַרשאַווסקיס. ר׳ לייזערס קינדער פון וואַרשע און לאָדזש זיינען אויס־

געגאַנגען פון הונגער אָדער פאַרברענט געוואָרן אין די פייערן פון טרעב־לינקע. זייער משפחה־פיליאַלע אין בריטל איז געוואָרן דעצימירט און פאַר־בליבן זיינען דאָרט נאָר איינציקע צווייגן. טשאַרנע איז דערוואָרגן געוואָרן אין צוג, וואָס האָט זי מיט אַנדערע טויזנטער יידן געפירט פון וואַרשעווער געטאָ נאָך טרעבלינקע.

און פנחס לעבט ערגעץ ווו אין דייטשלאַנד, אין אַ לאַגער, און פאַר־שרייבט די געשיכטע פון זיין פאַרשניטענער משפחה.

יוקל גנב

יוקל גנב איז נישט געווען קיין ריכטיקער מאַרוויכער פון באַרוף. אָט דעם צווייטן נאָמען זיינעם, דעם פסעוודאָנים, האָבן אים בגראַנדע צוגעטשעפּעט זיינע שונאים, זיינע קעגנער, וועלכע האָבן אים געוואָלט שאַפן אַ שלעכטן שם, בכדי די גנאַינע סוחרים זאָלן נישט דינגען זיינע וועגענער אויף „יאַזדעס‟. זיינע נאָענטע פלעגן דערציילן, אַז נאָך אין דעם מאַמעס בויך האָט ער אַזוי אַראָמגעוואָיעוועט, ווי ער וואָלט דאָרטן שוין געפורמאַנעוועט, ווי ער וואָלט אָנגעטריבן מיט די הויכע, לייבישע קאַשטאַנעס פון זיין פאָטער, וועלכע האָבן געשמט איבערן גאַנצן „אייזערנעם‟ פערטל. זיין זיידע, כאָטש אַ ייד מיט באָרד און פאות, איז געווען אַ פורמאַן, וועמענס שטאַלענע דלאָניעס האָבן נישט איין „קאָנקורענט‟ באַלייגט מיט שמערצלעכע קלעפּ. און יוקלס פאָטער איז שוין אַריין אין פורמאַנישן שטאַם מיט אַלע זיינע אברים און קודם כל מיט דער באָרד און פאות, וועלכע ער האָט גלייך אָפּגעשוירן ווי נאָר ער האָט זיך צום ערשטן מאָל, גאַנץ אָפּיציעל און מיט גאווה, אַרויפגעזעצט אויף דער פלאַטפאָרמע, ווען זייענדיק נאָך אַ יינגל האָט ער געמוזט פאַרטרעטן זיין קראַנקן פאָטער.

מיט דער צייט און צוליב פאַרשיידענע אומשטענדן האָט זיך יוקלס אויסערלעכער אויסזען גאָר שטאַרק פאַרענדערט. געוואָרן איז ער אַ „גאָלעבראָדניק‟, וועלכער האָט ראַדיקאַל פאַרענדיקט מיט די „קאָפּאָטענע‟ צייטן פון זיין משפחה. אַזוי יוקל, ווי אויך זיין ברודער נחמן, וועלכער האָט זיך אַוועקגעצויגן אויף דער סמאָטשע גאַס און דאָרט אויפגעמאַכט אַ פריילעך הייזל, האָבן זיי פון זיך אַראָפּגעוואָרפן די לאַנגע, שוואַרצע קאַפּאָטעס, די פוילישע היטעלעך און אָנגעטאָן זיך ווי מ׳ענטשן — אין מאַטשעיעווקעס, אין קורצע מאַרינאַרקעס, שטוטשקאָווע הויזן און ברוינע, גלאַנציקע קאַ־

מאָשן. יוקל און נחמן האָבן אַוועקגעפירט זייער משפחה אויף נייע, גוייִשע, פרעמדע שליאַכן. די אַנדערע מיטגלידער פון זייער פאַמיליע האָבן זיך אַנטקעגנגעשטעלט מיט טרערן און ווערטער, די רעפאָרמאַטאָרישע טענדענצן פון די צוויי „תכשיטים", אָבער העלפן זיך און קעגנווירקן דעם דאָזיקן גאַנג האָבן זיי געהאַט צו ווייניק „פּאָרע", ווייל ווי נאָר זיי האָבן אָנגעהויבן צו מוסרן יוקלען און נחמנ'ען, האָט זיך גלייך אויף זיי א שאָט געטאָן אַ בינטל מיט געריישערטע קללות:

— בליאַדסקע נשמות, א רוח זאָל אין אייער טאַטנס־טאַטן אַריין, איר ווילט ס'זאָל פון אונדז אזוי שטינקען ווי פון אייך. קיין קברנים אָדער שמשים ווילן מיר דאָך נישט ווערן און די פערד ווען זיך זיכער נישט באַליידיקן אויף אונדזער „קורצקייט". און שליסלעך, פאַרמאַכט אייערע פּיסקעס, אויב נישט וועט באַלד אַ דונער אריין אין אייערע ציין.

און ווייל די פאַמיליע האָט זיך שטאַרק געשראָקן פאַר א דונער, מחמת זייערס א פעטער איז טאַקע געהרגעט געוואָרן פון אַ דונער, ווען ער האָט זיך געבאָדן בעת אַן ערב־רעגן אין דער ווייסל, האָבן זיי אויפגעהערט איינ־צוטענה'ן מיט יוקלען און נחמנ'ען און אזוי איז עס שוין פאַרבליבן אויך אויף ווייטער, אויך יוקלס קינדער האָבן מער נישט געטראָגן קיין לאַנגע בגדים און ס'איז אויסגעוואַקסן ביי זיי א דור, וואָס האָט לגמרי פאַרלוירן דעם פרצוף פונעם אור־זיידן.

יוקל גנב איז נישט געווען קיין גרויסער גבור. אַ פּנים האָט ער געהאַט אַ דינס, צוויי גרויסע, קעלבערנע אויגן, א שפּיציקע נאָז, קורץ־געשוירענע האָר — און מיט דעם אַלעם האָט זיך גאָר וואַזשנע געפרייט דער שטיפערישער גאָרגל זיינער, וואָס איז ווויל־יונגעריש ארומגעלאָפן איבערן האַלדז, שרעקנדיק און גלייכצייטיק שפּאָטנדיק פון די קינדער פון אונדזער הויף. זיין גאַנג איז געווען א לאַנגזאַמער, אַן אויסגעמאָסטענער מיט מילימעט־רישער פּינקטלעכקייט. ער האָט ממש געציילט יעדן טראָט זיינעם און גענוי אויסגעמיטן די שאַרפע קיזל־שטיינער, וואָס האָבן טייל־ווייז באַדעקט דעם קרום־געפלאַסטערטן הויף גנאָינע נומער דריי.

די קינדער פון גנאָינע דריי האָבן אויסגעמיטן יוקלען, ווייל ער האָט פיינט געהאַט זייערע שפּילערייען, זייערע הילכיקע געלעכטערס און דאָס ארומיאָגן זיך פון דער קינדערשער אָרעמקייט. „דערשטיקט האָט איר גע־דאַרפט ווערן צו זיבן חדשים" — איז געווען די ברכה וואָס יוקל גנב האָט אַלעמאָל געשיקט צו די וואָיוועדיקע קינדער. אויך די עלטערע האָבן זיך פאַר אים פאַניש געשראָקן. זיי האָבן נישט געהאַט קיין חשק אריינצו־

פאַלן אין זיין מויל אריין און דעריבער זיינען זיי נאָך שנעלער ווי פון זיין „פּיסק״ אַוועקגעלאָפן פון זיינע הענט, די אויסגעדאַרטע, ביינִיקע הענט, וועלכע האָבן אָבער ביז בלוט געשלאָגן די, אויף וועמען זיי האָבן זיך פאַר־מאָסטן. יוקל גנב איז געווען דאָס געשפּענסט, די קללה פון דער גאַנצע גאַס, פונעם הויף נומער דריי, פון זיין אייגענער שטוב אויפן ערשטן שטאָק איבער די קעלערן פון הערינג. וויפל מאָל איז זיינס אַ זון אַראָפּגעלאָפן פון שטוב מיט אַן אויפגעהאַקטן קאָפּ און ס׳בלוט האָט פון אים גערונען ווי פון אַ פאַרוווּנדערטער חיה; וויפל מאָל זיינען יוקלס זין אַדורכגעשלאָפן די נעכט אויפן הויף, אין אַ קעלער אָדער אויף אַ פּלאַטפאָרמע אונטערן פרייעם הימל, ווייל דער טאַטע האָט זיי נישט אריינגעלאָזט אין שטוב אַריין; וויפל מאָל זיינען זיינע טעכטער געזעסן אין הויז אויף די שטיגן אין בלויזע העמדער, ווייל יוקל האָט זיי נישט דערלויבט גיין דאָרט, וווּהין ס׳האָט געצויגן זייערע הערצער; וויפל מאָל האָט זיין ווייב פאַרשאָלטן די מינוט, וואָס זי איז מיט אים געגאַנגען צו דער חופה? —

יוקל איז ווי געבוירן געוואָרן אַנצוטאָן צרות פרעמדע און אייגענע, שונאים און פריינט. און ביי דעם אַלעם איז ער פון דער נאַטור אויס נישט געווען קיין שלעכטער. אין זיין אינגעווייד האָט אַרומגעבלאָנקעט אַ מלאך־טוב, וועלכער איז אָבער דויערנדיק געשטיקט געוואָרן דורך דער קראַנק־הייט, וואָס האָט לאַנגע יאָרן געמאַטערט יוקלס גוף.

יוקל גנב איז געווען אַ שווינדזוכטיקער, אַ סוכאָטניק. די קראַנקהייט זיינע האָט זיך מעכטיק אויסגעשפּרייט אויף זיין געזיכט, וועלכעס האָט אין לויף פון יאָרן באַקומען שטריכן פון אַ שמערצלעך־ליידנדיקן מענטש. תמיד האָט ער געהוסט מיט אַ טרוקענעם, טעמפּן און סווישטשענדיקן קול, וועמענס עכאָ האָט געלעכערט די אויערן פון די דורכגייערס אָדער שכנים. זיין שטימע איז געווען אַ פאַרזשאַווערטע, אַ הייזעריקע, זיינע אויגן — פאַרלאָפענע מיט בלוט און די הויט אויפן קערפּער האָט שימערירט מיט בלעטער־געלקייט, וואָס זאָגט אָן דעם סוף קיום פון לעבן. אפילו אין די זומערדיקע טעג האָט ער געטראָגן אַ מאַנטל, אַ לייכטן מאַנטל, מורא־האָבנ־דיק פאַרן גרינגסטן ווינטל. ווינטער־צייט האָט מען אים כמעט ווי נישט געזען אויף דער גאַס. פון זיין פענצטער אויפן ערשטן שטאָק האָט ער באַטראַכט דעם הויף, אָבסערווירט די האַנדלס־טראַנזאַקציעס פון די הע־רינג־ אָדער געשיר־סוחרים און קאָנטראָלירט זיין אונטערנעמונג, די פורן און די פערד, וואָס האָבן געשפּייזט זיין הויז־געזינד.

*

יוקל גנב האָט גרויסמוטיק געקיניגט אין דער גנאַינער פּורמאַנעס־משפּחה. קודם כל האָבן זיינע עלטערן און זיידעס, די הארן פון אַלע „סטאַ־ציע״־פלאַטפאָרמעס, אים איבערגעגעבן בירושה די קרוין פון זייער ממשלה. די אַנדערע פורמאַנעס האָבן דערפון זייער גוט געוווסט. זיי האָבן זיך טאַקע באַמיט טריי אָפּצוהיטן די הייליקע פאַר זיי צוואה פון די, וועמען זיי האָבן אַזוי שטאַרק געשעצט און געאַכטעט, אפילו ליב געהאַט. און הגם יוקל האָט זיי אָנגעטאָן ביטערע צרות, האָבן זיי אויסגעמיטן יעדן סכסוך מיט אים, וועלנדיק איינהאַלטן די רומרייכע פורמאַנישע טראַדיציע פון די אַמאַליקע צייטן. צווייטנס, זיינען ביי יוקלס זייט טריי־דינעריש געשטאַנען זיינע דריי זין, זיין לייב־גוואַרדיע, וועלכע האָבן זיך הפקר׳דיק באַצויגן צו אַלע, וואָס האָבן נישט אָנגעהערט צו זייער פאַמיליע. אַ חוץ די דריי בנים, האָט יוקל אויסגעקאָוועט פאַר זיך, און טאַקע נאָר פאַר זיך, פיר משרתים, וועלכע זיינען צו יעדער מינוט געווען גרייט צו שפּרינגען אין פייער אריין אויפן באַפעל פון זייער באַלעבאָס. איינער פון זיי, אַ שגץ, אַן אמתער פּאַליאַק, וואָס האָט גערעדט יידיש ווי אַ ייד, אריינמישנדיק כלערליי העברעישע אויסדרוקן ווי „פּטור ווערן״, „שמירה״, „רבונו של עולם״, „אַ לקח״, ער, יאַשיו משומד, ווי מ׳האָט אים גערופן, איז דאָס געווען דער ראש פון יוקלס גוואַרדיע. אים האָט דער באַלעבאָס אָנפאַרטרויט אַלע וויכטיקע „יאַזדעס״, אים האָט יוקל געגלויבט ווי זיך אַליין. פאַר דער אַ טאַקע חברותתה האָבן די פורמאַנעס פון דער גנאַינער „סטאַציע״ געציטערט, גע־שוויגן ווען זיי האָבן געשריען, ווערנדיק אויפגעצוווּנגען „צו האַלטן די צונג אין קלאַזעט״ — אין מויל הייסט עס.

אויפן צווייטן הויף פון גנאַינע דריי האָט אַלעמאָל געשטונקען מיט פערדיש אָפּפאַלעכץ, מיט היי און האָבער, מיט סמאָלע און אַנדערע שמירעכ־צער צו וועגענער. דאָס האָט יוקלס אונטערנעמונג געלייגט איר חותם אויפן לעבן פון די פאַרפינצטערטע לאָקאַטאָרן פון יענעם אומגליקלעכן ווינקל. די שטאַלן, וואָס האָבן זיך געצויגן אויף דער גאַנצער לענג פונעם איין־שטאָקיקן מויער, האָבן אין זיך אריינגענומען די פינף פערד פון יוקלס פורמאַנישן געשעפט. די פיר וועגענער און די איינציקע בת־יחידה, די דראַזשקע, זיינען געשטאַנען אויפן הויף, שטערנדיק דעם אַלגעמיינעם פאַרקער. נישט איינמאָל האָבן די לאָקאַטאָרן, וועלנדיק ארויפגיין צו זיך אין שטוב אריין, געמוזט צוערשט שפּרינגען איבער יוקלס וועגענער, וואָס האָבן פאַרנומען דעם גאַנצן הויף, און עו׳שט דאָן, נאָך דעם ווי זיי האָבן צעריסן אַ פּאָר הויזן אָדער אַ קליידל. האָבן זיי געהאַט אַ פרייעם וועג צו די אייגענע ד׳ אמות. און הגם זיי האָבן שוין כמה וכמה מאָל אינטערוועני רט

ביי ר׳ לייזער וואַרשאַווסקי, דעם באַלעבאָס פון הויז, ער זאָל אויסבעטן ביי יוקלען אביסל רחמים, זיינע זין זאָלן אַוועקשטעלן די וועגענער ביי דער וואַנט, האַרט ביי דער מויער, האָבן דאָך זייערע און ר׳ לייזערס בקשות ווייניק וואָס געהאָלפן, ווייל יוקלס חברה־לייט האָבן „געפיפן אויף דער גאַנצער וועלט״, זיי האָבן געטאָן דאָס וואָס זיי איז געפעלן געוואָרן „און טוט מיר עפּעס״. האָבן זיי גּעליטן, די לאָקאַטאָרן, און באַשלאָסן אויף להבא בעסער צו שווייגן. צו וואָס איינרייסן מיט יוקלען און מיט זיינע שמאַ־דאַלניקעס ? —

דער גאַנצער צווייטער הויף פון גנאַינע דריי האָט פּאַקטיש געהערט צו יוקלען, טראָץ דעם, וואָס דירה־געלד האָט ער שוין נישט באַצאָלט ווי לאַנג ער געדענקט נאָר. וואָס זיין האַרץ האָט געגלוסט האָט ער דאָרט גע־טאָן, אויף וועלכן לאָקאַטאָר ער האָט געוואָרפן אַן אומחן — דעם האָט ער שיקאַנירט, פאַרפינצטערט זיין שוין איבערגענוג פאַרשוואַרצט לעבן. אַ גאַנצן טאָג האָבן יוקלס משרתים גערייניקט די שטאַלן, אַרויסגעוואָרפן פון אינעווייניק גאַנצע קופּעס פערדיש מיסט, וואָס האָט פאַרפלייצט דעם הויף מיט אַ בייסיקן אַמאָניאַק־גערוך, זיי האָבן פאַראַכטן די טירן און דערביי געטראַסקעט מיט שווערע האַמערס, זיי האָבן געוואַשן די אַרטשיקעס און ס׳געשפאַן, וואָס האָט יעדן דריטן טאָג זיך אויסגערוט פון דער שווערער אַרבעט. פאַרנאַכט, ווען די פּלאַטפאָרמעס זיינען צוריקגעקומען פון זייער טעגלעכער האַרעוואַניע, האָט זיך אָנגעהויבן פאַר די לאָקאַטאָרן די צווייטע סדרה שיקאַנעס. די זין און די משרתים האָבן צוגעגרייט פאַשע פאַר די פערד, קאַוואַלעס האָבן רעפּערירט רעדער, צוגעקלאַפּט נייע האַצלעס צו די פאַדקעוועס; צעבריקעוועטע פערד, צעווילדעוועטע פון דער פריי־הייטס־פרייד, האָבן שעלמיש געיאָגט קינדער און עלטערע, אָנגעטאָן שאָדנס, אויסגעקלאַפּט שויבן, אַריינגעריסן זיך אין די קו־שטאַלן פון ר׳ יחיאל מלעטשאַזש, וואָס זיינען געלעגן אויף דער לינקער זייט הויף.

מחוץ די פערד האָט יוקל אין זיינע שטאַלן געהאָדעוועט אויך אַ דריי צענדליק טויבן. די דאָזיקע באַשעפטיקונג האָט אויסשליסלעך געהערט צו אים. זי איז געווען דאָס איינציקע פאַרגעניגן, דער איינציקער פריידיקער אָפּשניט אין זיין צעשטערט לעבן. קיין שום מענטשלעך ווען, אפילו נישט דער יינגסטער זון זיינער, וועמען ער האָט פון צייט־צו־צייט אַוועקגעלייגט אַ קוש אויף דער באַק און דערביי באַטרערט זיינע אויגן פון פאַטערלעכער דערקוויקונג, אפילו „זיין אויג אין קאָפּ״, האָט נישט געטאָרט זיך דערוואַגן אויף דער חוצפּה און אָנרירן כאָטש מיט אַ קליין פינגערל יוקל גנב׳ס

שטאָלץ, די טויבן. ער אַליין האָט זיי געקאָרמעט, אַריינגעשאָטן אין דער שיסל אַרבעס און היאַש, אָנגעפילט דעם טאָפּ מיט וואַסער, אויסגערייניקט די שטייג און שעה׳ן־לאַנג זיך צוגעקוקט וויאַזוי די „פּאַטשטאַוועס״, די „שיוועקעס״ האָבן זיך „געפּאָרט״ — וויאַזוי זיינע טויבן־מענער האָבן זיך מיט גרילערייַ געוואָרפן אויף די שלאַנקע „ווייבער״. דעמלט, אין יענע דערהויבענע פּאָר אים מאָמענטן, איז יוקל גנב צוריקגעלאָפן מיט די געדאַנקען צו זיינע קינדער־יאָרן, ווען ער איז נאָך געזונט געווען, ווען ער האָט „איבערגעקערט אַ וועלט״, ווען זיינע פיס האָבן געקלעטערט איבער פרעמדע דעכער אין געיעג און גנבה נאָך פרעמדע טויבן. יוקל איז געווען אַן אַלטער טויבן־גנב און דערפון טאַקע האָט זיך געגומען זיין צו־נאָמען. ער האָט אָבער פיינט געהאַט, אַז אַ „שונא׳כ״ אַרמיי האָט אים באַראַבעוועט פון אַ „שטיק״. צוויי מאָל אין טאָג פלעגט ער אַרויסלאָזן זיינע טויבן אויף אַ שפּאַציר און דערמוטיקן זיי צום פליען מיט אַ לאַנגן שטעקן, וואָס איז געווען פאַרענדיקט מיט אַ שמאַלער, שוואַרצער שמאַטע. ווען די טויבן האָבן זיך אומגעקערט פונעם שפּאַציר, איז יוקל צו זיי אַריין אין דער שטייג, יעדע איינע פון זיי גוט באַטראַכט צי ס׳האָט איר חלילה גאָרנישט פּאַסירט און דערנאָך געציילט, עטלעכע מאָל זיי נאָכגעציילט צי קיינער פון זיינע „בריליאַנטן״ איז נישט אַוועקגעקומען. האָט אַמאָל פּאַסירט, אַז אַ פרעמדע סטאַדע האָט פאַרכאַפּט יוקלס אַ טויב, איז ער אַרומגעלאָפן ווי אַן אומגליקלעכער, ווי אַ פּאַריטומטער, ביז ער האָט אויסגעפונען דעם אַדרעס פון דער רויבעריש׳ער סטאַדע. גרויסע צרות האָט זיך יוקל אָנגעליטן פונעם טויבן־האַר אויף גזשיבאַווסקע אַכט, וועלכער האָט כמעט יעדן טאָג געפאַנגען זיינס אַ „פּאַטשטאַווע״. טיילמאָל האָבן קלעפּ און פּעטש דעצידירט וועגן דער גערעכטיקייט פון די ביידע טויבן־קאָנקורענטן.

אין איינעם אַ זומער־טאָג, האָט אַ יונגער טויבן־יאַגער פון דער קראָכמאַלנע גאַס פאַרכאַפּט יוקלס אַ טויב. יוקל איז גלייך צו אים אַוועק. מ׳האָט זיך דאָרט לאַנג געדונגען, געקריגט, געזידלט מיט די ערגסטע און שמוציקסטע אויסדרוקן, אָבער דער יונגער טויבן־אייגנטימער איז פאַרבליבן טריי די אָנגענומענע געזעצן און בשום אופן נישט געוואָלט אָפּגעבן יוקלען זיין פאַרלוירענע און לויטן „קאָדעקס״ פאַרשפּילטע טויב. אין יוקלען האָט אויפגעקאָכט די לעצטע דאָזע בלוט, וואָס איז נאָך פאַרבליבן אין זיין שווינדזוכטיקן קערפּער. ער האָט נישט אויסגעהאַלטן דעם שווערן פאַרלוסט. דער טרויער האָט איבן אַרויסגעבראָגנט פון דער גלייכגעוויכט. יוקל האָט זיין יונגן קאָנקורענט דערוואָרגן צום טויט. ער איז אַהיים־געקומען אַ דערשראָקענער, אַ טויט־בלאַסער און זיך אויסבאַהאַלטן

אויף גנאַינע דריי פאַר דער פּאָליציי, וואָס האָט אים גלייך אָנגעהויבן צו זוכן. נאָך צוויי טעג פון אויסבאַהאַלטן זיך, האָבן זיינע זין ארויפגעטראָגן אין שטוב אַריין דעם טויטן גוף פון זייער פאָטער. יוקל האָט נישט אויס־געהאַלטן דעם חטא און איז באַהעלטעניש פאַרשטאַרבן פון א האַרץ־שלאַג. זיין לויה האָט זיך אַדורכגעשאַרט דורך דער גנאַינע גאַס אומגעזעענער־הייט. קיין שום מענטש, אויסער די אייגענע, האָט יוקלען נישט באַגלייט צו זיין אייביקער רו, צום פּראַגער בית־עולם, ווו מ׳האָט אים קובר געווען אין דער אַליי פון זיינע שטאָם־ברידער. יוקלס נאָמען איז פאַרבליבן אויף דער גנאַינע גאָס ווי אַ קללה, ווי אַ וואַרענונג, מיט וועלכער עלטערן האָבן געשראָקן זייערע קינדער.

*

יוקל גנב האָט פאַריתומט אַ פרוי און פינף קינדער — צוויי מיידלעך — ברײַנע און טויבע; און דריי זין — לייבוניו, איטשע און בעבעק.

נאָכן טויט פון איר מאַן, האָט רבקה, יוקלס פרוי, געדונגען אַ שטענדער אין יאַנאַשעס הויף, ווו זי האָט פאַרקויפט חלות, זעמל, קיכלעך און צוקער־לעקעך. זי האָט זיך לגמרי אָפּגעטיילט פון אירע קינדער, וועלכע זי האָט טאַקע זייער ליב געהאַט, אָבער אין וועמענס געשעפטן זי האָט זיך נישט געטאָרט אריינמישן. זי איז פאַרבליבן עלנט ווי א פאַרוואָרפענער שטיין, אַליין מיט איר פאַרביטערט לעבן הגם זי האָט אויך ווייטער צוזאַמען גע־וווינט מיט אירע קינדער אויפן ערשטן שטאָק פונעם הויף גנאַינע דריי. רבקה האָט נישט געוואָלט אָנקומען צו אירע קינדער, צו אירע שלעכטע און אויסגעלאָסענע קינדער, דעריבער איז זי אויף די אלטע יאָרן אַוועק איבער אַ נייעם, שווערן וועג. זיי, די קינדער, האָבן זי געמאַטערט, גע־שלאָגן, געצויגן פון איר געלד און געצאַפּט איר בלוט; און זי, די מאַמע זייערע, האָט זיי געקאָרמעט מיט קיכלעך, געצאָלט זייערע חובות אין שענקן און באַגאָסן זיך מיט טרערן פון פרייד, ווען זיי פלעגן קומען צו איר אויף באַזוך אין יאַנאַשעס הויף. מיט צעהאַרעוועטע דלאָניעס פלעגט זי ארומנעמען זייערע צעאַקערטע פון מעסער־שטעך פּנים׳ער, באַלייגן זייערע באַקן מיט אירע הייסע, מאַמעשע ליפּן און וויינען, קלאָגן ווי אויף קבר־אבות פון איר אומפאַרגעסלעכן מאַן. און זיי, אירע זין, פלעגן אין אַזעלכע מאָמענטן שטיין ווי פיר־קאַנטיקע קלעצער, בייסן און אַראָפּ־שלינגען שטיקער קוכנס און ארויסוואַרפן דורך די ליפּן אָפּגעהאַקטע זאָצן:

— מאמע, הייבסט שוין ווידער אָן. כ׳גיי באַלד אַוועק. האָסט זיך שוין צעפּישט מיט די אויגן ? —

*

די עלטערע טאָכטער ברײנע, איז געווען ביז גאָר באַליבט דורך אַלע שכנים און באַקאַנטע פון זייער שטוב. זי איז דאָס געווען די, וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער הויז־ווירטשאַפט פון אָט דער אומנאָרמאַל־עקזיס־טירנדיקער משפחה; זי האָט פאַר זיי אַלעמען געקאָכט עסן, געוואַשן זייער שמוציקע וועש, געצערעוועט זייערע זאָקן און שקאַרפּעטן, אָפּגעהיטן די צימערן און געפּוצט ס׳מעבל. ווען מען איז אַרײַנגעקומען אין דער וווינונג פון יוקל גנב, האָט פונעם דאָרטיקן גאַנצן אַרום אַראָפּגעקוקט באַלעבאַ־טישקייט, ס׳האָט געבלאַנקט פון זויבערקייט אין יעדן ווינקעלע און אויף אַלע מעבל־שטיק זײַנען געלעגן שפּורן פון יסודות׳דיקער פאַמיליאַרישקייט, וואָס איז מיט יאָרן צוריק געווען דער הויפּט־מחותן אין דעם דאָזיקן קרייז מענטשן.

פאַר ברײנען האָבן אפילו אירע הפקר׳דיקע ברידער געהאַט דרך־ארץ און זי פיל מער געאַכטעט ווי דער מאַמען און ווי מיט יאָרן צוריק דעם טאַטן. ברײנע האָט זיך פאַרשריבן אין דער ביבליאָטעק „פאַנטעאָן״, אויף טוואַרדע גאַס און געלייענט זייער אַ סך ביכער. אין די אָוונטן, ווען איר יינגערע שוועסטער האָט זיך אַרומגעשלעפּט מיט יונגען, אָדער ווען אירע ברידער האָבן געשיכורט אין די קנאַיפּעס, איז ברײנע געזעסן אין דער אויפגערוימטער קיך אײַנגעבויגן איבער אַ בוך און געשלונגען פּוילישע און יידישע ביכער. זי איז געווען פרײַנטלעך צו יעדן איינעם, געגריסט העפלעך צו אַלע שכנים, פאַרהאַלטן זיך תמיד רויק און אײַנגע־צוימט און מיט איבערנאַטירלעכער עקשנות אונטערגעהאַלטן די פיר ווענט פון זייער וווינונג פון צעפאַלונג. און ברײנע האָט געקאָנט האָבן פיל דער־פאָלג ביי מענער, ווייל איר שיינקייט איז געווען אַ שם־דבר אין דער גאַנצער געגנט. ברײנע האָט אָבער באַשלאָסן צו רעהאַביליטירן איר פאָטער, איר שוועסטער און ברידער, דעריבער האָט זי זיך אַרומגעפּאַנצערט מיט זיטלעכקייט און ערלעכקייט. ווען זי איז געגאַנגען צו דער חופּה מיט אַ שפּייז־סוחר פון דער קאַרמעליצקע גאַס, האָט די גנאַינע געריידט וועגן נאָענטן סוף פון זייער נעסט, וועגן חורבן פון יוקל גנב׳ס היים.

יוקל׳ס יינגערע טאָכטער, טויבע, טויבע די ליאַלקע — ווי מ׳האָט זי אומעטום גערופן, האָט טיף אַראָפּגעשלונגען אַלע ווייבערישע זינד. שיין איז זי געווען ווי „אסתר המלכה אליין״, און געזינדיקט האָט זי ווי „די

מאַמע חוה״ — האָבן וועגן איר געשמועסט ווייבערישע מײַלער פון דער גאַנצער גאַס. איר מויל, איר געטאַקטע, פולבלוטיקע ליפּן האָבן באַוואָרפן די גאַנצע גאַס מיט געטאַקטע, פולבלוטיקע קללות און מיאוסע רייד, פאַר וועלכע די ערגסטע ווילדע יונגען האָבן זיך טאַקע שטאַרק געשראָקן. שלאַנק איז זי געווען ווי אַ יונגע סאָסנע, וואָס ווערט פרי רײַף ארײַנצונעמען אין זיך די שײַנקייטן פון דער נאַטור. אָבער אירע ווערטער האָבן געשטאָכן ווי די נאָדלען פון אַן אַלטער, אור־אַלטער סאָסנע. טויבע האָט פאַרקויפט ברויט און „קאַיזערקעס״ פאַרן טויער פון גאַנצע דרײַ. איר „געשעפט״ האָט זי אַוועקגעשטעלט אויפן צווייטן ברעג טויער, אַנטקעגן חנה דזשיאַבאַק. נישט איין פוילישער פּאָליציאַנט איז געשלאָגן געוואָרן דורך טויבעס פויסקע, שניי־ווייסע הענטלעך, וועלכע האָבן, טראָץ זייער צאַרטן אויסזען געטראָסקעט דעם שונא און דערלאַנגט אים מורא׳דיקע קלעפּ און וווּנדן. טויבע האָט נישט דורכגעלאָזט קיין איין מאָן זי זאָל פריער פאַר אים נישט אויפבלעטערן איר „סעקסועלן לעקסיקאָן״. און גערעדט האָט זי וועגן אָט די „זאַכן״ מיט אַזאַ חריפות, מיט אַזאַ בקיאות און באַגײַסטערונג ווי גרויסע געלערנטע רייד וועגן נײַע אַנטדעקונגען אָדער אַלטע וויסנשאַפטלעכע שיטות. איר קאָפּ מיט גאָלד־בלאָנדע, נישט־געפאַרבטע האָר, אירע ליידנשאַפטלעכע, בלויע אויגן, בכלל דער גאַנצער לאָקנדיקער קערפּער איר, אָט די אַלע העכסט ווײַבערישע אייגנשאַפטן אירע, האָבן צוגענאַגלט צו זיך יעדן פאַרשטייער פון מענערישן מין, וועלכער איז דורך איר, נאָך עטלעכע אַרויסגעזאָגטע ווערטער, אָן שום וויכוחים געוואָרפן געוואָרן אין דער אומענדלעכער פמליה פון נישט־באַגרענעצטער באַפרידיקונג. ווען ס׳איז אָנגעקומען דער שבת, האָט זי זיך אויסגעפוצט אין די בעסטע קליידער, מיטגענומען אַ בײַטל מיט באַניע־קערן און איז אַוועק אין זאַקסישן גאָרטן „כאַפּן פּאָוואָדזעניע״. ווער ס׳האָט זי נישט געקאָנט, ווער ס׳האָט נישט געוווּסט ווער זי איז און פונוואַנען זי קומט, ווער עס האָט נאָך מיט איר נישט געהאַט אויסגערעדט קיין וואָרט, האָט געהאַט דעם אײַנדרוק, אַז דאָס שטייט פאַר אים אַ טאָכטער פון דער אַריסטאָקראַטיע, אַ פרוי פון די „העכסטע פענצטער״. האָט זי אָבער אויפגעמאַכט איר מויל, וועלנדיק אומשולדיק בלויז אָפּענטפערן אויפן אַ מענערישער באַמערקונג, האָט זי מיט איר שטימע, מיט איר דיאַלעקט פאַריאָגט פון זיך דעם, צו וועמען איר האַרץ האָט אַזוי שטאַרק געגאַרט. דאַן ערשט, בעת אַזעלכע מפּלות, האָט זי באַנומען די טראַגיק פון איר וועזן, דאַן איז זי צוריקגעגאַנגען ווי אַן אָפּגענאַרטע דורכן גורל צו דער

גנאַינע גאַס און צוגעקלעמט איר קערפּער צו די לייבער פון די העלדן פון דער דאָרטיקער אונטערוועלט.

לייבוניו, יוקל גנב׳ס בכור, האָט דעם גרעסטן טייל פון זיין לעבן פאַרבראַכט אין תפיסות. דער פיזישער כוח זיינער האָט ווילד אין אים ארומגעשטראַמט, זוכנדיק אן אויסגאַנגס־פונקט פאר דער נישט־געהעמטער ענערגיע. האָט ער ביי יעדער געלעגנהייט, ביי יעדן סכסוך פאַרברויכט זיינע שטאלענע הענט מיט זיין שטאלענעם שפרינג־מעסער, וועלכעס האָט אדורכגעלעכערט נישט איין פלייצע, נישט איין בויך און פאַרשניטן אַ סך, זייער פיל יונגע לעבנס. נישט געווען אויף דער גנאַינע גאַס אַזאַ טרעגער אָדער גנב, וואָס זאָל נישט מורא האָבן פאר לייבוניו נאָזשאָווניק. און לייבוניו איז אויך טאַקע געווען אַן אמתער מארוויכער, א פולקאָמענער גנב, וואָס האָט געצויגן פון די טאַשן און פון קעשענעס, אָראָפּגעשאַברעוועט פּעקלעך פון פרעמדע פלאַטפאָרמעס און אויסגעליידיקט אייגענע פאַסאַזשירן. לייבוניו האָט געטריבן דעם פיאַקער, די אויסגעפוצטע בת־יחידה פון זייער אונטערנעמונג. אַלס עלטסטער זון האָט ער פאַר זיך אויסגעקליבן די לייכסטע מלאכה. זיינע פאַרדינסטן זיינען אויך געווען גרעסערע און פעטערע ווי ביי זיינע ברידער. נאָך האַלבער נאַכט האָט ער זיך תמיד אָוועקגעשטעלט מיט זיין דראָזשקע ביי די קנאַיפּעס פון מיראָווסקע אָדער כלאָדנע, וואַרטנדיק אויף פארשיכורטע פאַסאַזשירן. אַזאַ איינעם, ווען ליי־בוניו האָט אים אַריינבאַקומען אין זיינע ידים, האָט ער אריינגעפירט אויפן פיאַקער אין די פינצטערקייטן פון דער קראַכמאַלנע, אָדער וואָראָניע און דאָרט אים אזוי בודק־חמץ־געווען, אַז יענער איז פאַרבליבן ליגן אויף דער גאַס אַ נאַקעטער און אויסגעליידיקטער פון יעדן גראָשן אָדער ווערט־קעגנשטאַנדן. אויף אַזאַ אופן האָט ער געפירט זיינע געשעפטן. לייבוניוס סוף אָבער איז געווען א טראַגישער. ער איז געווען א פילפאַכיקער פאַר־ברעכער, אַ גנב רעצידיוויסט, און אין יאָר 1938 איז ער פאַרשיקט געוואָרן אויף פופצן יאָר תפיסה, לאָזנדיק אינדערהיים אַ פרוי מיט צוויי פּיצלעך קינדער.

דער צווייטער זון, איציק, איז נישט געווען מערער גערעאַטן פונעם ערשטן. אויך ער האָט אַנגעוואָרפן א פחד אויף דער גנאַינע גאַס און אויף די ארומיקע, שכנות׳דיקע געסלעך. זיין מזל איז אָבער געווען גליקלעכער ווי לייבוניוס. אין איינעם א טאָג, האָט זיך אָבער איטשע באַקלערט, אַז נישט דאָס איז דער ריכטיקער לעבנס־וועג זיינער. ער האָט אָנגעהויבן צו שלעפּן א „חסדל״ מיט אויבסט און גאָר נישקשה פאַרדינט. שפּעטער האָט

ער התונה געהאַט און אויפגעעפנט זיך אַ פּרוכטן־געוועלב אויף גזשי־באַווסקע גאַס, וועלכעס ער האָט געפירט ביזן צווייטן וועלט־קריג. אין געטאָ איז ער געוואָרן אַ שמוקלער, איינער פון די, וואָס האָבן באַזאָרגט די איינגעמויערטע יידן מיט ברויט און צום ברויט. זיי, די הונדערטער אומבאַקאַנטע ריזיקאַנטן, די נאַכט־געשטאַלטן פון וואַרשעווער געטאָ האָבן פאַרשריבן אַ רומרייך קאַפּיטל פון יידישן ווידערשטאַנד קעגן דעם נאַ־ציסטישן שונא. שפּעטער האָב איך זיך דערוווּסט, אַז איטשע האָט אין גרויסן געטאָ אַקטיוו זיך באַטייליקט אינעם יידישן אונטערגרונד און גע־פאַלן אויף די באַריקאַדעס פונעם געטאָ־אויפשטאַנד.

בעבעק, יוקל׳ס יינגסטער זון, האָט בייטאָג געטריבן אַ פּלאַטפאָרמע און אין די אָוונטן באַזוכט די האַנדלס־קורסן אויף פּראָסטע גאַס. אין אַ פּאָר יאָרן ארום האָט ער פאַרלאָזט די גנאַינע גאַס, געגאַנגען ווינען צו זיין שוועסטער ברײַנע און ביי איר פאַרבליבן ביזן טאָג, ווען ער האָט גראַדוירט דעם האַנדלס־קורס. ער האָט דערנאָך געאַרבעט אַלס געהילפס־בוכאַלטער אין אַ פּרוכטן־הורטאָווניע אויף פּזשעכאַדניע גאַס און זיך אַנגעשלאָסן אין אַ נאַציאָנאַלע יונגט־אָרגאַניזאַציע. בעבעק „איז געוואָרן אַ מענטש״ — אַזאַ שמועה איז זיך צעגאַנגען איבער דער גנאַינע גאַס. און בעבעק איז דורך זיין אויפפירונג און האַנדלונגען ווירקלעך אויפגענומען געוואָרן אין דער בעסערער טייל פון דער וואַרשעווער יידישער געזעל־שאַפט. צו זיין מאַמען פלעגט ער קומען יעדע וואָך, ספּעציעל אין די פאַר־נאַכטן, צוהעלפן איר „אין לייזן געלד״ און דערנאָך אַוועקגיין מיט אַ פעקעלע אונטערן אָרעם. דאָס האָט אים רבקה מיטגעגעבן צדה לדרך, שפּייז אויף זיין נייעם וועג. בעבעק האָט ליב געהאַט זיין מאַמע, ער האָט זיך נישט געשעמט מיט איר, ווייל געוווּסט האָט ער, אַז נישט זי איז שולדיק אינעם אומווישבאַרן פלעק וואָס האָט פאַרטונקלט זיין משפחה־בוך.

*

און צוזאַמען מיט די צענע־טויזנטער וואַרשעווער יידן, צוזאַמען מיט זייערע נעמען איז אויך אָפּגעמעקט געוואָרן דער נאָמען פון יוקל גנב׳ס משפחה; צוזאַמען מיט די גבירים און אינטעליגענטן האָט אויך זיי דער ברוטאַלער נאַציזם ווילד־חיה׳ש פאַרניכטעט; אויך זיי זיינען פאַרברענט געוואָרן, ווייל אויך זיי, פּונקט ווי די אַנדערע, זיינען געוועזן יידן, איבער־געגעבענע און וואַרעמע יידן טראָץ זייערע פעלערן און שאָטן־זייטנס, טראָץ

זייער געמיינזאמקייט און הפקר׳דיקייט, וואָס איז געווען א פּראָדוקט פון די אומשטענדן אין וועלכע א טייל וואַרשעווער יידן האָט יאָרן־לאַנג געזונקען.

זאָלן יידן געדענקען, אַז אינעם תורה׳דיק־נגידיש־אַסימילאַטאָרישן וואַרשע האָבן אויך געלעבט יוקלס און לייבוניוס, טויבעס און בריינעס, וועלכע געהערן פּונקט ווי אַלע פּאַרגאַזטע צו דעם הייליקן שאַץ פון אומגע־בראַכטע דורכן נאַציזם יידן, וועלכע וואָלטן זיכער באַקומען א תקון אין אַן אַנדערער וועלט, אין אַ וועלט פון יושר און גערעכטיקייט לגבי דעם געפּלאָגטן פאָלק ישראל.

דער דערנער-וועג פון אמאַליקן חדר

ויצא — איז ארויסגעגאַנגען, יעקב — יעקב, מבאר־שבע — פון באר־שבע, וילך — און ער איז געגאַנגען, חרנה — קיין חרן ——— ווי אַ כאַראַלע דעקלאַמאַציע, אדורכגעזאַפּט מיט זיסע, נאַגנדיקע, האַרץ־צערייסנדיקע, סקאַרבאָווע נגונים, האָט זיך געטראָגן פון גנאַינע איינס דאָס חומש לערנען אינעם חדר פון קאַפּלאַן־קאַרנפעלד. צום שבועות׳דיקן אקדמות — אַ נגון פון מאַלערישן דערציילן און לויב־געזאַנגען פון הוילע תהלות ותשבחות, צום פּורים׳דיקן מגילה־עפּאָס — אַן אַנדערער נגון, אַ מעלאָדיע פון שטאָלצן פּאַרמעסט און זיג, צום שיר־השירים — ווידער אַ נגון, אָבער אַ צערטלעכער, אַן אָנגעפּילטער מיט טרערן־זויבערער אומשולד, אַ ליד וועגן גרויסן באַגער פון ישראל צו זיין האר — אָט דאָס דאָזיקע געזאַנג, די כמעט אייביקע תורה־ראַפּסאָדיע אין דער אויספירונג פון חדר־יינגלעך און חדר־רביים, האָט צוגעגעבן אַ לעבנס־אינהאַלט די עלטערן פון גנאַינע גאַס, ווו אין הויף נומער איינס, ביי קאַפּלאַן־קאַרנפעלד האָבן זייערע „אוצרות״ זיך געבויגן איבער סידורים און חומשים, טרינקנדיק פונם אייביקן ידישן קוואַל.

קאַפּלאַן־קאַרנפעלד — אַ שם־דבר אין דער וואַרשעווער חדר־וועלט; צוויי נעמען, וועלכע האָבן געצויגן צו זיך עלטערן און קינדער אפילו פון שילעץ און אָכאָטע; אַן אינסטיטוציע, וואָס האָט אויסגעלערנט די תלמידים תורה און געגעבן זיי אַלגעמיין וויסן, וואָס האָט אַרויסגעגעבן פּולקאָמע און גוט־צוגעגרייטע בר־מצוה־יינגלעך; אַ חדר נישט צו פאַרגלייכן מיט אַנדערע, פיל אַנדערע וואַרשעווער חדרים.

געוועזן צייטן, ווען דאָס חדר האָט פאַרמאָגט בלויז איין האר, איין אייגנטימער — ר׳ קאַפּלאַן. געהויזט האָט זיין חדר־משכן אויף גזשיבאָווסקע

אכצן, אַ פּאָר טריט פון דער יידישער גמינע, אויפן צווייטן שטאָק צו דער גאַס ארויס. קאַפּלאַנס חדר איז געוועזן אַזוי פּאָפּולער, אזוי באַקאַנט און באַליבט, אַז יינגלעך פלעגן מיט אים שטאָלצירן, די עלטערן פלעגן שיקן מתנות פארן רבי׳ן קאַפּלאַן, די אייגנטימערס פון די צוקערלעך־געוועלבער פון דער גזשיבאָווסקע האָבן אים, קאַפּלאַנען, געבענטשט בעת יעדן צוזאַ־מענטרעף מיטן באַקאַנטן און איבעראל געאַכטעטן קינדער־מלמד. וואָס אין זיין זכות האָבן זיי געלייזט געלד.

שפּעטער זיינען געקומען אַנדערע, ביטערע צייטן. דער קריזיס בעת גראַבסקי׳ס הערשאַפט און די אסימילירנדיקע שטאַטישע פּאָלקס־שולן האָבן אוועקגערויבט גאַנצע שטיקער פּלייש פונעם חדר־ריז. עלטערן האָבן אָנ־געהויבן שיקן די קינדער אויף גזשיבאָווסקע זעקס־און־זעכציק, אויף פּטאַשע דריי, אין די „פּאָווֹשעכניאקעס״, ווו דער לימוד, דער גויישער לימוד האָט נישט געקאָסט קיין געלד און ווו מ׳האָט די קינדער נאָך צוגעגעבן אַ פריש־טיק אומזיסט אָדער זיי געשיקט אויף זומער־קאָלאָניעס אַן אַ פּרוטה. גע־רעדט האָט מען דאָרט נאָר פּויליש, געלערנט מיט זיי אויסשליסלעך וועלט־לעכע קעגנשטאַנדן הגם די לערערס און די „קיעראָווניקעס״ זיינען גע־ווען גוטע, איבערגעגעבענע יידן. זיי האָבן אָבער געהערט צו דער מלוכה, זיי — די שולן, די קינדער, די דערציערס. און ווייל דער לימוד איז דאָרט געווען פריי פון אָפּצאָל, האָט זיך אין זיי געראַיעט ווי אין אַ בינשטאָק, ווען אין דער זעלביקער צייט האָבן זיך די חדרים אויסגעליידיקט פון אַ העלפט תלמידים.

דאָס חדר אויף גזשיבאָווסקע אַכצן האָט נישט אויסגעהאַלטן דעם קריזיס, טראָץ זיין פּיליאַריקער טראַדיציע. קאַפּלאַן האָט זיך געמוזט פאַר־בינדן מיט זעליגפעלד׳ן פון דער טשעפּלע פיר, דעם פאָטער פון דער באַקאַנטער פאָלקס־זינגערין זמרה זעליגפעלד־קיפּניס, די פרוי פונעם באַ־וווסטן מוזיק־קענער, זינגער און זשורנאַליסט מנחם קיפּניס — דעם „חבר״ פון „פאַן מעצענאַס״. זעליגפעלד האָט באהבה רבה אריינגענומען אין זיינע צוויי חדר־צימערן קאַפּלאַנען און פאַרלייגט אַ מלמדישן שותפות. די אי־דיליע פון די צוויי וואָרשעווער מלמדים האָט אָבער נישט לאַנג אָנגעהאַלטן. במקום זיך צו פאַרגרעסערן, האָט די צאָל תלמידים געהאַלטן אין איין פאַלן און מיט אַ צעבראָכן הארץ האָט קאַפּלאַן ווידער גענומען דעם וואַנ־דער־שטעקן און אָנגעהויבן צו זוכן אַ פרישן פאַך־פאַרבינדעטן. דעמלט, אין דער טראַגישער און פאַרצווייפלטער לאַגע, איז ער געקומען צום מלמד יעלין אויף טשעפּלע צען און דאָרט ביי אים ווידער פונאַנדערגעוויקלט זיינע געצעלטן. יעלין איז נישט געווען אַליין. אויך ער האָט פון פריער

נאָך געהאַט אַ שותף. זאַקראַנסקי, וועלכער איז אָבער פּלוצעם פאַרשטאָרבן פון אַ האַרץ־שלאַג און אַזוי אַרום זיינען זיי פאַרבליבן אַליין — יעלין און קאַפּלאַן.

הגם קאַפּלאַן האָט מיט זיך מיטגעפירט אַ היפּשע צאָל תלמידים, וועלכע זיינען אים טריי געבליבן אין יעדער פאַרלעגנהייט און וועמענס עלטערן האָבן זיך מיט די נעגל ממש געהאַלטן אינעם מחנך פון גזשי־באָווסקע אַכצן, האָט די צווייטע שותפות אויך זיך נישט געפרייט מיט דערפאָלג. דער באַקוועמער און גרוימער לאָקאַל פון יעלינס חדר איז גע־שטאַנען אַ האַלב־לערער, די צאָל מלמדים האָט מען געמוזט פאַרקלענערן און שליסלעך האָט עס געהאַלטן, אַז דער חדר זאָל גענצלעך פאַרמאַכט ווערן.

אין אַזאַ שווערער תקופה, אין טעג, ווען קאַפּלאַנס מלמדישער שם האָט זיך געראַנגלט ביים ראַנד פון אונטערגאַנג, האָט זיך באַוויזן קאַרנפעלד. מיט זיין פּוחרישן טעמפּעראַמענט האָט ער דערוויזן קאַפּלאַנען, אַז ס'איז גאָרנישט אַזוי שלעכט, אַז ס'זיינען פאַראַן גוטע מעגלעכקייטן, אַז מ'קאָן זייער אַ סך אויפטאָן. די פּרוכט פון דעם דאָזיקן באַגעגעניש איז געווען דאָס מאָדערנע חדר אויף גנאַינע איינס מיטן רוישיקן נאָמען „דאָס באַ־רימטע און אויסגעצייכנטע חדר פון קאַפּלאַן און קאַרנפעלד".

*

ביידע שותפים האָבן אַריינגעלייגט אין נייעם חדר זייער גאַנצן אָפּ־געשפּאָרטן רכוש. דער געדונגענער זעקס צימערדיקער לאָקאַל איז דורך זיי פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ חדר פון צען צימערן, מיט אַ קאַנצעליי און אַ גאַרדעראָבע פאַר די שילערס, מיט אַ קיך, וווּ דאָס בעלפער־פּאָרל האָט געקאָכט פאַר די קינדער טיי צו פינף גראָשן אַ גלאָז. די גרויסע צימערן האָט מען האַלבירט, דאָ האָט מען פאַרמויערט אַ טיר און אַביסל ווייטער, ביים צווייטן חדר־עק האָבן מויערערישע הענט אויפגעמאַכט אין דער וואַנט אַ נייע, אַ ברייטערע טיר. שלאָסערס האָבן פאַראַכטן אַלע שלעסער פונעם לאָקאַל, עלעקטריקער האָבן מאָנטירט גלעקלעך און פאַרלייגט נייע לאָמפּן, סטאָליאַרעס האָבן צונויפגעקלאַפּט טאָוולען און אויפגעשטעלט נייע קלאַסן־בענק, מאַלערס האָבן באַלייגט די ווענט מיט העל־בלויע אייל־פאַרבן, וועלכע האָבן צוגעגעבן דעם גאַנצן חדר־בנין אַן אויסזען פון אַ זוניקן, צעלויכטענעם הימל. נאָך זעקס וואָכן אינטענסיווע רענאָוואַציע־אַרבעטן, איז דער לאָקאַל אויף גנאַינע איינס געווען מוכן ומזומן אויפצונעמען זיינע

נייע חדר־באַווינער. דער חדר־לאָקאַל האָט אויסגעזען ווי ער וואָלט איצט פריש אויפגעבויט געוואָרן. געטראָגן האָבן זיך פון אים ריחות פון אייל־פאַרבן, פון טערפּענטין און פּאַקאָסט, פון „יאַשניעי סלאָנצאַ‘‘, אַ שמירעכץ, וואָס האָט פאַרביטן דעם דיל אין א רויט־גלאַנציקן שטח.

צוויי וואָכן פאַרן סוף פון די זומער־פעריען, האָבן קאַפּלאַן־קאָרנפעלד ארויסגעשיקט געדרוקטע מודעות „צו די געערטע עלטערן פונעם גזשיבאָווער ראַיאָן‘‘, צו די, וואָס האָבן אין די פריערדיקע יאָרן געשיקט זייערע קינדער צו קאַפּלאַנען, ווי אויך צו די, וועלכע האָבן בכלל געהאַלטן קינדער אין חדרים, אין אַנדערע חדרים, אַז „ס׳איז נאָך פאַרבליבן אַ קורצע צייט צום אָפּשליסן די איינשרייבונגען אינעם ניי־געעפנטן, מאָדערנעם חדר אויף גנאַינע איינס — מיט דרך־ארץ: קאַפּלאַן־קאָרנפעלד‘‘. אויסער די געדרוקטע בריוו האָט דער נייער בעל־פּער אויסגעקלעפּט פּלאַקאַטן אויף די מויערן פון די ארומיקע גאַסן מיטן זעלביקן אינהאַלט. אין חדר האָט זיך אָנגעהויבן אַ באַוועגונג, אַ רודעריניש. געקומען זיינען מכל המינים עלטערן איבערצוגעבן דעם חינוך פון זייערע קינדער אין די הענט פון די געניטע מלמדים. גוטע, אַלטע באַקאַנטע, וואָס האָבן געהאַט צוטרוי און געגלויבט קאַפּלאַנען; נייע קונדן, וואָס האָבן ביים איינשרייבן זייער קליינ־וואַרג געבעטן קאַפּלאַנען אָדער קאָרנפעלדן, אַז זיי זאָלן אכטונג געבן אויף זייערע בנים מחמת דער עסט צו ווייניק, דער איז צו בלאַס, אַ פערטער האָט אַ טבע זיך צו פאַרקילן און אַ זעקסטער צי צוואַנציקסטער איז סתם אַ רוח, וואָס קערט איבער די גאַנצע שטוב און טוט אָן צרות די שכנים. אַט דער עלטערן־פּלעיאַדע האָבן די צוויי אייגנטימערס פונעם נייעם חדר פאַרזיכערט, אַז זיי וועלן נישט שפּאָרן קיין מי צו באַפרידיקן די געשעצטע טאַטע־מאַמע. ביזן סוף פון די פעריען האָבן זיי דערלידיקט איבער אכציק מוטערס צי פאָטערס און צוגענומען אין זייער חדר ביז אכציק שילערס.

רעקרוטירט האָבן זיך די תלמידים פון פאַרשיידענע שיכטן. גע־לערנט האָבן ביי קאַפּלאַן־קאָרנפעלד נגידישע קינדער, די טשאַבאַנס און אַדאַמסקיס — קינדער פון די אָנגעזעענע פּרוכטן־סוחרים פון דער פּטאַשע; די זין פון די פלאַקסבוימס — יוועלערן פון דער גראַניטשנע גאַס; פון די מילכבערגס און לעוו׳ס — געשיר־הורטאָווניקעס פון דער זשימנע; די קינדער פון גראָבן יאָסל, פונעם רעסטאָראַטאָר וויינבערג, פון עלטערן „חסד׳לעך‘‘, פון גנבים, פון בעלי־בתישע פאַמיליעס און פון גרויסע אָרעמעלייט. אַלע זיינען זיי דאָרט געזעסן אויף די זעלביקע הילצערנע בענק; צו אַלעמען האָבן די לערערס גערעדט מיט דער זעלביקער שפּראַך; קיינער פון זיי איז נישט געווען קיין מיוחס אָדער אויסדערוויילטער; אַלע,

די אָרעמסטע און רייכסטע, האָבן זיי זיך געפילט פריי און מונטער, הגם נישט אַלע עלטערן האָבן געצאָלט אַ גלייכן שכר־למוד. קאַפּלאַן און קאָרנ־פעלד האָבן זייער גוט געוווּסט ביי וועמען מ׳קאָן און מ׳דאַרף פאָדערן אַ הויכן פּרייז, ביי וועמען מ׳טאָר נישט מער נעמען ווי אַ פּאָר גילדן און וועלכן שילער מ׳איז פאַרפליכטעט, לגבי דעם אייגענעם מלמדישן געוויסן, לערנען אומזיסט, בחינם. און די „בחינמ׳דיקע״ האָבן אין חדר נישט געמערקט זייער אָרעמקייט, זייער דלות, ווייל צו זיי האָבן די לערערס תמיד מער געשמייכלט ווי צו די אַנדערע, צו די רייכע, און ווייל זיי, די הונגערנדיקע, האָבן זיך אויך בעסער געלערנט און שנעלער באַנומען דעם רבי׳נס רייד. זייערע העפטן, א בחינמ׳דיקע מתנה פון אַ לערער צי מנהל, זיינען געווען די זויבערסטע, זייער האַנט־שריפט — אויסגעטאָקטע צייכנס, זייער אויפפירונג — אַ מוסטערהאַפטיקע.

דער נייער דערציערישער מוסד, דאָס מאָדערנע און מיט פיל קולטור און געשמאַק איינגעאָרדנטע חדר, זיינע תלמידים מיט די עלטערן, די מלמדים און לערערס פון דער ערשטער ביז דער פינפטער קלאַס, אַלע, אַלע האָבן זיי זיך געפונען אונטער דער ווירקנדיקער השפעה פון די צוויי בעלי־בתים, פון די בויערס און וועג־וויַיזערס פונם חדר אויף גנאַינע איינס, פון קאַפּלאַן־קאָרנפעלד.

קאַפּלאַן איז געווען אַ ייד איבער די זעכציקער. זיין ענערגיע אָבער, זיין טעטיקייטס־טעמפּעראַמענט איז דורך אַלע זיינע באַקאַנטע פאַרגליכן געוואָרן מיט דער קראַפט פון אַ יונגנמאַן, וואָס טרעט ערשט איצט אריין אין לעבן. געשטאַמט האָט ער פון ליטע, ער ווי אויך זיין קלוגע, אַריסטאָ־קראַטיש־אויסזעענדיקע פרוי. אַ שוואַרץ־גרויע, פיר־עקיק געשוירענע באָרד, שוואַרצע ווי קויל און ווי געראַטענע תבואה אויסגעוואַקסענע ברעמען, האָבן ארומגענומען זיין גוטמוטיק ווען מיט א מאַסקע פון בייזקייט און שלעכטקייט, הגם פון דער נאַטור אויס איז ער געווען א בעל־הרחמים, אַ ווייך־האַרציקער, אַ גרויסער בעל־טובה, אָבער אַ שרעקלעך נערוועזער. זיין קליינע, פעסלדיקע געשטאַלט האָט ער תמיד אונטערגעהאַלטן מיט אַ שוואַרצן שטעקן, וועלכער האָט אויף זיך געטראָגן אַ זילבערנעם שלאַנגן־קאָפּ, אַן אנדענקונגס־ירושה פון זיין פאָטער. קאַפּלאַן איז געווען א כהן, דאָס מיינט אָבער נישט, אַז אַלעמאָל האָט ער זיך געכעסט אָדער געשלאָגן. ער האָט זיין בארוף גענומען ערלעך און ערנסט. זיין איינציקער באַגער אַלס מלמד איז געווען — איינצופלאַנצן וואָס מער תורה צווישן זיינע תלמידים, געבן זיי א טראַדיציאָנעל־נאַציאָנאַל־יידישע דערציונג און בכלל

מאַכן פון זיי „לייט״. אַ טעמפּן שילער האָט ער געלערנט נאָך די אָפיציעלע שעה׳ן, אַ גוטן תלמיד האָט ער „האָלד״ געהאַט ווי זיינע אייגענע דריי קינדער און אַ שטיפער, טאַקע אַ געוויינ׳לעכן צו־להכעיסניק האָט ער גע־שטראָפט ווי אַ שטרענגער, קאָמפּראָמיסלאָזער ריכטער. זיינע תלמידים האָבן גוט געוווּסט, אַז ווען זיי וועלן נישט אויסלערנען פּרק אָדער חומש, וועט קאַפּלאַן זיך נישט באַהערשן, נעמען די „ליניע״ און אַריינצייילן עטלעכע „לאַפּעס״. די גוטע שילערס האָבן פאַר אים נישט מורא געהאַט, ווייל זיי האָבן אין אים געהאַט אַ פריינט, אַ מענטש וואָס זאָרגט פאַר זייער וווּיל. ווען קאַפּלאַן האָט זיך באַוויזן אין דער מחלקה האָט מען געקאָנט הערן דאָס זשומען פון די אַרומפליענדיקע פליגן.

דער צווייטער שותף פונעם חדר, קאַרנפעלד, איז געווען אַ „דייטשיש״ געקליידעטער. זיין הויכער, דיקער, מעכטיקער גוף האָט פאַרמאָגט אין זיך פיל פרימיטיווקייט. זיין רונד געזיכט, די אויסגעפּילטע באַקן, די תמיד פינקלדיקע, פוקסישע אויגן האָבן געשפּריצט מיט ראַפינירטער איבערגע־שפּיצטקייט, וועלכע האָט געלייגט אַ חותם אויף זיין נייעם, צוגעקומענעם באַרוף... געווען איז ער אַ ראַדעמער. קיינער האָט זיך נישט געוואָלט פאַר־נעמען און אויספאָרשן די סיבה צוליב וועלכער ער האָט פאַרלאָזט זיין געבוירן־שטאָט און איז אַראָפּגעקומען נאָך וואַרשע דאָ צו געפינען מער גליק ווי אינדערהיים. אַ שמועה איז אַרומגעגאַנגען, אַז קאַרנפעלד איז אין ראַדעם געווען אַ בעקער און לסוף האָבן אים פינאַנציעלע שוועריקייטן געצוווּנגען ליקווידירן זיין געשעפט. ער האָט „אַנגעזעצט״ זיינע בעלי־חובות און איז אַוועק אין דער פּוילישער הויפּטשטאָט. דאָ האָט ער זיך גענומען צו מלמדות. זיינע אָרגאַניזאַטאָרישע פעיקייטן, דער אופן פון באַרויקן „שקצישע״ תלמידים אין די פאַרשיידענע חדרים, ווו ער האָט געלערנט, האָבן אים דערוואָרבן אַ נאָמען פון אַ גוטן פּעדאַגאָג און פון אַ נאָך בעסערן טעכנישן לייטער אין דער חדרים־ממשלה. ער האָט געפירט זיינע תלמידים נאָכן טראָפּ, מער זיי נישט דערציילט ווי אין סידור אָדער חומש איז געווען אָנגעשריבן, נישט געשטויסן זיי אויף וועגן פון דער־טראַכטן זיך, פון שלייפן דעם מוח און דעם זכרון. ער איז געווען טרוקן ווי אַן אָפּגעגריזשעטער ביין, ווי אַן אויסגעבאַקן ברויט פון זיין ראַדעמער בעקער־אויוון. און דאָך האָט מען וועגן אים זייער גוט גערעדט, ספּעציעל די עלטערן. ער, קאַרנפעלד, איז דאָס געווען דער, וואָס האָט געזאָרגט פאַר דער פינאַנציעלער זייט פונעם חדר, ער האָט דאָס צוגענומען נייע לערערס אָדער מלמדים און מיט זיי זיך זייער לאַנג געדונגען וועגן גע־האַלט. ער האָט ווערבירט נייע שילערס, צוגערעדט עלטערן, זיי זאָלן צו־

נעמען אַלס קאָרעפּעטיטאָר צו זייערע, שוואַך־לערנענדיקע זיך קינדער, זיין זון, דעם אינטעליגענטן שלאָמעק קאָרנפעלד, וואָס איז ארויס פון „תחכמוני״ צוליבן שלעכטן באַנעמען די גמרא און אריינגעטראָטן אין דער פּויליש־העב־רעישער גימנאַזיע „חנוך״. קאָרנפעלד, אין קעגנזאַץ צו קאַפּלאַנען, האָט פאַרשטאַנען וויאַזוי צו פאַרוואַנדלען זיין פּאָזיציע אין חדר אין אַ שפּרודלדיקן פּרנסה־קוואַל. אויף די זומער־פעריען פלעגט ער אויסדונגען אַ קליין הויז אין מיעדזעשין אויף דער אָטוואָצקער ליניע, אין אַ ווילעלע, וואָס האָט גע־גרענעצט מיטן בארימטן מעדעם־סאַנאַטאָריום, און איינגעאָרדנט דאָרט אַ מין פּענסיאָנאַט, וועמענס פּאַציענטן זיינען באַשטאַנען אויסשליסלעך פון זיינע חדר־תלמידים. האָבנדיק אַ צען, פופצן יונגע „לעטניקעס״ מיט אַ דיקערע מטבע פאַר זייער זומער־ווווינונג, האָט קאָרנפעלד אין איין וועג דערהאַלטן זיינע אייגענע פיר קינדער מיט דער פרוי אומזיסט און ביים סוף פון זומער־סעזאָן איז אים נאָך אין דער קעשענע פאַרבליבן אַ פּאָר גילדן. ער האָט קיינעם חלילה נישט אויסגענוצט, קיינעם נישט אָפּגענאַרט, פון קיינעם נישט געצויגן קיין איבעריק געלד, נאָר פאַרשטאַנען האָט ער וויאַזוי זיך אַן עצה צו געבן אין לעבן. ער איז געווען דער אויסגעזוכטער טיפּ פון אַ סוחרישן מלמד, וואָס אַזעלכע האָבן גראָד געפעלט אינעם אַמאָליקן וואַרשע, לטובת דער לאַגע פון די חדרים.

קאַפּלאַן־קאָרנפעלד, די צוויי פאַרשיידנאַרטיקע טיפּן און כאַראַק־טערן, דער מענטש פון גייסט מיט זיין שותף דעם סוחר, דעם אָרגאַני־זאַטאָר, האָבן געלייטעט מיט זייער תורה־אונטערנעמונג ווי זיי וואָלטן געווען איין מענטש, ווי איין באַפעלסהאַבער. וואָס איינעם איז ארויס פון זכרון האָט דער צווייטער דערגענצט, וואָס קאָרנפעלד האָט נישט באַוויזן צו לייסטן אויפן דערציערישן געביט, האָט עס קאַפּלאַן גלייך אונטערגע־כאַפּט און פאַרווישט דעם פעלער, וועלכער האָט געקאָנט שאַדענען דעם גאַנצן חדר. יאָרן־לאַנג האָבן די דאָזיקע צוויי מלמדים, קאַפּלאַן־קאָרנפעלד, געפירט זייער חדר־אַנשטאַלט אין הארמאָנישער רויקייט, אויסגעמיטן און באַזייטיקט גרייזן איינער ביים צווייטן, מיט פיל זאָרג נאָכגעגאַנגען טראָט־ביי־טראָט דעם קינדער־וועג פון זייערע תלמידים.

דאָס חדר אויף גנאַינע איינס האָט אויסגעאַרבעט אַ ברייט־גרייכנדיקן לערן־פּראָגראַם. לויטן באַשלוס פונעם בילדונגס־מיניסטעריום און לויטן תוכן פון חדר׳ס אידעאָלאָגישן רוקן־ביין, זיינען דאָרט אריינגענומען גע־וואָרן אַלע וועלטלעכע קעגנשטאַנדן, וואָס זיינען געווען אריינגערעכנט און האָבן פאַרפליכטעט דעם לערן־פּראָגראַם פון די רעגירונגס־פאָלקס־שולן. אלזא, די פּוילישע שפּראַך, אַריטמעטיק, געאָגראַפיע, נאַטורוויסנ־

שאַפט, געזאַנג, אַלגעמיינע געשיכטע האָבן דעם שילער פון קאפלאן־קאַרנ־פעלד׳ס חדר באקאנט מיט דער אויסערלעכער, ווייטערדיקער וועלט. אָבער מער אויפמערקזאַמקייט האָט מען דאָרט געשאָנקען העברעיש, תנ״ך, יידישער געשיכטע און געאָגראַפיע פון ארץ־ישראל. דער סקעלעט אָבער פונעם חדר, דער פונדאַמענט אויף וועלכן ס׳האָט זיך אָנגעשפּאַרט דער גאַנצער בנין איז געווען קודם כל עברי, שפּעטער חומש, משנה, גמרא און פרק. ווייטער איז מען דאָרט נישט געגאַנגען. קאפלאן האָט געלערנט מיט די קינדער נאָר חומש. זיין עלטער האָט אים נישט דערלויבט צופיל צו אַרבעטן. קאַרנפעלד, אַ הייסער ציוניסט און אויפגעקלערטער, מאָדערנער מענטש, האָט די קינדער באַקאַנט מיט לייכטערע שאַפונגען פון דער מאָדערנער העברעישער ליטעראַטור, מיט כלערליי פּאָסירונגען אינעם יידיש־נאַציאָ־נאַלן לעבן, מיט דערגרייכונגען אין איצטיקן ארץ־ישראל־אויפבוי. אויסער די פּאָר שעה׳ן מיט די קינדער, האָט קאַרנפעלד אויך געלייטעט מיט דער „קאַנצעלאַריע״, וואָס איז געווען דער נערוו פונעם חדר. מחוץ די צוויי מנהלים האָבן אין חדר זיך באַשעפטיקט מיט די קינדער זיבן לערערס און מלמדים, וועלכע האָבן אויסגעפילט דעם איבעריקן לערן־פּראָגראַם.

דער רבי ר׳ שמעון איז געווען אַן אַלטער, אויסגעפּרוווטער מלמד. געקאַנט האָבן אים, דוכט זיך, אַלע וואַרשעווער חדרים, ווייל אין יעדן איינעם פון זיי האָט ער געאַרבעט עטלעכע חדשים און גלייך אַריבער אין אַ צווייטן. געווען איז ער אַ פאַרעקשנטער ליטוואַק, מיט וועלכן ס׳איז שווער געווען אויסצוקומען. געשלאָגן האָט ער די קינדער מכות־רצח. זיין באַליבט אָרט אין דער מחלקה, סאַי אין די ווינטער־טעג און סאַי בשעת די גליענדיקע זומער־נאָכמיטיקס, איז געווען דער ווינקל ביים אויוון, ווו ער האָט ווינטער־צייט אָנגעוואַרעמט זיינע אַלטע ביינער, אָדער אַן די קאַפּלעס אָפּגעקילט זיין צעשוויצט פּנים, ווען זיין פליישיקער קערפּער האָט נישט אויסגעהאַלטן די ברענענדיקע זומער־היץ. ווען ער איז אָנגע־קומען אין אונדזער חדר, צו קאפלאן־קאַרנפעלדן, האָט די תלמידים באַ־הערשט אַ בהלה׳דיקע אימה. גלייך אויף דער ערשטער שעה, האָט זיין סווישטשענדיקער קול פאַרהילכט אונדזער קלאַס, איבערלאָזנדיק אַ טויטע בלייכקייט אויף די צעשראָקענע געזיכטער פון די תלמידים. זיין שפּראָך צו די תלמידים האָט ער אַרויסגעברענגט אינעם קנייפּן זיי אין די אָרעמס אָדער אין רייסן אויערן. ווען ער האָט געהאַלטן דאָס חומש אין דער האַנט, האָט אַ סלינע זיך געצויגן פון זיין מויל ביז אויף די זייטלעך און פייכט געמאַכט, אָדורכגענעצט ס׳גאַנצע ספר. די יאַרמולקע, דאָס ליטווישע קאַפּל אויף זיין קאָפּ איז פון שוויס אָדורכגעזאַפּט געוואָרן מיט האַר־פּעטס ווי

אַ חנוכה־לאַטקע מיט אייל, דער ווייסער, שטייפער קראַגן איז געווען תמיד שוואַרץ, פונקט ווי דער אייביקער אויסבינדער, וואָס איז געהאָנגען אויף אַ דין שנירל ארום זיין האַלדז. ר׳ שמעון איז געווען אַ ייד אַ כעסן, אַ גרויסער קינדער־פיינט, הגם זיינע אייגענע קינדער האָט ער געליבט מיט אַלע פיבערן פון אַ געטרייעם פאָטער. זיין קלאָגעדיקער מצב, הונגעריקע טעג און וואָכן האָבן אים פאַרוואַנדלט אין איין גרויסע קנויל נערוון, וועלכע האָט אויסגעפורעמט זיין באַציונג צו די תלמידים. מיר האָבן פון גאָר־נישט געוואָלט וויסן, מיר האָבן אים פיינט געהאַט פאַר זיינע קלעפּ, פאַר אונדזערע אויסגעקניפּענע שטיקער אויף די׳ קערפּערס, פאַר די אויס־געריסענע אויערן און פאַר דער קאָפּענדיקער סלינע פון זיין מויל, וואָס האָט געוועקט אין אונדז עקל.

עד היום קאָן איך נישט פאַרשטיין הלמאי מיר האָבן אַזויפיל געבערענטע צרות אָנגעטאָן דעם מורה שיף, דעם לערער פון תנ״ך. געווען איז ער אַ ייד אַ גרויסער יודע־ספר, אָנגעשטאָפּט מיט תורה און וויסן, אָבער אַן אָרעמאַן אין צען פּאָלעס. מיר האָבן גוט געוווּסט, אַז אין שטוב ליגט זיין פרוי קראַנק אויף שווינדזוכט, אַז ער ווינט ערגעץ אויף אַ בוידעם, אַז זיין לעבן איז צעשניטן און צעבלוטיקט. און דאָך האָט ער ביי אונדז גע־האַט ס׳גיהנום. ער האָט זיך געבעטן ביי אונדז ווי ביי גזלנים, מיר זאָלן זיך מרחם זיין אויף אים, מיר זאָלן נישט צוריבן זיין פּרנסה, מיר זאָלן זיך לערנען און רויק זיך פאַרהאַלטן און קאַפּלאַן וועט אים נישט אָפּזאָגן פון דער לערן־שטעלע. ער האָט לאַנג גערעדט, ער האָט אונדז געבעטן און געגעבן צו פאַרשטיין און מיר, מיר האָבן פון אים געחוזקט, מיר האָבן געריסן זיין רעקל, מיר האָבן אים, אומבאַמערקטערהייט פון אַ זייט, באַוואָרפן מיט אַלטע זעמל, מיט שטיקער צונויפגעקנוילטן פּאַפּיר. ער איז געווען דער בעסטער מלמד אין קאַפּלאַן־קאָרנפעלד׳ס חדר, אָבער מזל צו די תלמידים האָט ער נישט געהאַט. אין חדר אויף גנאַינע איינס האָט תנ״ך געהערט צו די בעסט־אויסגעלערנטע קעגנשטאַנדן, ווייל דער מלמד שיף, האָט אים איבערגעגעבן צו אונדז מיט האַרץ און נשמה, מיט פיל קענטעניש און גרויסן ווילן. און הגם מיר האָבן אים טאָג־טעגלעך פאַרמאַטערט, טראָץ דעם, וואָס ער האָט לייכטער אָפּגעעטעמט ווען די שעה האָט זיך פאַרענדיקט, האָבן מיר אים דאָך ליב געהאַט און געאַכטעט, פונקט אַזוי ווי ער האָט אונדז ליב געהאַט און באַוואָרפן אפילו דעם ערגסטן שילער מיט קושן, ווען אַ מינוט פון שלום האָט באַהערשט אונדזער קלאַס. בעת די איבערייסן צווישן די שעורים, פלעגט דער לערער שיף ארומגיין צווישן די שול־בענק און צונויפקלייבן זעמל אָנגעשמירטע מיט פּוטער אָדער ברויט,

וואָס די קינדער האָבן איבערגעלאָזט נאָכן פרישטיק, ער פלעגט דעם צו־נויפגעזאַמלטן פּראָוויאַנט איינפּאַקן אין א פּאַפּיר־בײַטל און אַוועקטראָגן עס צו זיך אהיים, צו דער קראַנקער פרוי און קינדער. א געפיל פון רחמנות און חרטה האָט אין אַזעלכע מאָמענטן ארומגענומען זיינע תלמידים. קינדער פלעגן נישט אָנרירן זייער פרישטיק, וואָס די מאַמעס האָבן מיט־געגעבן אין חדר אריין, איבערלאָזנדיק עס אין דער באַנק פאַרן לערער שיף. מוטערס האָבן געשטראַלט פון שמחה וואָס זייערע קינדער „ברענגען נישט צוריק ס'פרישטיק" און דאָרט, אין חדר אויף גנאַינע איינס, האָבן תלמידים געשפּייזט מיט זייער עסן אַן אַמגליקלעכן רבי'ן, וועלכער האָט דערמיט דערהאַלטן ס'לעבן פון זיין קרענקלדיקער פרוי. דאָס האָט אָבער נישט געשטערט, אַז גלייך צומאָרגנס, און אַזוי יעדן טאָג, זאָל זיך ווייטער טאָן חושך אויף זיינע לעקציעס.

א גרויסער בעל־השפעה אין וועלטלעכן טייל פון קאַפּלאַן־קאַרנפעלד'ס חדר, איז געווען דער פּאָלאָניסט און נאַטורוויסנשאַפטלער גלייכצייטיק, דער לערער הענריק מירלאַס. די פאַמיליע מירלאַס האָט זיך געגרויסט מיט א רומרייכער לערער־טראַדיציע. א שוועסטער פון אונדזער מירלאַס האָט גע־לייטעט אין וואַרשע מיט דער באַקאַנטער מיידל־גימנאַזיע „מירלאַסאָוואַ", וואָס האָט זיך פאַרעכנט צו די בעסטע לערן־אַנשטאַלטן צווישן דער ערשטער און צווייטער וועלט־מלחמה. א צווייטע שוועסטער און א ברודער זיינען גוט באַקאַנט געווען דער וואַרשעווער גימנאַזיע־יוגנט. הענריק מירלאַס, א מאַן איבער די זעכציקער, וועמענס עלטער האָט אים נישט דערלויבט מער צו לערנען אין די מיטל־שולן, האָט גענומען אַרבעט אין צוויי חדרים, ביי קאַפּלאַן־קאַרנפעלדן און ביי באַרנשטיינען אויף טוואַרדע פינף. א גרויסער וויצלער, תמיד מיט א גלעכטער און מיט א גוט וואָרט, האָט מירלאַס גלייך ביים ערשטן צוזאַמענטרעף דעראָבערט זיינע נייע חדר־שילערס. זיין פּוילישע שפּראַך איז געווען א געשליפענע, זיינע כלערליי דערציילונגען האָבן אונדז אַוועקגעפירט אין פאַנטאַסטישע וועלטן, די אויספלוגן מיט אים אין זאַקסישן גאָרטן אָדער צו דער ווייסל האָבן אונדז אַזוי שטאַרק צו אים צוגעבונדן, אַז ווען ער איז אַוועק פון אונדז, ווען ער האָט צוליב א קראַנקהייט איבערגעריסן אויף א חודש זיין לערנען, האָבן מיר דערפילט א פוסטקייט אינעם חדר, וואָס האָט זיך אויסגעליידיקט פון א גוטן חבר און פריינט. שפּעטער איז ער ווידער צו אונדז געקומען און באַגלייט אונדזער קינדער־וועג ביזן לעצטן טאָג פון אונדזער חדר תקופה, ביזן מאָמענט, ווען מיר האָבן זיך געזעגנט מיט די בלויע וועגט, מיט די „לאַפּעס" און מיטן בעלפער־פּאַרל.

דער ליבלינג ביי די תלמידים איז געווען די יונגע לערערין בלומענ־טאַל, א סטודענטין פון פילאָלאָגיע אויפן וואַרשעווער אוניווערסיטעט. געשטאַמט האָט זי פון אַ קליין שטעטל נעבן וואַרשע, פונוואַנען זי איז אַראָפּגעקומען דער עיקר לשם תורה און אויך צוליב קמח. די לערערין בלומענטאַל האָט געוווינט אויף שמאָלע מילע גאַס צוואַנציק, אין א קליין צימערל אַלס סובלאָקאַטאָרין, צוזאַמען מיט איר ברודער, אויך אַ סטודענט, וואָס האָט פאַרדינט מיט דערטיילן „לעקציעס" צו נגידישע אָבער טעמפּע קינדער. די לערערין בלומענטאַל האָט קיינמאָל נישט געשריען אויף די תלמידים, קיינמאָל זיך נישט געבייזערט אויף זיי, קיינעם נישט אָנגערירט אַפילו מיטן קלענסטן פינגער. זעלטן ווען זי האָט אַ לאַך געטאָן. איר טונקל־הויטיק, נישט שיין געזיכט, האָט געקוקט אויף אונדז מיט חברישער אָפנהאַרציקייט, מיט אַן ערנסטקייט, וואָס האָט די גרעסטע שטיפערס געצוווּנגען זיך צו באַרויקן און לערנען. די תלמידים פון די עלטערע קלאַסן, פון דער פערטער צי פינפטער מחלקה, פלעגן איר דערציילן זייערע דאגות, זייער עגמת־נפש און זי, די יונגע, ערנסטע שילער־חברטע, האָט געהאַט צוגעגרייט אַלעמאָל פאַר זיי אַן עצה, אַן אָנווייזונג, א מוסר־וואָרט. אָנגעטאָן איז זי געווען זייער אָרעם, איר שטובן־שטאַנד איז געווען ביז גאָר אַן איינפאַכער און איר גאַנצע באַנעמונג איז געווען צוריקגעהאַלטן, געצוימט. מיר תלמידים האָבן פאַרשטאַנען, אַז אויף דער לערערין בלומענטאַל לאַסטן שווערע זאָרגן. וועגן דעם האָבן דערציילט די קנייטשן אויף איר ברייטן, יונגן שטערן. קיינער אָבער פון אונדז האָט נישט געהאַט די מעגלעכקייט אריינצודרינגען אין איר סודותפול לעבן. פאַרמאַכט איז זי געווען ווי די אַקטן־טאַש אירע, וואָס האָט זיך קיינמאָל פאַר אונדז נישט געעפנט. א האַרציקע לערערקע, אַ געטרייער חבר צו די תלמידים, אַן אומגליקלעכע פערזאָן — די פאַרהאַמערטע אין זיך לערערין פון דער שמאָלע מילע גאַס.

און די אַנדערע לערערס און מלמדים, וועמענס נעמען ס'זיינען שוין פון לאַנג ארויס פון זכרון; די איבערגעגעבענע דערציערס, וואָס האָבן אײַנדערהיים געהונגערט און אין חדר אויסגעטרוקנט זיך דעם האַלדז ביים קנעלן מיט די שילערס; די אומגליקלעכע מחנכים, וואָס האָבן גענומען אויף זיך די הייליקע מיסיע פון אויפשטעלן א דור יידישע יוגנט, פון אויסקנעטן כאַראַקטערן און גייסטער אין זין פון יידישער טראַדיציאָנעלקייט; די מוטיקע פאַרטיידיקערס פון יידישן וויסן, וואָס האָבן געוואָרפן בעסערע פאַרדינסטן, וואָס זיינען אויסגעלאַכט געוואָרן פון די שילערס און טראָץ דעם געלערנט מיט זיי, געקאָוועט זייער מענטאַליטעט, געצוימט דאָס שלעכטס אין זיי, געפלאַסטערט זייער לעבנס־וועג — צי איז זייער אַרבעט, זייער טרחה געגאַנגען לאיבוד? —

יאָרן זיינען געגאַנגען, געלאָפן, געפלויגן ממש. די אלטקייט האָט קאָפּ־לאָנגען איינגעשפּאַנט אין בעט אריין און נאָך אַ האַלבן יאָר איז ער אַוועק אויפן עולם האמת. זיין פּלאַץ האָט פאַרנומען דער ייִנגערער זון, וואָס האָט צוזאַמען מיט קאַרנפעלדן ווייטער געפירט דאָס חדר אויף גנאַינע איינס. שפּעטער האָט מען זיך צעטיילט — קאַרנפעלד האָט אויסגעצאָלט דעם יונגן קאַפּלאַנען אַ געהעריקן סכום און אַליין פאַרבליבן בעל־הבית פונעם מאָ־דערנעם חדר. און נאָך שפּעטער האָט קאַרנפעלד געמוזט פאַרקלענערן זיין אנשטאַלט. ער איז אַוועק אויף מאַריאַנסקע גאַס אין אַ דריי־צימערדיקן לאָקאַל און דאָרט קאָנטינוירט זיין צווייטע פּראָפעסיע. פון מאַריאַנסקע האָט ער זיך איבערגעטראָגן אויף נאַוואַליפּקי און ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה געלערנט מיט קינדער תורה און אַלגעמיין וויסן.

*

איין בלעטל פון דער רומרייכער געשיכטע — וואַרשעווער חדרים; איין בלעטל פון אַ פאַרהייליקט ספר, וואָס איז פאַרברענט געוואָרן אויפן היטלע־ריסטישן שייטער־הויפן.

ייִדישע חדרים אינעם אַמאָליקן וואַרשע, אינעם אַמאָליקן פּוילן — אַן ענד־סטאַציע פון אַ פּובלוטיקער ייִדישער תקופה, אַ שוץ־מויער קעגן אַסימילאַציע, קעגן עם־הארצות; אַ ברייט פעלד אויף וועלכן ס'זיינען אויס־געוואַקסן מכל־המינים געוויקסן, וואָס האָבן באַלעבט און מחיה געווען דעם גלות'דיקן שטייגער לעבן פון אַן אויסגעוואַרצלט פאָלק.

דערמאָנענדיק אָט יענע קינדער־יאָרן, דערמאָנענדיק די חדר־צייט, ווילסטו לויפן, לויפן זייער לאַנג און ווייט, לויפן און געפינען דיינע אַמאָליקע מלמדים און קושן די האַנט, וואָס האָט דיך געשלאָגן, קושן די „ליניע", וואָס האָט דיר אַראָפּגעלאָזט „לאַפּעס", אַרומנעמען זייערע געשטאַלטן און לאַנג, לאַנג זיי צו זיך טוליען; ווילסט אַהין צום חדר, אַנידערפאַלן אויפן דיל, אויף וועלכן ס'זיינען געשטאַנען די בענק, אויף וועלכן ס'זיינען אַרום־געגאַנגען דיינע חברים און די דערציִעִרס, דער בייזער ר' שמעון און די גוטע, הימלישע בלומענטאַל, און באַגיסן דעם דיל מיט טרערן, מיט שטראָ־מען טרערן פון איינעם אַן איבערגעבליבענעם, ווייל מוזט ווייגען פאַר אַלע, ווייל מער ווי איינער איז פונעם טומלדיקן, רוישיקן מיט תורה אָפּהילכנדיקן חדר אויף גנאַינע איינס קיינער נישט פאַרבליבן.

הערשעלע הײמלאָזער מיט זײן קאָמפּאַניע

ווי אַ קינד א שטיפער, ווי אַ קונדס אין אַן אומעטיקער, פאַרצערטער משפחה, אַזוי האָט דער טרעגער הערשעלע, וועמען מען האָט נאָכן „פינפטן יאָר" אַ נאָמען געגעבן „היימלאָזער", ארומגערודערט אויף דער גנאַינע גאַס מיט זיינע שפיצלעך און קאַטאָוועסלעך, גלייכווערטלעך און קרומווערטלעך, וואָס האָבן שוין גאַרנישט געהאַט צו טאָן מיט גראָדקייט און אנשטענדיקייט און זיינען ווייט געווען אפילו פון יעדער מין אָרנטלעכקייט.

פאַרוואָס אַלע אַן אויסנאַם האָבן אים גערופן „היימלאָזער" האָט קיינער נישט געוווסט. און ס'איז אויסגעקומען זייער מאָדנע און פאר קיינעם נישט פאַרשטענדלעך וואָס דער דאָזיקער יונגאַטש מיט ביינער, וועלכער האָט פאַרלייגט פאַר זיך אַ בעטאָן־אייזערנע היים אויפן גנאַינעם ברוק, אַז גראָד דער גביר אין אונטערוועלטישע היילן און פאַלאַצן, האָט זיך באַצירט און נישט קעגנגעשטעלט זיך אָט דעם וואַנדערנדיקן צונאָמען. ווייל ווזהין הערשעלע איז נאָר אריינגעקומען, איז ער געווען ביי זיך אין שטוב. ביים קאָזשעניצער רבי'ן האָט ער זיך געשטופּט צום אויבן־אָן און איז געווען כמעט ווי אַ טיש־פירער. מיט די גבירים פונעם געסל איז ער געווען אַ גאַנצער „לאָקשן מיט פערפעלעך" און געמאַכט מיט זיי נישקשה'דיקע כוסות אויף „ברודערשאַפט" און זיי, די עשירים, האָבן עס געמוזט אַננעמען אַלס די טייערסטע מטבע און כבוד, ווייל אין קעגנפאַל, ווען זיי האָבן חלילה באַוויזן הערשלען א גלייכגילטיקייט־שטריך אויפן געזיכט ,איז געווען צו זיי אָך־און־וויי. די סוחרים, און ספּעציעל די פּראָווינצער, וואָס פלעגן קומען נאָך וואַרשע איינקויפן סחורות, זיינען געלעגן אונטער זיין פּיאַטע און ער גאָר האָט זיי דיקטירט דעם פּלאַן פון זייער פאַריאַכמעטן טאָג. די פרויען, די טעכטער פון דער גנאַינער אונטערוועלט, זיינען ממש אויסגעגאַנגען נאָך זיינס אַ

קוק אָדער אַ שמייכל, ווען ער האָט ברייט צעעפנט ס׳מויל, באַווייזנדיק מיט גאווה פאַר זיינע פאַרהערערינס די גאָלדענע ציין. דעם שטאָלץ פונעם הימלאַזן מאַגנאַט. די גאַנצע גאַס איז געווען זיין נעסט, זיין היים, ווו ער האָט זיך געפירט ווי אַ ברייטער און באַפעלערישער באַלעבאָס. צו אים האָבן געהערט די מענטשן, די מויערן, די שטיינער אויפן ברוק — אַלץ איז געווען זיינס, אַלץ איז ווי באַשאַפן געוואָרן פאַר אים. האָט קיינער טאָקע נישט פאַרשטאַנען פונוואַנען ס׳נעמט זיך צו הערשלען אַזאַ שילד.

נישט פאַרשטאַנען, אָבער דאָך אים אַזוי גערופן.

דעם נאָמען פון זיין ווייב און זיינע פיר זין האָט קיינער נישט געקאָנט.

— דעם הימלאָזערס יידענע, דעם הימלאָזערס ממזרים — האָט מען גערופן זיין לעבנס־באַגלייטערין און זיינע פיר יונגע ביימער, וואָס זיינען שנעל אויסגעוואַקסן צולהכעיס אַלעמען.

הערשעלע הימלאָזער איז געווען דער קעניג פון די פלייצע־טרעגערס אויף גנאַינע דריי. אַנדערע האָבן געשלעפּט די קאַסטנס אָדער זעק אויף האַנט־וועגעלעך צי אויף פלאַטפאָרמעס און ער, הערשעלע, האָט זיי ארויפ־געוואָרפן אויף די אייגענע פלייצעס און צוגעשטעלט זיי צום באַשטימונגס־אָרט. געווען איז ער אַ ריז ממש. הויך, ברייט־פלייציק, מיט אַ רעגולער צוזאַמענגעשטעלט פנים, וואָס האָט תמיד געשטראַלט מיט געלעכטער און רייץ. זיינע צוויי שוואַרצע אויגן, די שוואַרץ־זילבערנע האָר, די גריכישע נאָז האָבן צעבראָכן נישט איין פרויען האַרץ. ווען מ׳טוט אויס הערשלען פון זיינע טרעגער־בגדים און מען באַצירט זיין קערפּער מיט אַן אַלטער־טימלעכער טאָגע, וואָלט זיך באַקומען אַ בילד פון די אור־אַלטע רוימישע צי גריכישע שיינהייטס־געטער, וועלכע האָבן אַזוי מיסטעריעז צעשפּילט די ליבעס־פאַנטאַזיע ביים שיינעם מין פון אַלע צייטן און קאָנטינענטן. הערשעלע האָט זייער גוט געקאָנט זיינע מעלות. ער האָט דערפון געוווסט און דעריבער האָט ער געשפּרייזט מיט שטאָלץ און אָנגעבלאָזנקייט, וואָרפנדיק צום טאָקט פון זיין טראָט די אויסגעפּראַצעוועטע הענט און שטעלנדיק קעניגלעכע טריט וואָס ווילן נישט אָנרירן די וואָכעדיקייט פון דער ערד. הערשעלע איז קיינמאָל נישט געלאָפן, קיינמאָל נישט געיאָגט זיך, אַלעמאָל געהאַט צייט, אַלעמאָל געווען געדולדיק און רויק. די דאָזיקע רויקייט זיינע האָט אים צוגעגעבן מער ערנסטקייט און באַלעבאַטישקייט, כאָטש מיט די דערמאָנטע צוויי אייגנשאַפטן האָט ער בכלל נישט געהאַט קיין שום שייכות.

— קראַנק זיינען זיי צו וואַרטן די פּראַמייערס, די פּראָווינצער קרופּ־ניקעס און כאַלופּניקעס. פאַר ווענען, אַמשר פאַר זיי גאַר זאָל איך מיר

רירן מיין האַרץ? — אַ קרענק זיי אין בויך. איך האָב צייט, כ'האָב אויף זיי לענגער געוואַרט, אויף די פאַרשטינקענע פיש פונעם פאַרסאַרכעטן וואַסער. טפו זאָלן זיי ווערן, זאָלן זיי זיין א כפרה פאַר מיר, פאַר מיין יידענע און פאַר מיין קליינוואַרג!

און ווען הערשעלע האָט ארויסגעבראַכט דעם דאָזיקן גאָלדענעם זאַץ פון צווישן זיינע גאָלדענע ציין, האָבן די סוחרים געשוויגן. קיינער פון זיי האָט נישט געוואגט אַרויסצוזאָגן אין יענער הייסער מינוט כאָטש אַ וואָרט, ווייל באַלד וואָלט זיי אַרומגעכאַפּט אַ שרפה פון ווערטער, וואָס וואָלט זיי נאָכגעיאָגט ביז אין דער צווייטער גאָס אריין. אָבער קיין כעס האָבן זיי אויף אים אויך נישט געטראָגן. זיי האָבן גוט געוווסט, אַז הערשעלע וויל גאָרנישט זיי זאָלן באַקומען „אַ קרענק אין בויך", ווייל פונוואַנען און פון וואָס וואָלט ער דערנערט זיינע בני-בית. ס'איז געווען ביי אים אַזאַ מין פזמון, א סאָרט „יעמוד", אָדער אַ שלום-עליכם פון רבי'ן, מיט דעם חלוק נאָר, וואָס אין דעם פאַל איז דער רבי געווען ער אליין — הערשעלע היימלאָזער — הייסט עס, דער קעניג פון די פלייצע-טרעגערס אויף גנאַינע דריי. און דער זכרון דערמאָנט עפּעס נישט, אַז ווער נישט איז זאָל זיך האָבן ארומגעטראָגן אויף אים מיט אַ שווער האַרץ. מנשה'ן דעם פּיוויאַרניק האָט ער געציפּט ס'בערד'ל, איז יענער אָנגעפּילט געוואָרן מיט אויפריכטיקער פרייד. צו סטודניבאָרעק'ן אין קראָם אַריין האָט הערשל ארייגעשליידערט בגנבה א טויטן שטשור, איז דער פעדערן-סוחר ארויס אויפן הויף מיט טענות און יללות, דערוויסנדיק זיך אָבער, אַז דער שליח פון דער „מתנה" איז דער היימלאָזער, האָט ער זיך גלייך אויפן אָרט צעלאַכט, פאַרגעסן דעם חטא און באַשאָטן הערשלען מיט מוסר-רייד: „אוי הערשל, הערשל, אַ יונג אין די יאָרן און שכל האָט עס ווי אַ ראַצער". נישט געוועזן קיין איין פראָווינצער סוחר, וועלכער האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף גנאַינע דריי, וואָס איז נישט דעקאָרירט געוואָרן דורך הערשלען מיט אַ פאַראייליצטן הערינג, מיט זויער קרויט, מיט עפּעס א שמאַטע אויף די פלייצעס. דער עולם האָט זיך ממש צעשאָטן פון געלעכטער, אַפילו די „סטאַטעטשנע" יידן האָבן געכיכקעט, זעענדיקט אויף די פלייצעס פון אַ „פּראָווינציאַל" אַ הענגנדיקן הערינג. דער קרבן ווידער האָט בשום אופן נישט פאַרשטאַנען הלמאי יידן נעמט עס צום לאַכן אין אַזעלכע גאַליקע, אַנטיסעמיטישע צייטן. דער געליטענער האָט זיך געבייזערט, אלעמען געמוסר'ט און דאָרט, אַנטקעגן אים, איז הערשעלע היימלאָזער געשטאַנען בראש פון אַן עדה יידן און דיריגירט מיט זיין לאַכנדיקן כאָר. און הערשעלע האָט נישט געהערט צו יענעם מין דיריגענטן, וואָס באַוועגן בלויז מיט די הענט און דערמיט ענדיקט זיך

זייער פונקציע. אַ נײַן! ער איז אויך געווען די ערשטע פידל, דער קינסט־לער בן קינסטלער פון זיין חברותא. ער האָט דאָס אָנגעהויבן די לאַנג־סימפאָניע מיט א קרעפטיקער תקיעה־גדולה און זיין קלינגנדיק־לאַכנדיקע שטימע האָט ווי אַ כשוף־שטעקעלע געפירט די עדה, וואָס אַלע צוזאַמען פון איר האָבן זי נישט באַוויזן צו באַזיגן, איבערשרייען זייער ראש. מ׳פלעגט זאָגן אויף דער גנאַינע גאַס: ווען הערשעלע לאַכט, לאַכן מיט אים מיט די הימלען, אַפילו דער שטן בייט זיין פאַרכמורעטע פנים. אין זיין געלעכ־טער האָט געשטעקט אַ צוציונגס־קראַפט, וואָס האָט געלאַקט און באַאיינ־פלוסט.

הערשעלע היימלאָזער האָט מיט זיינע פלייצעס באַדינט די סוחרים פון גנאַינע דריי און אויך די אַלע, וואָס זיינען דאָרט אריינגעקומען איינקויפן סחורה אָדער אָפּשטעלן זייערע וועגענער. די גאַס איז שוין געלעגן אויסער די גרענעצן פון זיינע קאָמפּעטענצן. און פון דער גאַס, דאָס טרעגערישע חיל פון יענער זייט טויער, וואָס האָט געאַרבעט אויסערן הויף, האָט נישט געטאָרט אריינקומען „טראָגן״ אויף גנאַינע דריי. קיין שום האַנט האָט אַזאַ געזעץ נישט אָנגעשריבן, אָבער אין לויף פון יאָרן האָבן די באַדינגונגען, טרעגערישע אנטוויקלונג און צעשטאַכענע לייבער געשאַפן דעם דאָזיקן צושטאַנד. אָפּגעהיטן האָבן די טרעגערס דעם קדש־קדשים זייערן פון ארבעטס־פאַרטיילונג ווי דער כהן־גדול זיין הייליקע עבודה אין בית־המקדש בימים ההם. הגם אויף דער גנאַינע גאַס האָט אלמעכטיק רעגירט די טרעגער־„ספּולקע״ פון יאַנקעלע ערליך, דעם גנאַינעם עוג מלך־הבשן, וואָס איז געשטאַנען בראש פונעם „חסד של אמת״ און וועמענס זון איז אויסגעוואקסן א פידלער־ווירטואָז. און הגם יאַנקעלען האָבן זיינע מעשים־טובים פאַרשאַפן פיל אָנערקענונג און סימפּאַטיע ביי אונדזער באַפעלקערונג, איז די גנאַינע דריי פאַרט פאַרבליבן הערשעלעס ציטאַדעל, וווהין די ערליכאָווצעס אפילו האָבן נישט געהאַט קיין דריסת־הרגל. די אַלע סחורות, וואָס האָבן איבערגעטראָגן בלויז די שוועל פון נומער דריי האָבן שוין גע־הערט צום היימלאָזער און ארונטערגעפאַלן אונטער זיין קאָנטראָל.

גאַנצענע טעג, בעת די זומערדיקע היצן, איז הערשעלע אָפּגעזעסן אויף אַ קאַסטן ביים שוסטער־ביידל, וואָס האָט זיך געמאַטערט אונטער א פאַר־פוילטן דאַך הארט ביים טויער. דאָס איז געווען זיין אָבסערוואַציע־פונקט, פונוואַנען ער האָט פּינקטלעך באַטראַכט די סחורות־באַוועגונג אויף זיין הויף. ער אַליין האָט כמעט ווי נישט געאַרבעט זייט דעמלט, ווען דער „פעל־טשער״ מיכאַלסקי פון דער טוואַרדע גאַס האָט מיט זיך פאַרטויבטער שמועה אויסגעפונען אַ צו האַסטיקן הארץ־קלאַפּ ביי אַט דעם דאָזיקן טרע־

גערישן פֿאַרזאָרגער. געהאַט האָט ער נאָך צו זיך דריי שותּפֿים און אומצאָ־ליקע משרתים, וואָס האָבן פֿאַרדינט ביי אים א צוואַנציק צי דרייסיק גראָשן טעגלעך, אַרבעטנדיק אויף „שטיק". זייער גורל איז געווען אַ ביטערער, ווייל נישט יעדן טאָג האָט זיך געמאַכט א סך אַרבעט ס'זאָל אויך פאַר זיי עפּעס בלייבן און פאַר נישט־טראָגן האָט הערשעלע נישט געצאָלט. האָבן זיי טאַקע אין די פֿרייע מינוטן פֿאַרנומען זיך מיט גנבֿה, מיט „דעטאַליטשנעם" אָפּפאַלעכץ נאָך די גנבֿים־הורטאָווניקעס.

הערשל אַליין האָט אויפגעמאַנט ביי די סוחרים דעם באַטרעף פֿאַרן טראָגן, געשלאָסן נייע טראַנזאַקציעס און געזידלט און טעראָריזירט ווידערשפּעניקע, וואָס האָבן געהאַט די חוצפּה מיט אים זיך צו דינגען. אויסער דער דערמאָנטער ריין פּראָפֿעסיאָנעלער באַשעפֿטיקונג, האָט הערשעלע פֿאַרנומען אַן ערן־אַמט אַלס בורר אין כּלערליי געשלעגן, גנבֿות אָדער אין אַנדערע מיני סכסוכים. און דין־תּורות ווי אויך געשלעגן זיינען אויף דער גנאַינע גאַס פֿאָרגעקומען יעדן טאָג, עטלעכע מאָל טעגלעך. בעת די שטרייטן איז הערשעלע געשטאַנען אָדער געזעסן אינדערמיט פּונעם ראָד פֿאַראינטערעסירטע, אויסהערנדיק די טענות פֿוןביידע צדדים, דערווייל, בינו לבינו, האָט ער אריינגעכאַפּט א זופּ ביר, א גלעזעלע ניינציקער, אַלץ אויפן רעכענונג פֿון די „זייטן". ווען די שטרייטנדיקע האָבן זיך באַרויקט, האָט הערשעלע אָנגעפאַנגען זיין ריכטערישע דרשה, וואָס האָט זיך געווייקט אין געבלימלטע אויסדרוקן פֿון אונטערוועלטישן לעקסיקאָן. פּאַסירט האָט אויך נישט זעלטן, אַז איינער פֿון די שטרייטערט איז דורך הערשלען גלייך ביים אָנהויב געשטעמפּלט געוואָרן אַלס „בליאַד". דעמלט האָט הערשעלעס מויל געשוויגן און גערעדט האָבן זיינע הענט אָדער אַן אָרטשיק פֿון אַ פּלאַטפֿאָרמע. נאָך דער דין־תּורה האָט דער שולדיקער געמוזט אָוועקפֿירן דעם גנאַינעם דיין צו מנשה'ן אין שענק אריין און „שטעלן" אַ ביטערן טראָפּן און אַ פֿאַרבייסעכץ צום טראָפּן. אין יענע געהויבענע מאָמענטן האָט ער קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן אַז זיינע שותּפֿים אין אויך זיי גערופֿן צו דער לוקולוסישער סעודה פֿון די טרעגערישע געטער אויף גנאַינע גאַס. ווי פֿון אַ פֿאַרסאַפּעטן לאָקאָמאָטיוו האָבן זיך געטראָגן וואָלקנס פּאַרע פֿון מנשה'ס שענק. צום סוף פֿון דער סעודה האָט זיך דער עולם אַזוי שטאַרק אויפֿן גאַנצן קול צעזונגען, אַז די ציווילע קונים האָבן געמוזט שנעל פֿאַרלאָזן דאָס מקום פֿון דין און צדק.

עס איז געווען בימי ווען די „גאַזעטאַ וואַרשאַווסקאַ", דער אָרגאַן פֿון דער ענדעקיש־אַנטיסעמיטישער פּאַרטיי, האָט געגאָסן גאַנצע עמערס פֿאַמיעס און שמוץ אויף די קעפּ פֿון די פּוילישע יידן. אַדאָלף נאָוואַטשינסקי,

א גלענצנדיקער זשורנאַליסט און א נאָך מער גלענצנדיקער און פרומער ייִדן־האסער, האָט טאָג־טעגלעך געפּאַשעט זיינע היילע שעפעלעך מיט פּארסמטע מאַכלים, וואָס זייער הויפּט־סובסטאַנץ איז באַשטאַנען פון שנאה צום ייִד, פון ארויסשטויסן דעם ייִדישן בירגער פון אַלע זיינעווירטשאַפט־לעכע און אוודאי פון די קולטור־פּאָזיציעס. און הגם דער פּוילישער אַדאָלף האָט געצויגן זיין שורש פון ייִדישן שטאַם, איז דער „פּגם" לחלוטין פאַר אים נישט געווען קיין שטער אָנצופירן עפנטלעך דעם קאַמף קעגן זיינע אַמאָליקע ברידער. שליסלעך איז ארויסגעקומען אַ דור פאַר וועמען נאַוואַ־טשינסקי'ס רעצעפּטן זיינען געווען ווייניק ווירקנדיקע און די, זיינע אַמאָליקע תלמידים, האָבן זיך אָפּגעריסן פון דער מוטער־שויס, פון דער ענדעקישער פּאַרטיי, און געשאַפן א נייע אָרגאַניזאַציע מיטן איינציקן ציל צו באַקעמפן פיזיש ייִדן אומעטום, ווו מ'האָט זיי נאָר אָנגעטראָפן. ס'איז געבוירן געוואָרן דער ענדעקישער ממזר, די „נאַרא", וועמענס היילקסטער אַלף־בית איז געווען — שלאָגן ייִדן, פּיקעטירן ייִדישע געשעפטן און צווינגען זיי זיך צו שליסן. איבער די וואַרשעווער גאַסן האָט זיך א לאַז געטאָן אַ כוואַליע פון פּוילישע פּאָגראָמטשיקעס און ווו נאָר מ'האָט אָנגע־טראָפן א ייִד, האָט מען אים מערדערלעך און אומרחמנותדיק געקאַטעוועט. אויף די הויך־שולן זיינען די „נאַרא"־לייט געווען די איניציאַטאָרן פון אַ געטאָ. די ייִדישע געשעפטן אויף מאַרשאַלקאָווסקע, שוויענטאָקזשיסקע און נייע־וועלט האָבן באַקומען אומזיסטיקע שומרים, וואָס האָבן נישט אַריינגעלאָזט קיין קריסטלעכע קונים. ס'איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז די פּוילישע אַנטיסעמיטן האָבן ספּעציעל געדונגען אונטערוועלטניקעס פון וואָליע און אָכאָטע, געשאַפן פון זיי פּאָגראָם־בריגאַדעס און אין אַ סאַ־דיסטישן מאַרש געגאַנגען אויף די ייִדישע קוואַרטאַלן. ס'זיינען מיט אַ געקלאַנג געפלויגן שויבן פון ייִדישע געשעפטן; ייִדן זיינען מורא'דיק צע־שלאָגן געוואָרן; מ'האָט געריסן בערד, געשפּאָלטן קעפּ — און קיין פּאָ־ליציאַנט, דעם היטער פון אָרדענונג און רו, האָט מען ארום נישט געזען. „אָושעם", אדרבה, איז געווען דער ענטפער פון דער עפנטלעכער מיי־נונג און אפילו פון די מלוכה־אָרגאַנען אויף די אינטערווענצן פון ייִדישע מנהיגים. דאָס פּוילישע פאָלק האָט שטאָלצירט מיט דער רויבער־טוגענד פון זייערע מערדעריש־שלאַכצקע „כלאָפּצעס".

אין איינעם א טאָג האָבן זיך ייִדן פון גנאַינע גאַס דערוווּסט, אַז אין דער ריכטונג פונעם „פאַרן אייזערנעם טויער" רוקט זיך א „נאַרא"־באַנדע. מ'האָט אויף שנעל פאַרמאַכט די געוועלבער, פאַרקלאַפּט די טויערן פון די הייזער און מיט ציטערניש געוואַרט אויפן אָנקום פון די סטודענטישע

פּאַגראַם־העצערס. הערשעלע היימלאַזער האָט בשום אופן נישט געקאָנט מסכים זיין מיטן געדאַנק, אַז די „שקצים" װעלן האָבן די העזה איבער־צוטרעטן די גרענעץ פון זיין הערשאַפטס־געביט. ער האָט צונויפגענומען אַלע זיינע משרתים און נאָך אַנדערע סתם שטאַרקע יונגען, באַוואָפנט זיי מיט מעסערס, „שפּאַדרינקעס", אַרטשיקעס און אייזערנע דרענגער און אַרויס צו דער גזשיבאָווסקע באַגעגענען די „טייערע" געסט. ווען די פּוילישע באַנדע איז אָנגעקומען, האָט זיך הערשעלעס חבורה אַ וואָרף געטאָן אויף איר און אָנגעהויבן מערדערלעך ממיתן די העלדן פון סטאַניסלאַוו פּיאַסעצקי'ס חדר, דעם רעדאַקטאָר פון „ליטעראַרישן" און העצערישן וואָכנשריפט „פּראָסטאָ ז' מאָסטו". הערשעלע איז אַריין אין די ערשטע פּאָזיציעס פון געשלעג און איז פאַרבליבן די גאַנצע צייט אין ערשטן פייער ווי אַ העלדישער קאָמענדאַנט, וואָס שטויסט זיינע אונטערטעניקע צו גבורה־טאָטן, אַרויס־שטעלנדיק אַלס ביישפּיל זיין אייגענעם מוט און גבורה. קיין איין ייד איז אין יענעם געשלעג נישט פאַרלעצט געוואָרן. די „פּאָגאָטאָוויע", וואָס איז גערופן געוואָרן נאָכן אַנטיסעמיטישן איבערפאַל, ווען די יידן זיינען צוריק אַוועק צו זייער אַרבעט, האָט צוגענומען איבער אַ צענדליק פּוילישע העלדן...

צומאָרגנס האָט הערשעלע היימלאָזער און זיינע משרתים געטראָגן אויף די קעפּ די סטודענטישע היטלעך, וואָס זיינען איבערגעבליבן אויפן שלאַכט־פעלד. דאָס איז געווען דער שכר פאַר זיין ווידערשטאַנדס־אַקציע, וועלכע האָט צעטראָגן זיין נאָמען איבער די יידישע הייזער אין וואַרשע. זייט דעמלט האָבן די פּוילישע אוואַנטוריסטן געציטערט ממש אַדורכצוגיין בלויז ס'גנאַינע געסל. ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט מער נישט פּאַסירט, אַז די גאַס, ס'גנאַינע געסל, און אַלע אַרומיקע גאַסן זאָלן ווערן אַ ציל־ברעט פון כוליגאַנישע איבערפאַלן.

זייט דעמלט איז דער נאָמען הערשעלע היימלאָזער איינגעוויקלט גע־וואָרן אין אַ שלייער פון גבורה און לעגענדאַרן מוט. וואַרשע האָט געוווּסט, אַז אויף דער גנאַינע גאַס לעבט אַ ייד, טאַקע אַ פּראָסטער בשר ודם, וועלכער האָט אָבער איינגעשריבן אַ רומפול קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון יידישן וואַרשע. געוועזן אויך אַזעלכע, וואָס האָבן אים פאַרגליכן מיט די יידישע דיפּלאָמאַטן, מיט יידישע פּאַרלאַמענטאַריער און... אַפילו העכער געשטעלט זיינע לייסטונגען פאַר דער יידישער זאַך פון זייערע. זיי — האָבן געטענה'ט הערשעלעס חסידים — אונדזערע „פּאָסלעס" און סענאַטאָרן באַקעמפן דעם אַנטיסעמיטיזם פון דער סיים־טריבונע, זיי צייגן איבער די פּוילישע פּי־רערס, אַז עס קאָן אַזוי ווייטער נישט גיין, און ער, הערשעלע, רעדט צום

פּוילישן פֿאַלק מיט די אַמשטאַרקסטן איבערצייגנדיקע אים אַרגומענטן, מיט דער פּויסט, מיט דער שפּאַדרינקע. הערשעלע הימלאָזער איז געוואָרן אַ לעגענדע פֿונעם „פֿאַרן אייזערנעם טויער״.

אַזאַ לעבנס־שטייגער האָט הערשעלע געפֿירט זייט יאָרן. ויהי היום און הערשעלע דערשיינט אויף גנאַינע דריי מיטן ווייב און קינדער, מיטן בעטגעוואַנט און מעבל, מיטן געשיר און קליידער, מיט איין וואָרט — ער האָט פֿאַרלאָזט זיין הויז אויף דער טוואַרדע גאַס און זיך אַריבערגעפּעקלט דאָ אַהער, אויף גנאַינע דריי. הערשעלע האָט נאָך פֿון פֿריער געוווּסט, אַז די אלמנה פֿון דער פּאַציאַטע אין דער פֿראָנט געביידע ציט זיך אַרויס, האָט ער געלויערט אויפֿן פּאַסיקן מאָמענט אַריינצוציִען זיך אין דער פֿאַרלאָזטער וווינונג אין דער דערלויבעניש פֿון ר׳ לייזער וואַרשאַווסקי, דעם באַלעבאָס פֿונעם הויז. ס׳איז אַנטשטאַנען אַ ווילדער טומל, אַ צאַנקעריי צווישן הער־שעלען און ר׳ לייזערן, וועלכער האָט שוין געהאַט פֿאַרדונגען די וווינונג. הערשל האָט דעם שטרייט פֿאַרענדיקט מיט איין פּסוק, מיט אַ קורצן זאַץ:

— ר׳ לייזער, די פּראָ זאָל מאַ אַזוי דינען ווי כ׳שאַנעווע אַך, נאָר טאָמער וועט איר זיין אַ ייד אַן עקשן, שווער איך מיך ביי מיין מאַמען אין קבר, אַז איר וועט גלייך דאָ אויפֿן אָרט פֿאַרלירן די באָרד מיט די ציין און מיטן געזונט אַלס צילונג. דבר׳ט נישט קיין סך און געט אַהער די שליסלען צו דער בודע.

און ווייל ר׳ לייזער האָט גאָר שטאַרק אָפּגעהיטן זיין באָרד און נאָך מער זיין שוואַך געזונט, האָט ער גלייך דערלאַנגט הערשלען די שליסלען צו דער פּאַציאַטע און דערמיט געשלאָסן אַ פֿריינדשאַפֿטס־בונד מיטן „גע־פֿערלעכן הערשעלע״.

זייט יענעם טאָג איז הערשעלע נאָך מער אַריינגעדרונגען אינעם לעבן פֿון גנאַינע דריי. ער האָט אַכטונג געגעבן, אַז אויפֿן הויף זאָלן נישט פֿאַר־קומען קיין גנבֿות; אַז די יאַטן זאָלן זיך נישט אַרומשלאָגן; אַז דער אַלטער סטאַראָזש יאַן זאָל נישט שלאָגן די קינדער און בכלל זאָל אויפֿן הויף הערשן רו און אָרדענונג. הערשעלע איז געוואָרן דער עמוד־האש פֿון גנאַינע דריי. ער האָט געפֿירט דעם הויף מיט אַ פֿעסטער האַנט, זיכער און שטאָלץ, איבער דעם פֿאַרוויסטעטן און פֿאַרפּיניקטערטן יידישן לעבן במדינת וואַרשע.

*

הערשעלעס „ספּולקע״ איז באַשטאַנען פֿון פֿיר אַקציאָנערן, אָדער ווי מ׳האָט זיי נאָך אַנדערש גערופֿן — די ארבעה בנים פֿון גנאַינע דריי, הגם

טפשים און רשעים האָבן זיך ביי זיי נישט געפונען. בייטאָג פלעגן זיי אַרבעטן און שפּעט ביינאַכט פלעגן זיי אַריינגיין צו מנשה׳ן אין שענק אַריין און ערלעך פאַרטיילן צווישן זיך דעם טעגלעכן פאַרדינסט. די קאַסע האָט געהאַלטן הערשעלע, אַלס ערשטער און עלטסטער פון דער אונטער־נעמונג. ביים פונאַנדערטיילן ס׳געלד האָט אויפן טיש געמוזט שטיין אַ „פלעשל״, אַ טעלער מיט לעבערלעך און ציבעלעס, אַ גרויס ברויט, וואָס דאָס אַלץ צוזאַמען האָט פאַרלייכטערט די ביכאַלטערישע אויסגלייכונג פון זייער שותפות. דער טאָן־געבער איז אַלעמאָל געווען הערשעלע. זיין וואָרט איז פאַר די שותפים געווען ווי די לוחות־הברית פאַרן יידישן פאָלק. דער צווייטער לויט דער רייע איז געשטאַנען אברהם פעלטע, דער דריטער — דוד טשצינע און דער פערטער — נאָטע הו״קער.

*

דער צווייטער שותף, אברהם פעלטע, איז טאַקע געווען נישט מער ווי אַ פעלטע, ווי אַן אומגעלומפּערטע חיה, וועלכע לעבט אויף גאָטס וועלט נאָר בכדי צו עסן, שלאָפן און שלעפּן משאות. שטאַרק איז דאָס געווען ווי אייזן. ווען ר׳ לייזער וואָלט אים דערלויבט, איז ער גרייט געווען אַ כאַפּ צו טאָן דאָס גאַנצע הויז אויף זיינע שטאַלענע פּלייצעס און אַוועקטראָגן עס ווער ווייסט וווהין. געגאַנגען איז ער ווי אַ בער, געאַרבעט ווי אַן אייזל, גע־שלאָפן ווי אַ שכור נאָך אַ כוסה און געגעסן ווי אַ פערד, ווי אַ קו, ווי אַ גאַנצע שטאַל מיט קי. אַ מאָגן האָט אברהם געהאַט ווי אַ נישט־דערגרונטע־וועטער ים, וואָס איז ביכולת איינצושלינגען ריזיקע שיפן מיט הערינג, ברויט, קאַרטאָפל מיט גערייסערטע ציבעלעס. נישט עפּעס אַנדערש — ווייל נאָך די דאָזיקע מאכלים איז אברהם ממש אויסגעגאַנגען. פאַר איין גראָשן איז ער גרייט געווען צו שיקן אַ מבול אויף דער וועלט נישט מחמת זיין קמצנות, נאָר ווייל ער האָט מורא געהאַט ס׳זאָל אים חלילה נישט צופעלן אַ פּרוטה צו אַ ברויט אָדער צו אַ געזאַלצערנעם הערינג.

געהאַט האָט אברהם אַ ווייב מיט אַ קינד, אַ מיידעלע, וועלכעס איז אויסגעוואַקסן אַזוי איידל און צאַרט ווי אַ וואַסער־ליליע. מענטשן האָבן חושד געווען, אַז ס׳קינד שטאַמט נישט פון אים, ווייל ווי קומט צו אַזאַ פיר־קאַנטיק באַשעפעניש אַזאַ צאַצקע.

יעדן טאָג, מיטיק־צייט, איז אברהם׳ס ווייב געקומען מיט אַ גרויסן טאָפּ, ממש אַן עמער, געקעכץ, אין וועלכן ס׳האָבן זיך געפּאַרעט קאַרטאָפל, גרויסע קליסקעס, אַ סך ביינער, קאַפּערעק און פאַרשמאַלצן וואַסער. האָט

זיך אברהם אוועקגעזעצט אויף די שטיגן, אריינגענומען דעם טאָפּ צווישן די פיס, אַ כאַפּ געטאָן אין האַנט אריין דעם הילצערנעם לעפל און גע־נומען כליופען די זופּ, אַז די שכנים זיינען שיעור נישט פאַרהילכט גע־וואָרן. פונעם טאָפּ האָט זיך געטראָגן אַ ריח פון ניחוח־אַרעמקייט צונויפ־געמישט מיט זשאווער פונעם אייזן־געגאָסענעם טאָפּ, אָבער אברהמען האָט עס לגמרי נישט געאַרט און נישט געשטערט אין זיין אכילה. נאָכן מיטיק האָט שוין אויף אים געוואַרט אַ קונה, וועלכן מ׳האָט געמוזט גלייך באַדינען. זיין ווייב האָט נעבעך געשאָקלט מיטן קאָפּ איבערן גורל פון איר טייערן:

— מיין אברהמשי, זיי לאָזן דיך נישט אָפּעסן, אַז עסן זאָלן זיי די ווע־רים. זע נאָר ווי דו זעסט אויס? — וואָס האָסטו דען היינט געגעסן מ׳שטיינס געזאָגט, ווייניקער ווי נעכטן, אַז ברענען זאָלן זייערע מאַגנס ווי ס׳רייסט מיך ביי מיין האַרץ.

— גיי שוין אהיים ליבטשע, כ׳וועל מאָ שוין באַדינאַכט אָפּנעמען.

ליבטשע האָט געשטראַלט פון אַזעלכע וואַרעמע טרייסט־ווערטער מצד איר אברהמשי. זי איז נאָך געשטאַנען עטלעכע מינוטן, נאָכגעקוקט איר טייערן מאַן און מיט אויסגעבענקטע אויגן באַוואָרפן דאָס בערן־געשטאַלט מיט בליקן פון אומגעצוימטער ליבע. שפּעטער איז זי אַ גליקלעכע אַוועק אַהיים און דאָרט זיכער געוואַרט אויף דער קומענדיקער נאַכט.

אָט אַ לעבן, אָבער וויפל פאַרבאָרגענע שיינקייט דאָס דאָזיקע לעבן האָט אין זיך געטראָגן?

*

דוד טשצינע איז גערעכנט געוואָרן פאַרן דריטן שותף אין דער „ספּולקע". געטראָגן האָט ער אויפן קאָפּ אַ יידיש־פּויליש היטל הגם מיט פרומקייט איז ער געווען יאָרן־לאַנג אין קריג־צושטאַנד. דין און דאַר איז ער געווען ווי אַ טשצינע מיט וועלכע מ׳פּלעגט אין וואַרשע אויסקלאַפּן די אינערלעכע טיילן פון די מויערן. געהאַט האָט דוד׳אַ ווייב מיט צוויי טעכטער. די ערשטע איז געווען אַ מויד אין די יאָרן און מיאוס ווי אַ טויט מאַלפּעס. טראָץ דעם האָט זי דאָך געפונען ענדלעך איר באַשערטן, וועל־כער האָט פאַרקויפט אין גאס גלאָזוואַרג און יעדן אָוונט געמוזט אַוועקטראָגן צו אן אַנדערער פרוי אַ חלק פון זיינע פאַרדינסטן ביז ער האָט אויף תמיד פאַרלאָזט זיין ווייבל און פאַרפאַלן געוואָרן ווי אַ שטיין אין וואַסער. דוד׳ס טאָכטער איז צוריקגעקומען צו די עלטערן, שטאַרקער ווי פריער געמאָלן אירע לעדערנע באַקן און אין די פאַרנאַכטן פלעגט זי ארויסגיין פון הויף, איבערלאָזנדיק נאָך זיך אַ בייסנדיקן גערוך פון ביליקע פאַרפיומען.

דוד׳ס צווייטע טאָכטער, גיטל, איז באַשאַנקען געוואָרן פון די הימלען מיט אנשטענדיקייט און באַחנטקייט. זי האָט גוט געזען די בראָך פון איר הויז און געוויטיקט איבערן זון־אונטערגאַנג ארום איר קרייז. נאָכן טויט פון איר פאָטער איז זי אַוועק ארבעטן אויף דער קראָכמאַלנע גאַס אין אַ רעסטאָראַן אַלס קעלנערין. זי פלעגט אהיים קומען שפעט ביינאַכט, האַלטנדיק אין די הענט שיינע מתנות. זי האָט באַוויינט איר טראַגישע דאָליע, וואָס האָט זי געשטויסן אין די אָרעמס פון זנות.

דוד איז בשום אופן נישט געווען באַליבט ביי זיינע שותפים. קיינער האָט נישט געזען די סיבה פון דעם שטרייט, ווייל דוד איז געווען אַן ערלעכער און ארבעטזאַמער טרעגער. זייער אָפט פלעגט ער זיך קריגן מיט הערשלען, מיט די אַנדערע שותפים. ער פלעגט זיי חושד זיין, אַז זיי באַ־שווינדלען אים, אַז זיי נאַרן אים אָפּ. נאָך אַזאַ מין צעווערטלען זיך זיינען אַנטשטאַנען שלעגערייען פון וועלכע דוד איז אַלעמאָל ארויס אַ צעבלו־טיקטער. בעת איינעם פון די געשלעגן האָט דוד באַקומען אַ קלאַפּ מיט אַן אייזן אין קאָפּ אריין. זייט דעמלט איז ער אַראָפּ פון די רעלסן. ער האָט אָנגעהויבן צו ריידן נאַרישקייטן. ער האָט אָפט בכוונה אויסגעשאָטן זעק מיט צוקער און קאַווע, ביז מען האָט אים געמוזט אָוועקפירן אין די „טוואָר־קעס״ פונוואַנען ער איז שוין מער נישט צוריקגעקומען. פּסח־צייט, אויפן צווייטן יאָר, איז ער געשטאָרבן. נאָך זיין לויה איז נאָכגעגאַנגען די גאַנצע „ספּולקע״ מיט די משרתים, אויסגעשטעלט ווי סאָלדאַטן. ס׳ווייב האָט גע־שאָלטן און געיאָמערט — פאַרשאָלטן זיינע שותפים און געוויינט נאָך איר אבידה. זיי, זיינע נעכטיקע ארבעטס־חברים, האָבן געלאָזט פליסן אירע קללות. זיי זיינען אין אבלות׳דיקן שטאָלץ געגאַנגען פוןביידע זייטן פון דער „מטה״, באַגלייטנדיק אויפן לעצטן וועג איינעם פון זיי.

*

נאָטע הויקער האָט פאַרענדיקט די רשימה פון הערשעלעס שותפים.

כשמו כן הוא — געהייסן האָט ער נאָטע נאָך איידער ער האָט דערזען די שיין פון זיין וועלט. נאָטעס צווייטער נאָמען — הויקער — איז אים פון קינדוויז אָן געלעגן אויף די פלייצעס פונקט ווי אין די שפּעטערדיקע יאָרן עס האָבן אויף אים געדרוט גרויסע קאַסטנס און שווערע זעק. צוליבן הויקער האָט ביי נאָטען געברויזט אַ פאַרדרוס צו דער גאַנצער וועלט, וועלכע האָט אויף אים געקוקט ווער מיט רחמנות־געפילן ווער מיט ציניש, כמעט אומזעבארן שפּאָט. דאָס האָט אָבער בשום אופן קיינעם נישט גע־

שטערט צו רופן אים „נאַטע־הויקער‟ און ער זאָל זיך בכלל נישט באַליי־דיקן. ס'איז געווען אַ נאַטירלעכע זאַך, פונקט ווי כמה אַנדערע נאַטור־דערשיינונגען, וואָס האָבן רעוואָלטירט קעגן רבונו־של־עולם'ס פּיעטעט פאַר פאָרם און סימעטריע.

פון צייט־צו־צייט האָט נאַטעס פּראָפעסיע ממשות'דיק פּראָטעסטירט קעגן זיינע אומגלייכע פּלייצעס. ווען ער האָט אַרויפגעוואָרפן אויף זיי אַ פּאַק סחורה אָדער אַ קעסטל, האָט אָפט פּאַסירט, אַז די משא האָט זיך פאַר־טשעפּעט אָן זיין גאָרב און זיך אַראָפּגעגליטשט פון נאַטען. נישט איינמאָל האָט ער צוליב דעם צעבראָכן אַ קעסטל אָדער אויסגעשאָטן אַ זאַק מיט קאַשע צי מעל, פאַרשעלטנדיק זיך מיט דער מאַמען, וואָס האָט אים אַזעלכן געבוירן. אין אַלגעמיין אָבער האָט נאַטע'ן ס'מזל גאַר שטאַרק צוגעשפּילט. געהאַט האָט ער אַ געראָטן ווייבל מיט געראָטענע, שיינע און אָרנטלעכע קינדער, אַז הערשעלע איז אים אפילו מקנא געווען. ערלעכקייט איז גע־ווען דער אויבן־אָן אין זיין קרייז און ביי אַלע זיינע אונטערנעמונגען. מענטשן האָבן גערן מיט אים געשמועסט, געעצה'ט זיך, און זיין וואָרט איז פאַר זיי געווען תמיד אָנגענומען און אפילו פאַרערט. אַפילו הערשעלע האָט זיך גערעכנט מיט זיינס אַ מיינונג אָדער ראָט. איז ער טאַקע ביי אַלע דין־תורות, וואָס הערשל האָט גרויס־ריכטעריש געפירט, געווען דער פּוסק־אחרון פאַר זיין עלטערן שותף.

ווען אין וואַרשע האָבן די נאַציס אויפגעשטעלט ס'געטאָ, האָט נאַטע איבערגענומען אַ געפערלעכע, טויט־ברענגנדיקע אויפגאַבע, וועלכע ער האָט אויסגעפירט מיט פיל אחריות און מסירת־נפש. ער האָט געשמוגלט פון דער אַרישער זייט פּראָוויאַנט. אין פאַרגלייך מיט אַנדערע שמוגלערס, האָט נאַטע נישט געשטעלט קיין הויכע פּרייזן פאַר זיינע אַרטיקלען. ער האָט מיט הארץ און רחמנות פאַרקויפט לעבנסמיטל־פּראָדוקטן צו זיינע קאָנסומענטן. פאַר אַ באַקאַנטן פון די „גוטע צייטן‟ האָט ער יעדע צוויי וואָכן צונויפגעשטעלט אַ פּעקל, וואָס ער האָט אַליין אַרויפגעטראָגן, נישט נעמענדיק דערפאַר קיין גראָשן, נישט פאַר דער סחורה און אוודאי נישט פאַרן טראָגן.

ביי דער דאָזיקער הייליקער אַרבעט האָט אַ נאַציסטישע קויל פאַרשניטן זיין לעבן.

*

טרעגערישע יונגען, גנאַינע נח פאַנדרעס, וואָס האָבן וועלטן גאַנצע געבויט און צעשטערט, וועלטן אין וועלכע זיי האָבן רעגירט מיט צדק, מיט

זייער צדק, מיט זייער יושר, מיט זייער לאָגיק. ווי אנדערש זיינען זיי גע־וועזן פון א סך, א סך יידן, אָבער ווי פעסט באַהאַפטן זיי האָבן זיך צום יידישן שטאַם דורך פאַרבאָרגענע קאַנאַלן פון יידישן אמאל, וואָס זיינען געפלאָסן אין זייערע בלוטן.

האָסט זיך געשראָקן פאַר זיי, מורא געהאַט, אויסגעמיטן מיט זיי אַ באַ־געגעניש, אָבער גלייכצייטיק ביזטו זיכער געוועזן אין זייער שכנות׳שאַפט, געפילט זיך ווי הינטער די פליגלען פון באַשיצער, געפרייט זיך, אַז אויך דיין פאָלק פאַרמאָגט אַזעלכע שטאַרקע יונגען, וואָס קאָנען פאַרטיידיקן דיין הפקר׳דיק לעבן.

און די זעלביקע ריזן, די דאָזיקע מענטשלעכע לייבן, האָבן שפּעטער צוזאַמען מיט די שוואַכע, מיט די שוואַכסטע, מיט די קוים־לעבעדיקע פאַר־איניקט זיך אינעם רינדער־מאַרש, וואָס האָט זיי אַלעמען אַוועקגעפירט נאָך טרעבלינקע.

פאַרוואָס זיי האָבן זיך נישט קעגנגעשטעלט דער ברוינער בעסטיע ? —

א טראַגישע פראַגע, אויף וועלכער אונדזער דור האָט קיין ענטפער נישט געגעבן.

נאַכט-געשטאַלטן

ווען דער טאָג האָט פֿאַרמאַכט זיינע אויגן, ווען די לאַזור־הימלען האָבן זיך פֿאַרצויגן מיט טונקל־נאַכטיקע געוועבן, דאן האָט אויך די גנאַינע גאַס נאָכגעשפּרייזט דעם שמים׳דיקן גאַנג און געגרייט זיך אויסצורוען די ביי־נער נאָכן טאָג, נאָכן שווערן טאָג האָרעוואַניע.

זיבן אזייגער אין אָוונט איז די גנאַינע גאַס באַפֿאַלן געוואָרן פֿון א לויפעניש, פֿון אַ שרייעניש און געקלאַפּערײ, פֿון א האַקערײ מיט די טירן און שלעסער פֿון די געוועלבער, וואָס דאָס אַלץ צוזאַמען האָט זיך צונויפ־געגאָסן און צוזאמענגעטראָפֿן אין איין ווינקל, אויפן שמאָלן גנאַינע געסל, וועלכעס האָט אַזוי שטאַרק געטומלט פֿאַרן שלאָפֿן גיין.

פֿאָליציאַנטן זיינען ארומגעגאַנגען איבער די געשעפטן און דערמאָנט די באַלעבאַטים, אַז הגיע זמן פֿון שליסן די קראַמען. זיי פלעגן אריינשארן זיך אינעם געפּאַקטן פֿון קונים געשעפט, ערשט דעמלט, געפינענדיק זיך אינעווייניק, זיינען זיי ארויס מיט געוואַלדן אויפן אייגנטימער הלמאי ער היט נישט אָפּ די געזעצן פון פֿאַנסטוואָ און האָט די העזה, די זשידאָווסקע העזה, צו פֿאַרקויפן סחורה נאָך דער „פּאָליציייִשער שעה״. האָט זיך דער געשעפֿטס־אייגנטימער אַנטשולדיקט פֿאַר אים נאָר מינדלעך, האָט דער פּאָליציאַנט אָנגעהויבן דרשענען וועגן דער מסכתה בירגער־רעכט און ביר־גער־פליכט, וועגן נאַציאָנאַלער מאָראַל און ניט פֿאַרגעסן דערביי צו ציטירן גאַנצע פּאַראַגראַפֿן פון דער קאָנסטיטוציע; האָט ער אָבער באַקומען אין דער יד אַריין אויף א פּלעשל „ז׳ ביאַלאָ גלוווקאָו״ איז אין דער זעלביקער מינוט אַנטשטאַנען א פֿאַרשטענדעניש, איז געבוירן געוואָרן אַן אידיליע צווישן דעם פּוילישן מלוכה־שומר און דעם זינדיקן און פֿאַרזינדיקטן יידישן בירגער.

די גאסן־הענדלערס האָבן צונויפגעוויקלט זייערע „קראַמען״, ווער דאָס קײשל מיט די מאַנופאַקטור־רעשטלעך, ווער דעם באַלאָן מיט סאָדע־וואַסער מיט סאַק, ווער די סידורים, ציצית און מנחה־ומעריב׳לעך, ווער דעם קויש מיט באָניע־קערן און רבי־ניסלעך, ווער דאָס עמערל מיט זויערע אוגערקעס אָדער בראָקאָווגע הערינג, ווער דעם סטראַגאַן מיט כלערליי מציאות.

די פורמאַנעס האָבן פאַרפאַקט די פאַשע פאַר די פערד, די טאָרבעס מיט האָבער און היי, און מיט א געפייפעריי און געקנאַקעריי מיט די בייטשן אונטערגעיאָגט זייערע ברויטגעבערס צום גאַלאָפּ אַהיים.

אויף די טראָטוארן האָט זיך געראַיעט פון מענטשן. די סוחרים פון יאַנאַשעס הויף, פון וויעלאָפּאָלע, פון די מיראָווער האַלעס, ברייטע, אויס־געפּאַשעטע יידענעס מיט כל־טוב־בייטלען אונטער די אָרעמס, זיינען גע־לאָפן אין דער ריכטונג פון זייערע היימען און אויפן וועג אַריינגעכאַפּט אַ פריינטלעכן שמועס מיט אַ שכנה אָדער גאָר אויסגעקריגט זיך צי אויס־געלאָפּעט די פנימער פון די קאָנקורענטקעס.

לאָוטערשטיינ׳ס וורשטן־געשעפט האָט זיך געבראַכן פון ענגשאַפט, אַזוי אָנגעפּאַקט מיט קונים איז דאָרט געווען. דאָס האָבן טאַטע־מאַמע איינגעקויפט „אויפשניט״ פאַר די וואַרטנדיקע אינדערהיים קינדער, וואָס האָבן זיך שוין עטלעכע שעה פריער באַלעקט אויפן בלויזן געדאַנק פון אויפשניט מיט וואַרעמע בייגל.

ווי אין שטעט פונעם מיטל־אַלטער, ווו דאָס לעבן איז דיריגירט גע־וואָרן פון אַ טרומייט, אַ טרומייט פון זיין מאַיעסטעט דעם בירגער־מייסטער, אַזוי האָט אין וויעלאָפּאָלע אַ מאַגיסטראַצקער שומר־הברית געבלאָזן אין אַ הארניקן טרומייט אריין, ארויסבעטנדיק די קונים וגם די סוחרים. און דאָס ארויסבעטן האָט פאַרמאָגט אין זיך אַזאַ מין כוח, אַזאַ גוואַלדיקע קראַפט, אַז מ׳איז פון דאָרטן ממש געלאָפן, פאַרלירנדיק אויפן וועג פון איילעניש אַ ברויט, אַ פּעקל סחורה. אַנדערע גאָר האָבן אפילו פאַרגעסן צו פאַרקלאַפּן דעם שלאָס — אַזוי שטאַרק האָט געווירקט דער טרומייט. איינער האָט אונטערגעיאָגט דעם אַנדערן, געהאָלפן פאַרמאַכן דעם סטראַגאַן, ווייל ווער ס׳איז פון וויעלאָפּאָלע ארויסגעגאַנגען פופצן מינוטן נאָך זיבן, דער האָט שוין באַצאָלט אַ שטראָף — פופציק גראָשן. און פופציק גראָשן איז גע־ווען אַ האַלבער טאָג פרנסה.

פון די הייף האָבן פּראָווינצער וועגענער געריידט צו זייער לאַנגן, אַ גאַנצע נאַכט דויערנדיקן היים־וועג. אָנגעטורעמטע מיט סחורות, איבער־געצויגענע מיט ברעזענטענע פלאַנדעקעס פון דער פירמע „זעמש״ און

אַרומגעבונדענע מיט גראָבע, געדרייטע שטריק, האָבן זיי זיך אויסגעשטעלט אין אַ לאַנגער רייע, ווי מדבר־קאַראַוואַנעס, בכדי צוזאַמען זיך לאָזן אין וועג אַריין. דאָס האָבן זיי ספּעציעל אַזוי געטאָן, ווייל אויף די פּוילישע מלוכה־שאָסייען האָבן זיי זייער אָפּט אָנגעטראָפן אומגעבעטענע געסט, וועלכע האָבן צוערשט מערדערלעך צעשלאָגן די שפּיליטערן און דערנאָך צעראַבירט די סחורה. שוין פון פיר אַזייגער אַן פלעגן זיי זיך זאַמלען פון פאַרשיידענע וואַרשעווער הייף אויף גנאַינע דריי, ווי פייגל, וואָס גרייטן זיך צו אַ וויטן וועג. דערווייל, ביז צום אָוועקפאָרן, האָט דאָרט געהערשט אַ מורא׳דיקער טומל, אַ הירזשעריי פון די אָנגעפרעסענע פערד, אַ צאַנקעריי מיט די טרעגערס, וועלכע האָבן אויף שנעל איופגעמאָנט זייער טעגלעכן פאַרדינסט. זיבן אַזייגער האָבן זיי געערירט פון אָרט, איבערלאָזנדיק נאָך זיך קופּעס פערדן־אָפּפאַלעכץ, אַלטע זעק און צעריסענע בויגנס פּאַפּיר.

אין פּריוועסעס שול אויף גנאַינע פּינף האָט אַ שטיקנדיקער געדראַנג אַרומגענומען דעם בעלעמער, די בענק און אַפילו דעם עמוד מיטן ארון. יעדן אָוונט האָבן זיך איבער אַ צענדליק מנינים געשטעלט דאַווענען. קדיש־זאָגערס פון דער גאַנצער געגנט האָבן זיך דאָ פאַרזאַמלט צו זייער לעצטער טעגליכער עבודה פאַר די פאַרשטאָרבענע. אין בית מדרש האָבן זיך צו־נויפגענומען קליינע חברות לערנערס, וואָס האָבן אַריינגעכאַפּט אַ בלאַט גמרא צי פּרשה חומש מיט רש״י. אין די ווינקלעך פון דער שול האָבן זיך קינדער געשפּילט, שנאָרערס האָבן הויך אויפן קול געשנאָרכט, בייגל־הענדלערס האָבן געלייזט געלד און דער שמש האָט מיט אַ בכבודיקן בעל־הבית געמאַכט אַ „כוסה״. בעתן דאַווענען פלעגט זיך ציטנווייז באַווייזן אַ פּאָליציאַנט אין שול, וואָס האָט אַרומגעזוכט די בייגל־הענדלערס, וועלכע האָבן זיך פאַר אים אויסבאַהאַלטן האַרט ביים ארון, און ער, דער פּוילישער טשינאָווניק, האָט נישט איינמאָל נאָכגעזאָגט „ברוך הוא, ברוך שמו״ און „אמן״, אַרויסווייזנדיק זיין לאָיאַליטעט צו די זשידאָווסקע בירגער. אַזוי ווייט האָט אים דאָס יידישע געלד באַאיינפלוסט.

און דערווייל, אינמיטן פונעם דאַזיקן טומל, האָבן די „קיעשאָנקאָוצעס״, די דעטאַליטשנע גנבים, איינקאַסירט דעם שכר פון זייער פּרנסה׳לאָזן טאָג. די צייט פון פאַרנאַכט איז פאַר זיי געווען דער בעסטער סעזאָן. אינעם יאַגעניש, בעתן לויפעניש פון דער גנאַינער באַפעלקערונג, האָבן זיך ברייט געגעבן אַ צעעפן די קוואַלן פון די גנבישע מעגלעכקייטן און נישט איין פּעקל אָדער טייסטער מיט געלד האָבן געוואַנדערט אין זייערע פאַרבאָרגענע מלינות אויף קראָכמאַלנע צי גנאַינע. זיי האָבן געאַרבעט מיט קאָפּ, זייער

טעטיקייט איז געווען פֿאַרטיילט געוואָרן אין פֿאַרשיידענע פֿונקציעס. איינער האָט באַשפּיגן און אַדורכגייער, דער צווייטער האָט דעם באַשפּיגענעם גאָר העפֿלעך אָנגעוויזן אויפֿן שפּייעכץ אויפֿן מאַנטל, אַ דריטער האָט שוין אָפּגעוואַרט, ווען דער „קרבן" וועט אָוועקשטעלן די פּעקלעך סחורה און נעמען זיך רייניקן דעם מאַנטל און דאַן ערשט וועט ער אַ כאַפּ טאָן די מציאה, איבערגעבנדיק עס דערנאָך צו אַ פֿערטן, וועלכער האָט ווייטער זי געשיקט צום פֿאַרבאָרגענעם אָרט פֿון חלוקה. די געווינען און ספּאָזמען פֿון די באַגנבֿעטע האָבן זיך אויסגעמישט מיט דער אַלגעמיינער גאַסן־באַוועגונג, מיט די טריט פֿון די לויפֿנדיקע, מיטן טראַסק פֿון די ראָלענדיקע פֿלאַט־פֿאָרמעס און זיינען לסוף פֿאַרשוווּנדן מיטן אַוועקגייענדיקן טאָג.

דערנאָך איז געוואָרן פֿינצטער. די גאַז־לאָמטערנעס האָבן זיך אָנגעצונדן. אין די פֿענצטער פֿון די וווינונגען האָבן זיך באַוויזן ליכט־ שטראַלן פֿון נאַפֿט־לעמפּלעך, פֿון גאַזאָווע זשיראַנדאָלן אָדער פֿון מאָדערנע עלעקטערישע לאָמפּן. די נאַכט־וועכטערס זיינען ארויס צו זייער אַרבעט. די סטרוזשעס האָבן מיט לאַנגע בעזעמער אָנגעהויבן צונויפֿצוקערן דעם שמוץ פֿון טעגלעכן פֿאַרקער.

די גנאָינע גאַס איז ווי אויסגעשטאָרבן. די נאַכט־פֿינצטערקייט האָט מיט אייזערנע דלאָניעס אריינגענומען אין זיך דעם ווייטערדיקן גאַנג פֿון אונדזער געסל. אָבער נישט איבעראַנצן איז פֿאַרלאָשן געוואָרן די טאָג־ליכטיקייט. פֿון די קעלערן און פּאַציאַטעס האָט געגומען שפּרייזן אַן אַנדערער טראַט, אַ טראַט, וואָס בייטאָג איז ער געלעגן אַ צעקאַליטשעטער און אַ צעראַנירטער און ביינאַכט איז ער אויפֿגעשטאַנען תחית־המתים.

*

לענג־אויס דעם טראָטואַר האָט זיך געשלענגלט אַן אומעטיקע, פֿאַרהייזעריקטע מעלאָדיע:

— בייגעלעך, אוי הייסע בייגעלעך, קאָכעדיקע בובליטשקי, אַך קויפֿט באַ מיאָ!

פֿון אַנטקעגנאיבער האָט אַ קראַנקע טענאָר־שטימע אונטערגעהאַלטן דעם נאַכט־געזאַנג מיט האַרטע, ווי פֿון האַלץ אַרויסגעשניצטע אויסרופֿן:

— דראַ פּאַראַ פּינעוואָ, זעקס פּאַראַ צעינאָ, כאַפּט אַראָ, קנאַקט די קנאַקעדיקע בייגל!

ווען די בייגל־הענדלערס האָבן פֿאַרנומען זייערע „שטענדערס" אויף די טראָטואַרן, האָט גאָט און מענטש באַנומען, אַז די ערשטע נאַכט־אַשמורה האָט אַראָפּגענידערט אויך אויפֿן גנאָינעם ברוק.

געשטאַנען זיינען זיי מערסטנטייל הינטער די גאזאָווע לאַמטערנעס, אָדער ביי דער זייט פון אַ געוועלב־פענצטער, פונוואַנען זיי האָבן געשעפּט ליכט, ווי זיי וואָלטן וועלן באַגיסן זייערע רויטע, פאַרפּינצטערטע אויגן מיט ליכטיקייט, זאָל כאָטש זיין מיט קינסטלעכן טאָג. ווייל בייטאָג פלעגן זיי שלאָפן ערגעץ־ווו אין אַ קעלער אָדער אויף אַ צעלאָמעטער פּאַציאַטע און נאָר אין נאַכט־דערנענטערונג האָבן זיי זיך אויפגעכאַפּט פון די געלע־גערס, פון די משונה'דיקע חלומות ווי פון א שווער אָפּקומעניש. די בייגל, די „וויעטשאָראָווע" זיינען געווען זייער גאַנצע וועלט אין וועלכער זיי האָבן פאַרבראַכט די קינדער־יאָרן, די יוגנט און שפּעטער דעם בארג־אראָפּ פון זייער לעבן.

צווישן די בייגל־הענדלערס האָט מען געטראָפן מענער, פרויען און קינדער.

די קינדער, אין צעריסענע בגדים, מיט באָרוועסע פיס, האָבן אין ווינ־טער פון קעלט אונטערגעטאַנצט פון איין פוס אויפן צווייטן, זומער ווידער אויסגעטאָן כמעט איינגאַנצן נאַקעט, און אזוי ארום אריין טיף אין דער נאַכט מיט זייער נישט־פאַרקויפטער סחורה. האָט זיך געמאַכט אַ מזלדיקער טאָג, זיינען זיי אַוועק אהיים ארום צוועלף ביינאַכט מיט א ברייטל אונטערן אָרעם, מיט א פּאָר ציבעלעס און א צוויי הערינג — א מתנה פאַר טאַטע־מאַמע, וואָס האָבן זיך אינדערהיים געמוטשעט אין פּאַראַליזש אָדער אין שווינדזוכט. אָבער מזלדיקע טעג זיינען זעלטן ווען געקומען. האָבן זיי טאָקע געמוזט וואַרטן מיט דער סחורה ביז באַגינען, ווען פון יאַסל די בעטשקעס קנייפּע זיינען ארויס פאַרשיכורטע הערן אָדער ווען אן ארבעטער איז גאַנץ פרי געלאָפן צו דער אַרבעט און אויפן וועג אריינגעכאַפּט אַ בייגל.

אויסגעמוטשעטע פונעם ביינאַכטיקן האַנדל פלעגן די אומגליקלעכע קינדער אַוועקפאלן הינטער א מויער און איינשלאָפן, פאַרוויגט פון זיסע, הימל־גרייכנדיקע חלומות. ווען די גנאַינע גאַס האָט זיך געוועקט פון שלאָף, האָט זי זיי געטראָפן, די פון עלנט איינגעוויגטע קינדער, ווען דער שלאָף האָט אַוועקגעלייגט אויף די האַרטע שטיינער.

די פרויען, בייגל־הענדלערינס, האָבן זייערע אויגן אויסגעוויינט איבער די קוישן. אינדערהיים איז געלעגן א געלעמטער מאַן, קינדער קרעטינען, ביי אַנדערע איז דער מאַן אַוועקגעשטאָרבן אָדער אַוועק מיט אַ צווייטע און זי, די „בייגלאָרקע", האָט געטאַסקעט אויף זיך דעם שווערן יאָך פון א ברויט־געבערין. און וויפל מאָל האָט פּאַסירט, אַז אַ פּאָליציאַנט האָט דער־ווישט די דאָזיקע „פאַרברעכערין", אויסגעשאָטן די בייגל, צעטראָטן זיי

מיט די פיס און לסוף פארשריבן נאך א „קארע״? — נישט זעלטן האט די ביטערעווירקלעכקייט אויסגעמאָלן אויף דער גנאַינע גאַס אַ טראַגיש בילד פון אַ פרוי, וואָס רייסט זיך די האָר פון קאָפּ, וואָס קנייפּט אויס לעבעדיקע שטיקער פלייש פון איר אַזוי אויך אויסגעמאָגערטן קערפּער, וואָס וואַרפט זיך אויף דער ערד און שלאָגט מיטן קאָפּ די צעמענטענע פּלאַטעס פון דער גאַס, ווי זיי וואָלטן שולדיק געווען דערין וואָס דער פּאַליציאַנט האָט זי אַזוי ברוטאַל באַרויבט, צונעמענדיק אירע האָפענונגען מיטן לעבן צוזאַמען. דעמלט, אין אַזעלכע תהום־מאָמענטן, האָבן זיך יאָמערדיקע יללות צונויפגעמישט מיט דער פינצטערקייט פונעם אָוונט, דער געזאַנג פון די בייגל־הענדלערס איז פאַרשטומט געוואָרן און אַ בית־עולם־שטילקייט האָט באַהערשט די אומגליקלעכע לעבעדיקע שאָטנס.

מענער, בייגל־הענדלערס, האָט מען וויייניקער געזען ווי פרויען צי קינדער. ווען אַ מאַן איז שוין געשטאַנען ביי אַ קויש מיט „אַבוואַזשאַנקעס״, האָט ער געהערט צו די „געוועזענע״. אַ געוועזענער טרעגער, וואָס האָט ס׳געזונט פאַרלוירן ביי די שווערע קאַסטנס צי זעק; אַ געוועזענער צייטונגספאַרקויפער ביי וועמען דער טראַמוויי האָט ביידע פיס אָראָפּגעשניטן, ווען ער, דער היינטיקער בייגל־הענדלער, איז אַמאָל פלינק ווי אַ קאַץ געשפּרונגען פון איין טראַמוויי אויפן צווייטן, פאַרקויפנדיק אַן עקסטראַ־אויסגאַבע אָדער אַן אָוונט־צייטונג; אַ געוועזענער בכבודיקער בעל־הבית, וואָס האָט זיך בייטאָג געשעמט צו האַנדלען אויף דער גאַס און האָט אויסבאַהאַלטן דעריבער זיין רויט פון בושה פנים אין דער פינצטערקייט פונעם אָוונט; אַ געוועזענער טאַטע פון קינדער, וועמען די בנים האָבן פּראָסט פּשוט אַרויסגעטריבן פון שטוב, פון זיין שטוב — זיי אַלע, פּירות פון יידישן עלנט און בזיון, האָבן דערלאַנגט צו די קונים די בייגל פאַררויטלטע, פאַרשעמטע דערפאַר, וואָס זיי, מענער, האָבן נישט געהאַט קיין אַנדערע ברירה ווי זיך נעמען צו אַזאַ „ווייבערישער״ פּרנסה.

זיינען זיי אַלע דאָרטן געשטאַנען ווי מאָנומענטן פון אַ גרויסער טראַגעדיע, פון אַ ווירקלעכקייט, וואָס איז צעשניטן און פאַרשניטן געוואָרן, אויסגעפורעמט און אַראָפּגעוואָרפן אין טיפענישן פון יאוש און אָרעמקייט.

*

ווי מתים וואָס הויבן זיך אויף פון זייערע קברים, באַפּאַרבן מיט לעבעדיקייט די אויסגעלאָשענע באַקן און שפּאַצירן אַרויס צו דער לעבעדיקער וועלט, אַזוי זיינען אין די אָוונטן אַרויסגעגאַנגען פון ווין־לעכער יונגע

פרויען, וועלכע האבן זיך דערנערט פון זייערע אויסגעמאטערטע, בלאסע, איינגעפאלענע קערפערס.

געווייעט האט פון זיי ביליקייט, א שטיקנדיקער פארפיום, וואס האט די נאז־לעכער צעריסן. זייערע פנים׳ער האבן געטראגן אויף זיך דיקע שווארצקייט אויף די ברעמען, בלוט־רויטקייט אויף די ליפן און אויף די כמו־בעקלעך, מעל־ווייסקייט אויף דער נאז, אויפן שטערן און האלדז, קבר־טויטקייט אונטער דעם קינסטלעכן בלומען־בוקעט און שווינזוכט, ווענע־רישע קראנקהייטן און מגפה־נעסטן אינעווייניק, אין גוף.

ווי א סאלדאטן־ארמיי זיינען זיי אין אויסגעמאסטענעם טראט ארויס צו זייער נאכט־פרנסה, געגרופענע דורך א נישט־הערבארן סיגנאל, דורכן סיגנאל פון אויסגעלאסנקייט וואס איז געבוירן געווארן אין די ארעמס פון הונגער.

געגאנגען זיינען זיי צו פארשידענע פונקטן, אויף כלערליי גאסן, ווו אין א קעלער אדער אין אן איינגעפאלן צימער האט געווארט דער אכזריות׳־דיקער פאטראן, דער אייגנטימער פון דער זנות־אונטערנעמונג.

זיי זיינען אוועקגעגאנגען — זיי, די גליקלעכע, וואס זיינען געווען נאך געבוג געזונט צו געפינען א באשיצער, אן אויפזעער, א באלעבאס.

די אנדערע זיינען פארבליבן אין די טויערן פון גנאינע גאס, האבן זיך געוואלגערט אויף די שטיגן, צווישן די פלאטפארמעס, אונטער די מיסט־קאסטנס. זיי פלעגן מורא האבן פריי זיך באוועגן אויף דער גאס, ווייל דער פוילישער פאליציאנט האט אויך זיי „ארויסגענומען די נשמה״, נישט געלאזט זיי לעבן, נישט דערלויבט זיי זיך מאטערן. זיי האבן ארויס־געקוקט פון די טויערן, מיט א פייף אדער א ווונק ארייגעבעטן א „פריינט״. די בעסער געקליידעטע מענער האבן זיי אפילו נישט געוואלט אנבאטן זייער ליבע מחמת זיי האבן געוווסט, אז זיי זיינען צו ארעם, אז זייערע קערפערס פארמאגן שוין צו ווייניק זאפטן פאר דער בעסערער, פארמעג־לעכער געזעלשאפט. געצאלט האט מען זיי זעלטן ווען מיט געלד. דער שכר פאר זייער געפאלנקייט איז באשטאנען פון א ברויט, פון א שטיק ווורשט, פון א שטיק פוטער, אדער פון א פלעשל בראנפן אלס גרויסע, אומשאצבארע מתנה, וואס האט געזאלט צעהיצן זייערע איינגעפרוירענע לייבער. דעם איינגעזאמלטן פראוויאנט האבן זיי גלייך, נאך פאר דער גליק־לעכער „באגעגעניש״, ארויפגעטראגן אין שטוב אריין צו די קינדער, אדער צו אלטע טאטע־מאמע, וועלכע האבן צוערשט באגאסן ס׳ברויט מיט געזאלצן־גאליקע טרערן און ערשט דאן עס אנגעהויבן צו עסן.

פאַרן שטיקל ברויט האָבן זיך זייערע קערפּערס צוזאַמענגעפּלאָכטן מיט שנאָרערס, מיט פאַרשוינענע פּונעם ערגסטן מין, אין וועמענס גופים ס'האָט זיך געראַיעט פון באַקצילן, מיט קליינע באַשעפעניש פון געפּערלעכע, דורך דער מעדיצין נאָך נישט אויסגעפּאָרשטע קראַנקהייטן. מיט עקל און האַרץ־חלשות האָבן זיי אויסגעפירט זייער אַרבעט, אָבער גלייכצייטיק מיט אַ צו־פרידנקייט און אַ באַפרידיקונג, אַז זיי זעטיקן אַן אַ טאַטן אָדער אַן אייגן קינד, צי גאָר דעם אייגענעם מאָגן. די גנאַינע איינוווינער האָבן זיך געהאַט אַזוי שטאַרק צוגעוווינט צו די געשטאַלטן פון די גאַסן־פּרויען און צו זייער פּראָפעסיע, אַז ווען מ'פלעגט אַנטרעפן אויף די שטיגן די געהיימניספולע פּאַרלעך, האָט מען זיך אַפילו נישט דערשראָקן און ווייטער געגאַנגען דעם וועג אַרויף אין שטוב אַריין, ווי ס'וואָלט גאָרנישט פּאַרגעקומען אינעם קרייז פון תהום'דיקער ירידה.

כמעט יעדע איינע פון זיי, פון די גנאַינע גאַסן־פּרויען, האָט געשטאַמט פון אַן אָרנטלעך־בכבודיקן משפחה־קרייז, וואָס איז געווען באַקאַנט אַלס אַרט, וווּ מ'האָט אַמאָל ערלעך געאַרבעט אויפן גראַשן, התמדה'דיק געלערנט אַ בלאַט משניות אָדער מיט פּאַטערלעכער שטרענגקייט דערצויגן די קינדער פּאַר גוטע יידן און מענטשן. איז געקומען דאָס לעבן, דער טרויעריקער שיקזאַל פון די דאָזיקע היימען, און אוועקגעשליידערט די קינדער צום ראַנד פון אונטערגאַנג — מאַטעריעלן און מאָראַלישן. קרובים זיינען אַמאָל אַראָפּ־געקומען, געמוסרט, איבערגעלאָזט אַ מטבע, וועלכע האָט אָבער בשום אופן נישט געקאָנט סטאַיען אויף לאַנג, אויפן ווייטערדיקן גאַנג פּונעם איינגע־פאַלענעם הויז. טאַטע־מאַמע האָט אַמאָל אַרויסגעטריבן פון שטוב די זינדיקע טאָכטער, געשעמט זיך מיט איר, געריסן נאָך איר קריעה, אָבער ווען די נויט און הונגער האָבן אָנגעהויבן שטאַרקער אַטאַקירן זייערע קערפּערס, פלעגן זיי זיך מיט טרערן אין די אויגן איבערבעטן מיט דער טאָכטער און שווייגנדיק זיך צוגעקוקט צו אירע אָוונט־שפּאַצירן.

אומגליקלעכע נאַכט־געשטאַלטן פון דער גנאַינע גאַס, פּאַרסמטע קער־פּערס און ביינער, וואָס מיט אייער טראַגישער פּרנסה האָט איר דערפילט אַ דערהויבענע שליחות, אַ גרויסע מצוה פון דערהאַלטן ביים לעבן אַ טאַטן, אַ מאַמען — האָט דאָס יידישע לעבן אייך ווען נישט איז ריינגעוואַשן?

*

געריכערטע קישקעלעך האָט מען אין די אָרעמע וואַרשעווער יידישע שיכטן געהאַלטן פאַר אַ נאַציאָנאַל מאכל. געריכערטע קישקעלעך, אָפּגע־

קאַכטע אין זודיקן וואַסער, באַשמירטע מיט מושטאַרדע און דערצו נאָך אַ בייגל אָדער אַ „קאַיזערקע" — דאָס האָט ממש דערהאַלטן ס'האַרץ ביי אַ גרויסן טייל וואַרשעווער יידן און גלייכצייטיק איז עס געווען אַן אַזיאַטישע סעודה פאַרן רייכן טייל.

זיי, די „קאַרפּן-קעפּ", פּלעגן זיך מיט גאווה'דיקן שטאָלץ אָפּשטעלן אויף דער גאַס ביי אַ פאַרעדיק קעסעלע אָדער אריינגיין אין אַ וורשטן-געשעפט און סמאַקעווען זיך מיט דער קישקעלעך-פּאַטראַווע, ווי יענע ווייסע, הויכגעשטעלטע געסט פון אַ קאָלאָניאַלן גובערנאַטאָר, וואָס האַלטן-מיט מיט אַ וועטשערע ביי אַ שכנישן נעגערישן מושל אין די פאַרוואָרפענע ווינקלעך פון אַפריקע.

זיינען איבער דער גנאַינע גאַס, ווי איבער אַנדערע וואַרשעווער גאַסן, אַרומגעלאָפן פאַרשוויצטע יידן מיט פאַרסאַדזשעטע הענט, וואָס האָבן אין אונטערגעהייצטע, רויכנדיקע קעסעלעך אַרומגעטראָגן די „צאַפּלדיקע, פעטע קישקעלעך". אין איין האַנט דאָס קעסעלע אין וועלכן אַ נר-תמיד פון האָלץ-קוילן האָט געמאַכט קאָכן ס'וואַסער; אין דער צווייטער — אַ קויש פון אלדאָס בעסטע, אַ פריש ברייטל פון שטראָסן דעם בעקער, מושטאַרדע, פעפער, אַ זויער אוגערקעלע, עטלעכע פלעשלעך „סינאַלקאָ" — אַלץ צו-געגרייט אויפן פאַרלאַנג פון הצדיק דעם קונה.

ביי טאָג פלעגט מען זיי זעלטן וועןזען. פון צייט-צו-צייט האָט זיך צעזונגען זייער קול, לויבנדיק ביז אין די הימלען:

— די קאָכעדיקע, די פעטע, די פליישיקע קישקעלעך פון דאַמאַזער'ן, פון שיוועק'ן, פון לאַוטערשטיינען...

ביי טאָג איז זייער סחורה געשלונגען געוואָרן דורך די טרעגערס, פור-מאַנעס, געוויסע געוועלב-סוביעקטן. ביינאַכט האָבן זיי נאָר אויסגעקוקט אויף פאַרליבטע, אויסגעהונגערטע פאַרלעך, וואָס האָבן זיך אומגעקערט אהיים פון אַ קינאָ צי טעאַטער. אויך די נאַכט-געסט, די באַזוכערס פון די פאַרשיידענע טאַנץ-לאָקאַלן, קאַבאַרעטן, געהיימניספולע „ווינקעלעך", האָבן זיי פאַרעכנט צו די געטרייע אָפּנעמערס פון זייער סחורה. געשטאַנען זיינען זיי מיט די קעסעלעך ביים ראָג גנאַינע און גזשיבאָווסקע, גנאַינע און קראָכ-מאלנע, גנאַינע און מיראָווסקע — דאָס קעסעלע אָוועקגעשטעלט סודות'פול ביי דער וואַנט און אַליין פלעגן זיי „וואַרפן אויגן" אויף אַלע זייטן, צי ס'קומט חלילה נישט אָן אַ פּאָליציאַנט. ווי לויכטנדיקע ווערעמלעך אין אַ פינצטערן וואַלד, אַזוי האָבן די קעסעלעך באַוואָרפן אין די אָוונטן און נעכט די גנאַינע גאַס מיט העל-גוסס'דיקע פייערלעך, וועלכע האָבן טראָץ

זייער אנעמישן שיין גערופן צו זיך און געלאָקט אויסגעהונגערטע הערן, וואָס האָבן שוין נישט באַוויזן צו שטילן דעם נאגנדיקן הונגער אין א בכבוד׳יקן רעסטאָראַן צוליב דער שפּעטער שעה.

דער גורל פון די קישקעלעך־הענדלערס איז געווען פיל גליקלעכער ווי פון די בייגל־הענדלערס. אין די קאַלטע נעכט האָבן זיי אָנגעוואַרעמט זייערע הענט און פיס ביים קוימען פונעם קעסעלע. זיי פלעגן ארומנעמען זייער „געשעפט״, זייער קאָכעדיקע קראָם ווי אַ קינד אַ מוטער און טוליען זיך צו דער וואַרעמקייט, באַשיטנדיק עס מיט ברכות, מיט מחיה׳דיקע קרעכצן. און ווען א קישקעלע־הענדלער איז נישט געווען קיין „דראָן״, האָט ער אָוועקגעשאָנקען אביסל פון זיין חלק וואַרעמקייט אויך צו א בייגל־הענדלער, וואָס איז געשטאַנען דערנעבן און געטרייסלט זיך פון קעלט.

— איר האָט? — האָט אַ האַלב־פאַרשכורטער און נאָך טאַנצנדיקער קונה קורץ ארויסגעוואָרפן פון זיך די פראגע.

— אוודאי האָב איך, קוקט זיי נאָר אָן, מיינע טייערע אָרמאַטן, דאָס זיינען דען קישקעלעך, גאַנצענע ווורשטן זיינען דאָס. יאָך זאָל אזוי לעבן מיט אָך ציזאַמען, און ווי הייס זיי זיינען, אַז איר וועט באַלד אַנהויבן צו שוויצן פון זיי און דערוואַרעמען אייערע קאַלטע ביינער נעבעך...

— טאָ גיט אַהעיאַ א דראַ־פּוּאַ, רעדט נישט אַזויפיל, מושטאַרדע גיט אָך און צוויי שטיקלעך ברויט זאָלט איר אָך נישט פאַרגעסן.

האָט דער הענדלער ווי אַ קונצן־מאַכער אָנגעהויבן ציען פונעם אויפ־געמאַכטן קעסעלע זעקס צונויפגעבונדענע קישקעלעך, אין דער לופטן זיי באַשמירט מיט בייסיקער מושטאַרדע און מיט א פאַרנייג דערלאַנגט זיי דעם דערפרייטן גאַסט. ווען דער קונה איז אָפּגעפערטיקט געוואָרן, האָט זיך דער הענדלער ווידער אַוועקגעשטעלט צו זיין נאַכט־שמירה, אויסקוקנדיק צי א „מענטש״ קומט נישט אַמאָל זאָן.

די קישעלעך־הענדלערס פון דער גנאַינע גאַס, די פּאַרעדיקע נאַכט־געשטאַלטן פון אונדזער געסל, וואָס האָבן דערקוויקט נישט איין אויסגע־הונגערטן „פּאַצעט״ אָדער סתם אַ פאַרשפעטיקטן גאַסט, ווי שטאַרק זיי זיינען צונויפגעוואַקסן מיטן נאַכט־מלבוש פון די גנאַינע מויערן. אָן זיי וואָלט קיין יידיש לעבן אין וואַרשע נישט געווען, א יידיש לעבן פון דער נאַכט־אשמורה. אָן זיי וואָלטן אין וואַרשע נישט געהערשט קיין יידישע נעכט.

די רייכע וואַרשעווער הייזער פון דער קאַשיקאָווע, אַלייע אויאַז־דאָווסקיע, שוסטעגאַ־שיערפּניאַ האָבן מיט גאווה געטראָגן אויף זיך מכל המינים סטאַטועס, וועלכע האָבן באַרייכערט זייער אויסזען מיט העלדן פון דער רענעסאַנס־תקופה און פון אַנדערע היסטאָרישע פּעריאָדן. אויף גע־וויסע פון זיי, זיינען איבער די גזימסן ביים דאַך אַרומגעפלויגן געטער און מלאכים, אויף אַנדערע זיינען אַפּאָללאָ צי קאָפּערניק, קאַזימיר דער גרויסער צי פּאָולוס געוועזן איינגעמויערט אין דער וואַנט און פון אַ האַלב־רונדן אַרויסהויל, האָבן זיי מיט פאַרחלומטע בליקן אַראָפּגעקוקט צו דער גאַס און צו דעם אַלעם וואָס עס קומט דאָרט פאָר.

די גנאַינע גאַס האָט אויך פאַרמאָגט אַזעלכע סטאַטועס, אָבער נישט געגאָסענע פון בראָנז צי בעטאָן, נאָר געקנאָטענע פון מענטשן־פליייש, וועלכע מען האָט געקאָנט באַוווּנדערן נאָר ביינאַכט און וואָס האָבן, להיפוך צו יענע, געקוקט אויף דער וועלט מיט פאַרטרערטע בליקן, איינגעראַמט אין אַ פּנים פון וועלכן ס'האָט זיך געשלענגלט אַ קוים־זעבאַרער, אָבער גוטברודערישער קוואַל פון יאוש און טענה. געוועזן זיינען דאָס לעבעדיקע פיגורן, וועמען די קעלט האָט איינגעמויערט אין די ווענט, צוגעדריקט צו די פאַרמאַכטע טירן פון געוועלבער, צוגעקאָוועט צו די טויערן פון די הייזער, וועמענס פלייצעס זיינען אַזוי אַרום אָפּגעהיטן געוואָרן פון די ווילדע, ביינאַכטיקע ווינטן. אין דער הערשנדיקער פינצטערניש האָט מען זיי כמעט נישט אַרויסגעזען, ווייל זייערע גופים זיינען ווי צונויפגעוואַקסן געוואָרן מיט די מויערן פון די גנאַינע הייזער. גאַנצענע אָוונטן און נעכט, אויב מען האָט זיי נאָר נישט געשטערט, פלעגן זיי אָפּשטיין אין דער דאָ־זיקער האַלב־טויטער פּאָזע, ווי פאַרפרוירענע לייבער, ווי עגיפּטישע מומיעס אויף וואַרשעווער באָדן, ווי פאַרגליווערטע שטיקער לעבנס. פּאָליציאַנטן זיינען אַדורכגעגאַנגען, סטרוזשעס האָבן געהיטן יענעמס פאַרמעגן, און קיינער פון זיי האָט נישט באַמערקט די נאַכט־סטאַטועס פון דער גנאַינע גאַס — אַזוי צוזאַמענגעשמאָלצן האָבן זיי זיך מיט ציגל און קאַלך. ווען ס'איז אָנגעקומען אַ דורכגייער, דעמלט נאָר האָבן זיי אַרויסגעוואָרפן פון זיך עטלעכע אָפּגעהאַקטע זאַצן, אַרויסגעזונגענע אין אַ וואַיעדיקן טאָן:

— פּאַפּיראָאָאָסן, פּאַפּיראָאָאָסן, פּאַפּיראָאָאָסן...

און ווידער האָט אַ שטומקייט אַרומגענומען דעם מויער.

דער דורכגייער האָט זיך אומגעקוקט, געזוכט דאָס געהיימניספולע בת־קול, לאַנג אַריינגעקוקט אין דער פינצטערקייט, אָבער קיינעם נישט געזען. און ווידער מיט „פּאַפּיראָאָאָסן, פּאַפּיראָאָאָסן, פּאַפּיראָאָאָסן״ ... האָט זיך צעזונגען דער שאָטן. דאַן האָט דער פאַרשפּעטיקטער גאַסט, אַ געפּירטער

פונעם קול, דערבליקט דעם ציגאַרעטן־הענדלער, וועלכער האָט פאַרקויפט אויף אַזאַ אופן זיינע אַנגעשטאָפּטע פּאַפּיראָסן ביי וועלכע ער האָט געאַרבעט אַ גאַנצן טאָג.

דיביידלעך פון „פּאַלסקי מאָנאָפּאָל טיטאָניאָווי", וואָס האָבן באַצירט אַלע וואַרשעווער גאַסן, און וועלכע האָבן נאָר פאַרקויפט ציגאַרעטן אין דעטאַל, זיינען געשלאָסן געוואָרן אין דער זעלביקער שעה וואָס די געוועלבער — זיבן אַזייגער אוונט. האָט טאַקע זייער אַפּט פּאַסירט, אַז פאַרחלשטע רייכערערס זיינען אַרומגעלאָפן ווי פאַרסמטע מייז ממש, זוכנדיק אַ מקום פון ניקאָטינישער דערקוויקונג. ס'האַרץ האָט זיך געוויקלט אין יסורים, צוזעענדיק ווי אַן אַנטוישטער רייכערער איז געבליבן שטיין ביי די פאַרמאַכטע טאַבאַק־געשעפטן און בודקעס. און פאַרקויפן ציגאַרעטן האָבן נאָר געקאָנט און געמעגט קריגס־אינוואַלידן, באַלוינטע אויף דעם אופן דורך דער מלוכה פאַר זייערע מלחמה־לייסטונגען, אָדער סתם גוטע פריינט פון הויכע מלוכה־באַאמטע, וועמענס פריינטשאַפט איז באַשטאַנען פון אַ „וואָגיקער" מתנה פאַר דעם געגעבענעם רעפערענט אינעם טאַבאַק־קעמערל פון מלוכה־אָרגאַניזם.

פאַר אַ ייד איז כמעט ווי אוממעגלעך געווען צו באַקומען אַ טאַבאַק־פּאַטענט.

האָבן טאַקע די לעבנס־אינוואַלידן, די צעשעדיקטע און פאַרוווּנדעטע דורך זייער אייגענעם גורל, אויפגעהויבן שטאַרק הויך די פאָן פון רעוואָלט און אַרויס צוזאַמען מיט דער נאַכט־פינצטערניש, אָוונט־איין, אָוונט־אויס, צום פאַרמעסט מיט די אַנטיסעמיטישע פאַראָרדענונגען פון די מעכטיקע טאָטין־אָרגאַנען.

גאַנצע טעג פלעגן אָט די נאַכט־הענדלער שטאָפּן גילזן. און נישט נאָר זיי אַליין, אויך זייערע קינדער און ווייבער האָבן זיך אָוועקגעזעצט צו דער מלאכה ביים טיש, בכדי צו דערגרייכן די נאָרמע פון אויספאַרטיקן עטלעכע הונדערט פּאַפּיראָסן. ביי אַ דריי הונדערט אָדער אַ האַלבן טויזנטער, איז אין דער קעשענע אַריינגעקומען אַ פאַרדינסט פון צוויי זלאָטעס, וועלכע מ'האָט צעטיילט מיט מילימעטרישער פּינקטלעכקייט פאַר כלערליי מאָגן־הוצאות פון אַ טאָג לעבן. דער געזינטסטער, דער פיפיקסטער פון דער פאַמיליע איז באַשטימט געוואָרן פאַרן פאַרקויפער. ער האָט דאָס, אויסער אַ טוץ אַנדערע פעיקייטן, געמוזט אויך באַזיצן סקולפּטאָרישע אייגנשאַפטן, בכדי צו פאַרוואַנדלען זיין געשטאַלט אין אַ נאַכט־סטאַטוע, וואָס האָט ווי געוואָלט דערוואַרעמען די קאַלט־גולמ'דיקע וואַרשעווער מויערן. און צום טאַקט פון פּאָליציאַישן טראָט, האָט אַלעמאָל געקלאַפּט אַ דערשראָקן

הארץ, א הארץ, וואס פלעגט נאך יעדער נאכט־שיכט פולסירן מיט חלשות, מיט פארמאטערטקייט, מיט מאכטלאזיקייט.

פאפיראאסן, פאפיראאסן, פאפיראאסן — די נאכט־סערענאדע פון בליענדיקן גנאינעם דלות, וואס האט ווי א פארליבטער געטוליעט צו זיך זיין געליבטע — דעם פארווארלאזטן ציגארעטן־ייד.

*

ווער האט זיי געקאנט, ווער האט עפעס געוווסט וועגן זייער אפשטאם, ווער האט אמאל באטראכט זייער לעבן, ווער האט זיך מיט זיי באשעפטיקט, וועמען זיינען זיי אנגעגאנגען, ווער האט זיך איבער זיי דערבארעמט, ווער האט זיי אמאל אנגעקוקט — אט די קופעס פלייש און ביינער, וועמענס בעטן עס זיינען געווען די שטיגן פון די געוועלבער אונטערן פרייעם הימל, אדער די שטיגן פון די הייזער, די טוכלע, פארעפושטע טרעפן אויף וועלכע זיי זיינען אפגעשלאפן א לעבן א גאנץ ווי אויף די באקוועמסטע און ווייכסטע מאטראצן. דער מאטערנדיקער שלאף האט זיי פארוויגט אין אזעלכע האניק־זיסע חלומות, אז געטוליעט האבן זיי זיך צו די נאסע, פארשמוציקטע שטיגן ווי פארליבטע, ארומגענומענע פון אמאר־וויזיעס, צום זיידענעם בעטגעוואנט פון א פאראטענעם געלעגער. נישט איינמאל, ווען דיינע טריט האבן דיך געפירט אהיים, האסטו צעשטערט זייער שלאף, האסט פונאנדערגעיאגט זייער חלום, די איינציקע פרייד זייערע, האסט צעבלוטיקט זייער גוף. געלעגן זיינען זיי אויף די שטיגן, אין דעם חשכות, און דו, נישט דערבליקנדיק זיי, ביזט ברוטאל ארויפגעגאנגען דורך זייערע לייבער צו דיין ווארעמער, באקוועמער וווינונג, האסט צעשטערט זייער שלאף. זיי האבן דיך חלילה נישט באליידיקט דערפאר, נישט געשאלטן, נאר זייער חלום האט ארויסגעבראכט א רעווע, וואס האט זיך צו די הימלען געטראגן. עס איז געווען א געשריי פון אן אין קאנוולסיעס אויסגייענדיקער נשמה, א יללה פון א פארוונדעטער חיה.

און די, וואס זיינען געשלאפן אויף דער גאס, אויף די שטיגן פון די געוועלבער, אויסבאהאלטנדיק זיך פונעם רעגן אונטער א גזימס, זיי זיינען דאך געווען אומגליקלעכער און פארשווארצטער פון די הויז־שלאפערס. זייער שלאף איז געווען א שווערערער, א בלייענערער. געאטעמט האבן זיי מיט די לעצטע כוחות, ארויסווארפנדיק פון זיך דעם גאנצן לופט־שמוץ, וואס דער טאג האט אין זיי ארייגעבלאזן. מען האט נישט געזען קיין קאפ, נישט קיין פיס, נישט קיין לייב און לעבן, דאס אלץ האט צוגעדעקט אן אויסגעוואקסענער מאנטל אדער א רעקל אין וועלכן זיי האבן זיך איינגעדרייט ווי שלאנגען וואס ווארפן פון זיך אראפ די פעל.

געיאָגט האָט מען זיי פון איין טרעפּ צו א צווייטער, פון איין הויז אין אַן אַנדערן. האָט וואַרשע דערקלערט א קאַמף דעם שמוץ, איז דער ערשטער קלאַפּ אַראָפּ אויף זיי, אויף די גאַסן־שלאָפערס. מ׳טאָר נישט פאַראומרייניקן וואַרשע׳ס אויסזען, ס׳איז פאַרבאָטן צו שלאָפן אויף די גאַסן, ס׳איז נישט־געזונט, אַ מענטש מוז דאָך רוען אין אַ הויז, אין א שטוב. די געזונט־אָפּטיילונגען פון דער רעגירונג האָבן איבערצייגט דעם עולם, אַז מען מוז שלאָפן אין בעטן. אָבער פאַר זיי זיינען קיין הייזער נישט געווען. קיינער האָט זיך פאַר זיי נישט געזאָרגט, קיינער האָט זיי נישט געזען אויסער די פּאָליציאַנטן און מיסט־רייניקער, וועלכע האָבן אָנגעטראָפן די לייבער ווען זייערע בעזימס האָבן צונויפגעשאַרט די קופּעס מיסט. האָט מען באַשפּריצט די גאַסן מיט וואַסער, איז אַ גרויסע דאָזע אַרויף אויף זייערע גופים, בכונה; האָבן די נאַכט־סטרוזשעס געהיטן די געשעפטן, האָבן זיי קודם־כל באַזייטיקט די היימלאָזע ארומוואָלגערער אין וועלכע זיי האָבן געזען לויטער גנבים; האָט פּאָליציי געהיטן אָרדענונג. איז אויפן ערשטן פּלאַן געווען אָנגעצייכנט מיט א פעטער שריפט, אַז די גאַסן־שלאָפערס מוזן אַרונטער־פאַלן דעם פּאָליצייישן געזעץ און דערשפּירן די גומענע נאַהאַיקע למען ידעו. זיי זיינען געשלאָפן אויף די גאַסן, געוואָלט שלאָפן, אָבער איינגע־שלאָפן זיינען זיי קיינמאָל נישט, ווייל דערפאַר האָט שוין געזאָרגט דאָס רעכט פון דער יאַסנע זשעטשפּאָספּאָליטאַ. ווי טראַגיש איז געווען זייער דאָליע נאָר אין יענער רגע, ווען ברוטאַל־אויפגעוועקטע פונעם שלאָף, צע־וואָרעמטע פון אַן אין חלום אויסגעבאַקענער בולקע צי לאַבן ברויט, האָבן זיי קרעכצנדיק, וויינענדיק ווי אַ דערשראָקן־אויפגעכאַפּט קינד, געמוזט פאַרלאָזן דעם אָנגעוואָרעמטן פּלאַץ און גיין זוכן עפּעס אַ ניי מקום מנוחה פאַר די צעבראָכענע ביינער. און אַרום האָט געוועלטיקט א פינצטערע, קאַלטע, ווינדיקע נאַכט. ווען מ׳האָט זיי אויפגעוועקט, האָבן זיי נישט פּראָ־טעסטירט, נישט געשאָלטן ווי זייער שטייגער איז געווען, נאָר צעווייינט זיך ווי קליינע קינדער ביי ווען מען מ׳האָט צוגענומען דער מאַמעס ברוסט.

אָט דאָס זיינען זיי, די נאַכט־געשטאַלטן פון דער גנאַינע גאַס.

אַנדערש איז געווען זייער לעבן, אַנדערע זייערע געוווינהייטן, אַנדערע זייערע זאָרגן, דערפאַלגן און מפּלות. זיי האָבן אַנדערש געלעבט און אַנדערש געליטן ווי די טאָג־העלדן פון וואַרשעס ווירקלעכקייט.

אומבאַקאַנטע, פאַרשטעלטע דורך דער נאַכט מענטשן, וואָס זיינען קיינמאָל נישט געקומען צום וואָרט אין גערױנגל פאַר לעבן און עקזיסטענץ.